

Львівський державний університет
внутрішніх справ

Кримінальна юстиція: quo vadis?

IV Львівський форум
кримінальної юстиції

*Збірник матеріалів міжнародної
науково-практичної конференції
(20–22 вересня 2018 року)*

Львів
2018

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
вченою радою факультету № 1 ІПФНП
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 17 жовтня 2018 року № 3)

У к л а д а ч і :

Т. І. Созанський, кандидат юридичних наук, доцент,
перший проректор ЛьвДУВС;
І. Б. Газдайка-Василишин, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології
ЛьвДУВС

К82 **Кримінальна юстиція: quo vadis? IV** Львівський форум
кримінальної юстиції: збірник матеріалів міжнародної
науково-практичної конференції (20–22 вересня 2018 року).
Львів: ЛьвДУВС, 2018. 168 с.

Збірник містить матеріали доповідей та повідомлень учасників
IV Львівського форуму кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція:
quo vadis?», проведеного 20–22 вересня 2018 року у місті Львові за
підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Видання охоплює
авторські позиції наукових та практичних працівників за такими
напрямами:

- гарантії рівності прав, обов’язків та можливостей за кримінальним правом України;
- гендерно обумовлене насильство: ключові напрями реформування національного кримінального права;
- новели КПК України – прогрес чи регрес?;
- «штучний інтелект», «криптовалюти» (статус, механізм регулювання, кримінально-правова охорона) – ілюзія чи перспектива?

УДК 343.1+343.2/.7(06)

Зміст

Богданович Н. А.

ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА «ПРЕЗУМПЦИЯ НЕВИНОВНОСТИ» ПРИ ПРЕКРАЩЕНИИ ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ ЛИБО УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ ПО НЕРЕАБИЛИТИРУЮЩИМ ОСНОВАНИЯМ, СВЯЗАННЫМ С ОСВОБОЖДЕНИЕМ ЛИЦА ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ.....	7
---	---

Бориславський Р. А.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАСОБИ.....	11
--	----

Броневицька О. М.

ФАЗОВА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю.....	14
--	----

Бурда С. Я.

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	17
--	----

Гавгун С. Р.

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ТА ДОПИТ: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ.....	20
--	----

Газдайка-Василишин І. Б., Созанський Т. І.

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ НОВЕЛИ.....	24
--	----

Гапчич В. О.

КРИПТОВАЛЮТА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС.....	28
--	----

Гацелюк В. О.

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ОСОБОЮ, ЯКІЙ ЗАБОРОНЕНО В'ЇЗД В УКРАЇНУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯННЯ.....	33
--	----

Гловюк І. В.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	36
--	----

Гопончук В. В.

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ» У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ.....	42
---	----

Городецька М. С. ЩОДО ПОЗБАВЛЕННЯ ПРОКУРАТУРИ ФУНКЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	45
Горпинюк О. П. ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	47
Дудоров О. О., Письменський Є. О. СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ОХОРОНИ СЕКСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	52
Загинець Зоя, Кваша Оксана ОКРЕМІ ПРОЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ (СТ. 368-2 КК УКРАЇНИ).....	57
Зеленов Г. М. НОВЕЛИ КПК УКРАЇНИ, СПРЯМОВАНІ НА УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	62
Калужна Оксана ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПОЗА КРИМІНАЛЬНИМИ ПРОВАДЖЕННЯМИ ПОТРЕБУЄ ПИЛЬНОЇ УВАГИ ЮРИДИЧНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ.....	68
Канюка І. М. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧИМІСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	76
Карчевський М. В. ЧИ МОЖЕ СУЧАСНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН БУТИ ТЕХНОЛОГІЧНО НЕЙТРАЛЬНИМ?.....	78
Кваша Р. С. ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ПОДІЛУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПОЗИТИВНУ ТА НЕГАТИВНУ.....	89
Ключко Р. Н., Третьяков Г. М. ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ ПОСРЕДСТВОМ ИНФОРМАЦИОННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ.....	93
Конопельський В. Я. ПРОБАЦІЙНІ ПРОГРАМИ ЯК ЗАХІД ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	97
Криворучко І. О. ВИЗНАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	101

Лащук Н. Р.	
КОНЦЕПЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПУБЛІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЗНАК, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ВЛАСНІСТЬ.....	105
Лисаченко С. Л.	
ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ПОЧЕРКУ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	110
Лоскутов Т. О.	
ЩОДО НЕВІДПОВІДНОСТІ ПРЕДМЕТУ РЕГУЛЮВАННЯ КПК УКРАЇНИ ТА ПРЕДМЕТУ РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА РОЗУМНІ СТРОКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	112
Луцик В. В.	
РЕАСЕ МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю.....	114
Максимович Р. Л.	
НОРМИ ПРО ПОСЯГАННЯ НА ВЛАСНІСТЬ.....	116
Марчук В. В.	
О РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА РАВЕНСТВА В ПРАВОТВОРЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ И ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ.....	120
Маслак Н. В.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ.....	125
Навроцька В. В.	
ВІДМОВА ПРОКУРОРА ВІД ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ У РАЗІ СТВОРЕННЯ ГРУПИ ПРОКУРОРІВ.....	130
Навроцький В. О.	
МОДЕЛЬ РОЗДІЛУ «ПОСЯГАННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ» ПРОЕКТОВАНОГО КПП: ПОНЯТТЯ «РОЗКРАДАННЯ ЧУЖОГО МАЙНА»: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ ТА МАЙБУТНЄ.....	134
Пасєка О. Ф.	
ОКЕРМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДИВЕРСІЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	142
Радутний О. Е.	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ОБІГОМ КРИПТОВАЛЮТ: ВІД ІЛЮЗІЇ ДО ФАКТУ.....	147

Садова Т. В.	
ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА АНГЛІЇ.....	151
Телефанко Б. М.	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНОГО.....	156
Хилюк С. В.	
ПРИНЦИП РІВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ В СВІТЛІ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	160
Шаблистий В. В.	
ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ РЕФОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ВІДБУЛАСЯ БЕЗ ВЧЕНИХ-КРИМІНАЛІСТІВ.....	164

Богданович Н. А.,

*главный специалист ГУ «Научно-практический центр
проблем укрепления законности и правопорядка
Генеральной прокуратуры Республики Беларусь»*

**ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА
«ПРЕЗУМПЦИЯ НЕВИНОВНОСТИ»
ПРИ ПРЕКРАЩЕНИИ ПРОИЗВОДСТВА
ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ ЛИБО УГОЛОВНОГО
ПРЕСЛЕДОВАНИЯ ПО НЕРЕАБИЛИТИРУЮЩИМ
ОСНОВАНИЯМ, СВЯЗАННЫМ С ОСВОБОЖДЕНИЕМ
ЛИЦА ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

В современном мире формула презумпции невиновности закреплена в ч. 1 ст. 11 Всеобщей декларации прав человека: «Каждый человек, обвиняемый в совершении преступления, имеет право считаться невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком путем гласного судебного разбирательства, при котором ему обеспечиваются все возможности для защиты» [1]. Несмотря на то, что несколько позже принцип был изложен в иной интерпретации в ч. 2 ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах (каждый обвиняемый в уголовном преступлении имеет право считаться невиновным, пока виновность его не будет доказана согласно закону) [2], его историческая сущность сохранилась.

1. Если исходить из классификации правовых систем на континентальную и англосаксонскую, то подход к пониманию презумпции невиновности выглядит следующим образом.

В континентальной правовой системе подход очевиден: поскольку формально можно классифицировать континентальный уголовный процесс на досудебное и судебное производство, реализация принципа презумпции невиновности при решении вопроса о применении нереабилитирующих оснований аналогична нормам белорусского Уголовно-процессуального кодекса (далее – УПК Республики Беларусь). Также подобные нормы содержатся в уголовно-процессуальных кодексах (далее по тексту – УПК) Армении (ст. 18), Азербайджана (ст. 21), Грузии (ст. 5), Казахстана

(ст. 19), Российской Федерации (ст. 14), Узбекистана (ст. 23), Украины (ст. 17), Швейцарии (ст. 10) и т. д.

Англосаксонская правовая система: здесь не все однозначно. Исторически сложилось, что ни один акт о правах человека не содержит упоминания о презумпции невиновности. Если сегодня и можно говорить о действии принципа презумпции невиновности в общеевропейском понимании, например в Англии, то лишь через факультативное и не прямое применение положений Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, к которой отсылает английский Закон о правах человека, принятый в 1998 г. в Англии и вступивший в силу в 2000 г. [3].

Анализируемая практика Европейского суда по правам человека показывает, что суды, прокуроры, сохраняют субъективизм, который выражается в негативном отношении к лицу, привлекаемому в процессе в качестве подозреваемого или обвиняемого [4]. Самое главное, что отражается это не только в сознании указанных должностных лиц, но и в решениях, которые являются итогом их деятельности [5, с. 342, 545].

2. Сложно рассмотреть возможность применения нереабилитирующих оснований и соотнести их с реализацией презумпции невиновности в англосаксонской правовой системе, поскольку юридически такие институты в обозначенной системе не закреплены по следующим причинам:

во-первых, в современном англосаксонском праве нельзя найти презумпцию невиновности в системообразующих конституционно-правовых актах Англии или США, по крайней мере, национального уровня;

во-вторых, проблемы англо-американского права с поисками у себя признаков презумпции невиновности объясняются серьезными теоретическими затруднениями: англосаксонский состязательный уголовный процесс построен на теории «спора». Если спора нет (обвиняемый признал вину), то доказывать или расследовать вовсе ничего не надо [3]. Согласно статистике, так называемые «сделки о признании», например, в США составляют практически 97 % уголовных дел [6, с. 51]. В этой связи возникают проблемы с формулировкой принципа презумпции невиновности: «Обвиняемый считается невиновным, пока его вина не установлена вступившим в

законную силу приговором суда или пока он сам не признал свою вину?» Очевидный нонсенс, который сложно себе представить в современных правовых реалиях [3].

3. Для континентальной правовой системы характерным является вопрос: нарушает ли основные начала реализации принципа презумпции невиновности институт прекращения производства по уголовному делу либо уголовного преследования по нереабилитирующим основаниям, связанным с освобождением лица от уголовной ответственности? В этой связи представляется целесообразным рассмотреть вопрос в двух плоскостях.

Во-первых, необходимо разграничивать виновность обвиняемого в совершении преступления, которую должен устанавливать следователь (прокурор) для привлечения лица в качестве обвиняемого, даже если это в дальнейшем приведет к прекращению производства по уголовному делу по основаниям, закрепленным в уголовно-процессуальном законе (например, основания, изложенные в ст. ст. 29, 30, 250 УПК Республики Беларусь или в ст. 284 УПК Украины), и виновность, предусмотренную вступившим в законную силу приговором суда. В данном случае постановление о соответствующем прекращении производства по уголовному делу в досудебном производстве имеет процессуальную форму, а содержание резолютивной части приговора (несмотря на то, что является процессуальным актом) имеет исключительно уголовно-правовые последствия.

Во-вторых, до вступления приговора суда в законную силу любые рассуждения на тему признания лица виновным носят формальный характер. Следовательно, если в возбуждении уголовного дела отказывают по основаниям, предусмотренным в уголовно-процессуальном законе, либо производство по уголовному делу прекращается вынесением постановления о прекращении уголовного преследования, то факт признания виновным лица не реализуется, а значит, презумпция невиновности также не прекращает действовать.

Таким образом, можно резюмировать, что институт прекращения производства по уголовному делу либо уголовного преследования по нереабилитирующим основаниям, связанным с освобождением лица от уголовной ответственности, не нарушает основные начала принципа презумпции

невиновности. Если «установление виновности» означает наличие в действиях лица субъективной стороны состава преступления, то «признание виновным» всегда соотносится с осуждением лица от имени государства обвинительным приговором суда.

Список цитированных источников

1. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс]: [принята и провозглашена резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 10.12.1948 г.] // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
2. О гражданских и политических правах: Международный пакт Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]: [принят в г. Нью-Йорке 16.12.1966 г.] // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
3. Головкин Л. В. Презумпция невиновности и англо-американский уголовный процесс: проблемы совместимости [Электронный ресурс] / Л. В. Головкин // КонсультантПлюс. Россия / ЗАО «Консультант Плюс». – М., 2018.
4. Шилова Д. В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Д. В. Шилова; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – Режим доступа: library.niu.edu.ua/POLN_TEXT/AFTOREF/Shilova_2014/pdf/ – Дата доступа: 16.08.2018.
5. Европейский суд по правам человека. Избранные решения: в 2 т. М.: Норма, 2000. – Т. 1. – 856 с.
6. Качалова О. В. Теоретические основы ускоренного производства в российском уголовном процессе: монография / О. В. Качалова. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 208 с.

Бориславський Р. А.,
*аспірант Львівського державного
університету внутрішніх справ*

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАСОБИ

У науці кримінального права України значна увага приділяється проблемі диференціації кримінальної відповідальності. Зокрема, дискусійним залишається визначення поняття «диференціації кримінальної відповідальності». Також існують різні точки зору щодо вирішення питання щодо існуючих засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Тлумачення поняття «диференціація кримінальної відповідальності» у вітчизняній доктрині кримінального права умовно можна поділити на три аспекти. У першому аспекті диференціація кримінальної відповідальності розглядається як метод чи принцип кримінальної політики. До прикладу, П. Л. Фріс визнає її одним із принципів кримінально-правової політики, вбачаючи його суть в тому, що кримінальна репресія не повинна мати зрівняльного характеру. При цьому акцентує увагу на необхідності на розробки й застосування суворих заходів кримінально-правового впливу до осіб, що скоюють тяжкі злочини, до небезпечних і злісних злочинців, і порівняно м'яких – до осіб, що скоюють злочини невеликої і середньої тяжкості, до ситуативних і випадкових злочинців¹. Н. О. Гуторова відзначає, що «диференціація кримінальної відповідальності являє собою визначення законодавцем меж застосування до особи, яка зазнала державного осуду за вчинення злочину, обмежень її прав і свобод», відносячи її до методів кримінально-правової політики².

Інший аспект – це віднесення диференціації кримінальної відповідальності до низки галузевих (спеціальних) принципів кримінального права. Зокрема М. І. Панов відзначає, що

¹ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005. – С. 53–60.

² Гуторова Н. О. Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності: сучасний стан і перспективи розвитку // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. – Харків: Право, 2013. – С. 74–75.

принцип диференціації кримінальної відповідальності (поруч із принципом індивідуалізації покарання) лежать в основі структури кримінального законодавства, побудови всієї системи кримінально-правових норм, поділу їх на загальну та Особливу частини, виокремлення простих і кваліфікованих складів злочинів, формулювання санкцій і застосування покарання з урахуванням індивідуальних властивостей злочину й особи злочинця³.

Наступний аспект тлумачення цього поняття – диференціація кримінальної відповідальності розглядається як законотворчий та правозастосовчий процес. Зокрема, Л. В. Павлик пропонує розглядати диференціацію кримінальної відповідальності як процес і результат діяльності законодавця, внаслідок яких у кримінальному законі встановлюються різні кримінально-правові наслідки для суб'єкта злочину залежно від наявності певних обставин, які мають кримінально-правове значення та відображають зміну ступеня суспільної небезпеки злочинного посягання⁴. О. О. Книженко вважає, що диференціація кримінальної відповідальності – це процес, здійснюваний законодавцем, який полягає у розподілі заходів кримінально-правового впливу залежно від певних обставин (типової суспільної небезпечності вчиненого діяння, особи, яка вчинила це діяння) й покликаний досягнути її індивідуалізації, цілей кримінально-правового впливу та реалізувати принципи кримінального права⁵.

Ю. Б. Курилюк однією з істотних ознак диференціації кримінальної відповідальності визнає здійснення її виключно законодавцем, зазначаючи, що «диференціацією кримінальної відповідальності слід вважати розчленування, розмежування, дроблення останньої законодавцем залежно від характеру, типового ступеня суспільної небезпечності злочинного діян-

³ Панов М. І. Принципи кримінального права і їх реалізація у кримінальному правотворенні // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовчій діяльності: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. – Харків: Право, 2015. – С. 12–17.

⁴ Павлик Л. В. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності з індивідуалізацією, криміналізацією та пеналізацією // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Серія юридична. – 2011. – № 2. – С. 323.

⁵ Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві. – Харків: НикаНова, 2011. – С. 267.

ня, типової суспільної небезпечності особи винного, в результаті чого настають кримінально-правові наслідки, пов'язані з осудом особи, застосуванням до неї різних видів і розмірів покарань, а також інших форм відповідальності»⁶. В. К. Грищук відзначає, що диференціація кримінальної відповідальності – це визначення раціональних способів, форм реалізації кримінальної відповідальності з метою реалізації принципів кримінального права для забезпечення виправлення осіб, які вчинили злочини, а також запобігання вчиненню нових злочинів цими та іншими особами, що сприяє становленню і зміцненню законності і правопорядку як передумови розбудови суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави в Україні. Тому пропонує розглядати диференціацію кримінальної відповідальності на двох рівнях: 1) на рівні правотворчості; 2) на рівні правозастосування⁷. Схожу точку зору висловлює і О. О. Дудоров розуміючи під диференціацією кримінальної відповідальності здійснювану як законодавцем, так і правозастосувачем градацію державного примусу у вигляді заходів кримінально-правового впливу, застосовуваних до засуджених порушників кримінально-правових заборон⁸.

Як видається, слід погодитись із позицією В. Ф. Примаченка, яка об'єднує у собі усі вищезазначені аспекти. Тобто, диференціацію кримінальної відповідальності можна визначити як напрям, принцип, завдання, мету та метод кримінальної політики, які реалізуються та застосовуються в процесі законотворчої діяльності з формування кримінального законодавства, результатом чого є утворення та закріплення нормативних моделей розподілу кримінальної відповідальності

⁶ Ю. Б. Курилюк. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2 (3).

⁷ Грищук В. К. Поняття диференціації кримінальної відповідальності // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнар. симпозіум (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 70.

⁸ Дудоров О. О. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за злочинні порушення податкового законодавства // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнар. симпозіум (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.) – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 75.

в залежності від ступеня і характеру суспільної небезпечності злочину, особи винного та інших об'єктивних і суб'єктивних обставин⁹.

Щодо питання про засоби диференціації кримінальної відповідальності заслуговує на увагу позиція, висловлена М. І. Хавронюком. Він зазначає, що кримінальний закон має (чи може) передбачати такі можливості (засоби диференціації):

1) основні (призначення різних (за ступенем і характером), розрахованих на різні категорії осіб, що вчинюють злочини; призначення того чи іншого покарання у певних межах);

2) додаткові (засудження без призначення покарання; засудження із звільненням від покарання або його відбування, у т.ч. засудження із застосуванням до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру);

3) виняткові (з одного боку – повне складання призначених покарань при сукупності злочинів; з другого – безумовне звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання (у зв'язку із закінченням строку давності, а також – стосовно окремих категорій осіб – за амністією))¹⁰.

Броневицька О. М.,

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ФАЗОВА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю

Фазова модель слідчого інтерв'ю була запроваджена у практичну діяльність канадською королівською кінною поліцією, як розвиток британської моделі PEACE. «Фазовий підхід» чітко розмежовує не обвинувальний підхід та обвинувальний підхід.

⁹ Примаченко В.Ф. Диференціація кримінальної відповідальності: поняття та зміст // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2016. – № 1 (12).

¹⁰ Хавронюк М. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 3–7.

Необвинувальний підхід розглядається як бажаний, в той час коли обвинувальний підхід може бути необхідним під час конкретного інтерв'ю, але лише в тому випадку, коли є беззаперечні докази вини. Наперед не слід ставити за мету обвинувальне спрямування розмови, оскільки цілей інтерв'ю можна досягти і без обвинувачення. Також тут слід враховувати, чи відноситься підозрюваний до вразливої категорії осіб.

Таке інтерв'ю складається із кількох фаз (етапів):

1. Фаза перегляду, підготовки і планування.

Будь-яке інтерв'ю буде ефективним, якщо воно є добре спланованим. В цьому разі застосовується акронім *R.A.P.I.D.*

R. – перегляд всіх наявних матеріалів

A. – оцінка будь-яких попередніх тверджень та підстав для арешту

P. – профіль підозрюваних осіб, жертв та злочинів.

I. – визначення наявності заяв третіх осіб, цілей співбесіди, підтверджених доказів, особи – інтерв'юера та служби підтримки.

D. – продумати розкриття доказів, план співбесіди, сценарій арешту та оформлення інтерв'ю.

2. Фаза вступу та роз'яснення правових обов'язків.

Метою цієї фази є не лише роз'яснення правових питань підозрюваному, але також активне залучення його до співбесіди, надання можливості підозрюваному почувати себе вільно і невимушено шляхом надання роз'яснень у доступній формі.

3. Фаза діалогу.

Підозрюваному надається можливість вільно, у необвинувальній атмосфері висловити свої міркування та надати інформацію щодо події злочину, навіть якщо його показання не співпадають із тією інформацією, яка є у наявності поліції.

Під час цієї фази інтерв'юер повинен вміти застосовувати підхід «управління спілкуванням», під час якого застосовувати вербальну та невербальну поведінку.

Важливим є також підтримання зв'язку з підозрюваним, наведення контакту з ним.

Розробка переліку базової поведінки – тут зчитуються вербальні та невербальні сигнали особи під час інтерв'ю, щоб потім можна було порівняти їх характеристикою особи.

Проникливі питання – про самого підозрюваного, його страхи, цінності, переконання, вірування тощо. Проникливі

питання працюють на припущенні, що найкращим джерелом інформації про підозрюваного є сам підозрюваний.

Під час допиту використовувати систему лійки:

- Вступні інструкції
- Попередня версія
- Розвинути і уточнити попередню версію
- Прямі питання.

Стратегічне використання доказів. Тут можливі три варіанти:

- Не відкривати доказів, які є в наявності;
- Відкривати докази дозовано;
- Відкривати докази «м'яко».

Неочікувані питання.

4. Фаза оспорювання версії.

Інтерв'юер, не обвинувачуючи, намагається обговорити інформацію, подану підозрюваним, із різних сторін, щоб останній розширив, змінив або навіть відмовився від попереднього твердження.

5. Фаза обвинувачення та переконання.

Інтерв'юери навчаються лише переходити до обвинувальної співбесіди, якщо існують переконливі докази, які підтверджують розумне переконання, що підозрюваний вчинив злочин. Переконання використовується для одержання подальшої інформації через формальне відкриття доказів. В деяких випадках можуть використовуватися заяви третіх осіб, щоб спонукати підозрюваного до співпраці.

6. Фаза оцінювання інтерв'ю.

Будь-яка інформація, отримана від підозрюваного, порівнюється і оцінюється щодо інформації, яка вже відома, може бути виявлена чи спростована.

Таким чином, фазова модель слідчого інтерв'ю є однією з найефективніших моделей слідчого інтерв'ю у світовій практиці, поєднуючи переваги притаманні PEACE модель та сучасні розробки у сфері юридичної психології, криміналістики та кримінального процесу.

Бурда С. Я.,

*доцент кафедри кримінального права і кримінології ЛьвДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Окремим аспектам проблеми забезпечення порядку умов відбування кримінальних покарань присвячена низка наукових досліджень, зокрема, це праці таких вчених, як І. Г. Богатирьов, В. О. Меркулова, А. С. Михлин, Г. С. Резніченко, В. А. Уткин, Ю. А. Чеботарьова, С. В. Царюк.

Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [1].

Кримінальне покарання пов'язується з позбавленням чи обмеженням засудженого в певних духовних, матеріальних та фізичних благах. Кожний вид покарання є примусовим заходом і в тому чи іншому ступені він має караючий зміст, що полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. О. С. Міхлін зазначає, що засуджений виключається з певного кола відносин, а інші відносини докорінним чином змінюються. Проте виникають певні нові суспільні відносини, учасником яких він стає і засуджений не має права порушувати кримінально-правові та кримінально-виконавчі заборони, йому необхідно дотримуватись прав та обов'язків, установлених нормативними актами кримінально-виконавчої служби. Досягнення позитивних результатів, а саме законослухняна поведінка, осуд учинення злочину, соціальна адаптація і життя без правопорушень, – усе це є головним результатом карально-виховного впливу і ознакою виправлення особи [2, с. 67].

У зв'язку із зазначеним особливої актуальності набувають критерії визначення ступеня виправлення. Як правило, серед різних оцінок діяльності виправних установ розглядається стан досягнення визначеної кримінальним законом мети

покарання – виправлення засудженого, що передбачає такий результат дії кримінального покарання, заходів виховного впливу під час його відбування, коли особа повертається в суспільство і веде законослухняне життя. Складність досягнення цієї мети в місцях позбавлення волі, прогнозів щодо того, чи дійсно звільняється з установи виправлена особа, стан відсутності ефективної системи критеріїв визначення ступеня досягнення цієї мети, досить тривалий час є предметом дискусій та спеціальних досліджень.

О. С. Міхлін, М. П. Мелентьев, О. Є. Наташев, М. О. Стручков, І. В. Шмаров дійшли єдиного висновку, що таким критерієм (у загальному вигляді, широкому значенні) має бути поведінка засудженого, що надасть можливість на кожний конкретний момент визначитися з кількістю засуджених, які виправилися повністю, стали на шлях виправлення, не піддаються виправному впливу. Конкретними ж показниками, що надавали можливість адміністрації установи ухвалювати ці рішення, мали бути дані щодо рівня злочинності серед осіб, які відбувають покарання, порушення режиму утримання під час відбування покарання, ставлення до праці, а отже, рівень виконання норм виробітку, ставлення до професійно-технічного та загальноосвітнього навчання (здебільшого стосувалося неповнолітніх) [3, с. 324].

Засуджена особа має дотримуватися встановлених правил поведінки в місцях позбавлення волі і визнавати необхідність їх дотримання. Важливість цього критерію доводить також наявність кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи, дії, що дезорганізують роботу виправних установ (статті 391, 392 Кримінального кодексу України) [4].

В. О. Меркулова розглядає заходи заохочення як такі, що спроможні змінювати правове становище засудженої особи під час відбування покарання в бік поліпшення її життєдіяльності в місцях позбавлення волі [5, с. 166]. Дані заходи заохочення визначені в ч. 1 ст. 130 Кримінально-виконавчого кодексу України, де йдеться про те, що за виконання покладених обов'язків та додержання правил поведінки, встановлених цим Кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до осіб, які відбувають покарання у виді по-

збавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи заохочення: подяка; дострокове зняття раніше накладеного стягнення; нагородження похвальною грамотою; присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності» тощо; виплата грошової премії; нагородження подарунком; переведення на поліпшені умови тримання; надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до семи діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки; надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин [1].

Ставлення засуджених до режиму відбування покарання залежить від ступеня антисоціальної настанови, рівня правосвідомості, моральної деградації. Проте традиційно в спеціальних дослідженнях підкреслюється той факт, що більшість засуджених до позбавлення волі не вчиняє порушень або ж вчиняє окремі порушення, що мають ситуативний характер [6, с. 126].

Поки що в науці кримінально-виконавчого права оціночними показниками визначення ступеня виправлення є дані, що характеризують поведінку засудженої особи, її ставлення до праці, навчання, інших заходів виховного впливу. Лише на підставі оцінки готовності особи дотримуватися порядку та умов відбування покарання, реальних результатів їх дотримання існує можливість оцінити ступінь виправлення особи.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до відомостей: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
2. Михлин А. С. Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания / А. С. Михлин. Фрунзе: Кыргызстан, 1980. 200 с.
3. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання //

- Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. А. Музики. К., 2005. С. 324–332.
4. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
 5. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: дис. докт. юрид. наук. К., 2003. 366 с.
 6. Бандурка А. М., Севастьянов В. П. Правовое положение осужденных к лишению свободы: документы и комментарии. Х.: Основа, 1997. 242 с.

Гавгун С. Р.,

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ТА ДОПИТ: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

У сучасних умовах реалізації в нашій державі правової реформи та запровадження передбачених цим високих правових стандартів, реформування кримінально-процесуального законодавства має на меті покращення якості розслідування в Україні та запровадження кращих світових практик. Процесуальне інтерв'ю (*investigative interview*) – якраз такий приклад.

Важливо зрозуміти, що держави використовують різну термінологію для опису та концептуалізації процесу отримання показань (інформації) від потерпілих, свідків, підозрюваних, осіб, яким відомі обставин, що мають значення для кримінального провадження. Цей інструмент не враховує всю термінологію та практичні напрацювання, однак формує вагомі відмінності між традиційним допитом та процесуальним інтерв'ю, з акцентом на ефективності та перевагах останнього, оскільки дозволяє правоохоронцям значно підвищити ефективність своєї роботи. Органи досудового розслідування зобов'язані поважати і захищати честь, гідність, фізичну та психічну недоторканність усіх осіб, включаючи потерпілих, свідків та підозрюваних. Їх виконання є ключовим елементом

дотримання прав людини, особливо під час кримінальних розслідувань, арештів, допитів, де найбільш високий ризик обмеження прав та законних інтересів учасників кримінального процесу.

В Україні, як і в багатьох країнах світу, в той час, коли жертви несправедливих засуджень піддаються чималим стражданням, що завдаються державою, фактичні злочинці ухиляються від переслідування та ув'язнення. Це сприяє підриву верховенства права. Наразі система розслідування сфокусована на необхідності використання катування та інших форм жорстокого поводження, примусу та залякування щодо осіб, які перебувають під вартою та під час дачі показань. Існування «культури визнання винуватості» («*confession culture of guiltiness*») в системах правоохоронної діяльності та кримінального правосуддя у багатьох країнах поряд із відсутністю підготовки та досвіду використання різних методів розслідування злочинів та гуманних способів отримання інформації щодо обставин, що мають значення для кримінального провадження, все ще є звичним явищем, яке стимулює практику зловживання правами особи з метою одержання від неї швидкого визнання вини. Незважаючи на пряму правову заборону, у багатьох країнах все ще застосовуються методи допиту, які включають надмірний тиск та маніпулювання, що спричинені «тунельним баченням» або «упередженим підтвердженням вини» (тобто, невідомі тенденції шукати лише інформацію, яка «підходить», ігноруючи чи не досліджуючи інформацію, яка не потребує підтвердження, оскільки органи досудового розслідування думають, що вони вже знають, що це правда). В свою чергу, запровадження процесуального інтерв'ю має спиратися на поступовій зміні концепції досудового розслідування в цілому та зміні свідомості працівників цих органів, з метою отримання точної, достовірної та корисної інформації про досліджувані питання, які в подальшому можуть бути представлені перед судом.

Процесуальне інтерв'ю базується на добровільному підході отримання інформації з використанням відкритих, попередньо підготовлених запитань, що дає змогу зменшити неправильне розуміння чи неясність останніх, з метою покращення потоку спілкування і подальшої перевірки отриманих даних. Стратегічне дослідження (розкриття) доказів під час

інтерв'ю допомагає відокремити помилкові твердження від перевірених.

Модель інтерв'ю включає наступні етапи: 1) планування та підготовка (фізична підготовка; вивчення обставин, що стосуються теми інтерв'ю; розумове планування); 2) представлення та налагодження взаємозв'язку (включення звукозапису; вербування та роз'яснення засад інтерв'ю; законні вимоги до інтерв'ю; підстави та порядок проведення інтерв'ю); 3) безперервна оцінка обставин справи (знайомство; методика відкритих запитань; активне «слухання»); 4) з'ясування та розкриття інформації (структурування теми; опитування; стратегічне розкриття доказів); 5) завершення інтерв'ю (підведення підсумків; інформація про наступні етапи інтерв'ю; наявність чи відсутність (позитивне завершення) запитань до інтерв'юера; припинення звукозапису); 6) загальний аналіз інтерв'ю (оцінка отриманої інформації; оцінка інформації для подальшого розслідування; оцінка дій інтерв'юера).

Важливим моментом проведення інтерв'ю є те, що у випадку ретельного та системного планування збільшується успішність взаємозв'язку всіх його етапів, що позитивно впливає як на сам процес, так і на отримані результати («ланцюгова реакція» інтерв'ю). Якщо перші етапи зазнають невдачі, то спілкування буде порушено протягом всієї бесіди, що зменшить якість отриманої інформації та вплине на з'ясування та розкриття отриманих даних в подальшому. Позитивне завершення інтерв'ю покращує перспективи майбутніх успішних комунікацій. Це також сприяє розвитку та підтриманню довірливих відносин між органами розслідування та громадянами. Проведення професійних оцінок отриманих доказів посилить можливість вдалого розслідування, стимулюватиме професіоналізм, покращуватиме результати у наступних інтерв'ю.

Стандарти і правила поведінки, закріплені в міжнародних документах з прав людини та міжнародному гуманітарному праві, встановлені для збільшення впливу як на держави в цілому, так і на конкретні їхні органи, в тому числі і на ті, що виконують правоохоронну діяльність, яка повинна бути заснована на етичних принципах та дотриманні прав людини, на виробленні професійних стандартів ефективною їх діяльності, що є вимогою демократичного суспільства для забезпечення належного доступу до правосуддя.

Перебуваючи на шляху становлення України як правової держави запровадження інституту процесуального інтерв'ю є необхідним на шляху до її європейської та світової інтеграції. Адже прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямоване на зміщення векторів діяльності правоохоронних органів з метою першочергового забезпечення ними національних конституційних норм та світових стандартів дотримання прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Christopher Haney and Andrea Roller Investigative Interview Techniques / Christopher Haney and Andrea // Duff & Phelps – 2012. – 8 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.duffandphelps.com/-/media/assets/pdfs/publications/disputes-and-investigations/investigative-interview-techniques.ashx>
2. Dave Walsh Inaugural Conference of the International Investigative Interviewing Research Group (iIIRG), Derby, United Kingdom (March, 2008) / Dave Walsh // Bulletin. Vol.1. – 38–39 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.lancs.ac.uk/34884/2/iIIRG_Bulletin_-_Volume_1,_Issue_1%5B1%5D.pdf
3. From interrogations to investigative interviewing // Rule of Law. UiO: University of Oslo. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.jus.uio.no/smr/om/ia/dok/invest_int_concept_note.pdf
4. Investigative Interviewing for Criminal Case // CTI (Convention Against Torture Initiative) Training Tools by the Norwegian Center for Human Rights, University of Oslo in cooperation with the Norwegian Police University College. – Vol.1/2017. – 12 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cti2024.org/content/docs/CTI-Training_Tool_1-Final.pdf
5. Mary Schollum Investigative Interviewing: The Literature / Mary Schollum // New Zealand Police Nga Pirihi Mana O Aotearoa. – 2005. – 113 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.117.228&rep=rep1&type=pdf>

Газдайка-Василишин І. Б.,

*доцент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Созанський Т. І.,

перший проректор ЛьвДУВС, кандидат юридичних наук, доцент

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ НОВЕЛИ

Прикінцевими та перехідними положеннями Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» від 12 липня 2018 року № 2505-VIII внесено доповнення до Кримінального кодексу України (далі – ККУ), якими встановлено кримінальну відповідальність за новий склад злочину – насильницьке зникнення (ст. 146-1 ККУ).

Принагідно зазначимо, що процедура прийняття цієї правової норми була порушена. Адже, ці зміни до ККУ не були розглянуті за процедурою першого читання (а отже, не були враховані вимоги статті 116 Регламенту Верховної Ради України). Окрім цього, не була проведена наукова експертиза відповідних положень статті 146-1 ККУ (як того вимагає стаття 103 Регламенту Верховної Ради України).

Слід відмітити, що ця кримінально-правова норма є спробою імплементації положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року (до якої Україна приєдналась згідно із ЗУ № 525-VIII від 17.06.2015 р.). Безперечно, ця Конвенція встановлює певні вимоги до кримінального законодавства держав-учасниць у частині визначення відповідальності за насильницьке зникнення людини. Проте, положення Конвенції не повинні механічно переноситись у законодавство України (ще й з порушенням законотворчих процедур). Вирішення питання щодо криміналізації насильницького зникнення людини потребує ретельного наукового дослідження та обґрунтування.

Зокрема, доповнювати ККУ новими нормами слід з урахуванням його системності. Що ж до новоприйнятої статті 146-1 ККУ доводиться констатувати, що вона порушує систему існуючих кримінально-правових норм, ускладнює їх застосування та породжує проблеми розмежування нового складу злочину із уже існуючими складами злочинів. Зокрема, із складами зло-

чинів, передбаченими такими статтями ККУ: 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», 147 «Захоплення заручників», 349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника», 3491 «Захоплення журналіста як заручника», 364 «Зловживання владою або службовим становищем», 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», 367 «Службова недбалість», 371 «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою», 374 «Порушення права на захист», 396 «Приховування злочину».

Чимало проблемних питань виникає і під час аналізу окремих елементів складу злочину «Насильницьке зникнення».

Родовим об'єктом цього складу злочину, судячи із його розміщення у розділі 3 Особливої частини ККУ, є суспільні відносини, що забезпечують волю, честь та гідність особи. Очевидно, що основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують волю кожної людини, а потерпілим – будь-яка людина, яку заарештували, затримали, викрали чи яку позбавили волі у будь-який інший спосіб.

Проте, наявність у цьому складі злочину такої конструктивної ознаки, як «з приховуванням даних про долю такої людини», свідчить про наступне:

- по-перше, на відміну від «звичайного» позбавлення волі чи викрадення людини, насильницьке зникнення може тривати й тоді, коли обмеження фізичної свободи та волі особи реально уже припинилось через її смерть;
- по-друге, такого роду злочинні діяння порушують не лише суспільні відносини щодо забезпечення волі особи, але і суспільні відносини у сфері правосуддя.

Об'єктивна сторона цього складу злочину (ч. 1 ст. 146-1 ККУ) сконструйована як формальний склад злочину і передбачає обов'язкове поєднання таких суспільно-небезпечних діянь:

1. арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі
2. з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце її перебування.

У частині 2 статті 146-1 ККУ встановлено відповідальність ще й за такі альтернативні форми суспільно-небезпечного діяння: видання наказу або розпорядження про вчинення

таких дій або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення таких дій його підлеглими, заходів для їх припинення та неповідомлення компетентних органів про злочин (ч. 2 ст. 146-1 ККУ)

Варто зазначити, що чинна редакція диспозиції частини першої статті 146-1 ККУ попри те, що буквально повторює окремі положення статті 2 зазначеної вище Конвенції, упускає важливий конструктивний елемент насильницького зникнення (у міжнародно-правовому розумінні), а саме такий суспільно-небезпечний наслідок, як «залишення особи без захисту закону».

Разом з тим, специфічність такого компоненту насильницького зникнення як позбавлення особи свободи проти її волі полягає у тому, що позбавлення волі може мати як протизаконний, так і законний характер. І якщо такі дії не призводять до наслідку у вигляді залишення особи без захисту закону, то навряд чи є належні підстави визнавати їх суспільно-небезпечними і злочинними.

Не вдаючись до детального аналізу кожної із форм суспільно-небезпечного діяння, як ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину (через вузькі рамки обсягу цієї доповіді), перейдемо до ще одного, не менш цікавого питання. Питання про момент, з якого насильницьке зникнення є закінченим злочином. Очевидно, що цей злочин є триваючим. І, як зазначалось вище, може він тривати навіть після смерті особи, яка є потерпілою від насильницького зникнення. Буквальне тлумачення частини 1 статті 146-1 ККУ дає підстави вважати, що цей злочин є закінченим із моменту подальшої відмови визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або ж з моменту приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування.

Злочин, передбачений ч. 2 ст. 146-1 ККУ, є закінченим із моменту видання наказу чи розпорядження, або з моменту невжиття заходів для припинення цих дій, або ж з моменту неповідомлення про злочин.

Суб'єкт цього складу злочину – спеціальний – представник держави, в тому числі іноземної. Роз'яснення цих термінів, містяться у примітці до статті 146-1 ККУ:

«під представником держави в цій статті слід розуміти службову особу, а також особу або групу осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави»;

«під представниками іноземної держави в цій статті слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України».

В межах даної доповіді утримаюсь від коментарів (у тому числі, наукових) положень даної примітки. Вони заслуговують на те, щоб бути предметом окремого (більшого за обсягом) дослідження. Як і ознаки спеціального суб'єкта злочину, передбачені ч. 2 ст. 146-1 ККУ. Цією частиною аналізованої норми встановлена відповідальність «керівника».

Єдиним елементом даного складу злочину, який не викликає жодних сумнівів, є його суб'єктивна сторона, яка, вочевидь, характеризується виною у формі умислу.

Як підсумок, слід зазначити, що зазначені вище проблемні аспекти (виявлені навіть в ході такого короткого і досить «поверхневого» аналізу ст. 146-1 ККУ) не є вичерпним переліком питань, які постають у зв'язку із цією «новелою». До прикладу, як вирішити питання про кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення у тих випадках, коли арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі вчиняється однією особою (особами), а подальша відмова визнати факт вчинення цих дій, або ж приховування даних про долю (місцезнаходження) затриманого – вчинена іншою особою (особами)? Подальше виявлення таких проблемних питань та пошук шляхів їх вирішення видається перспективним напрямком розвитку дослідження цієї проблематики.

Гапчич В. О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права і кримінології

Львівського державного університету внутрішніх справ

КРИПТОВАЛЮТА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

Попри законодавчу невизначеність статусу криптовалют в Україні, існування та стрімкі темпи розвитку так званої криптоекономіки вже не підлягають сумніву. Не можна не погодитися з тим, що допоки правове регулювання криптовалют в нашій державі знаходиться на стадії дискусії та обговорення, практична площина обігу та використання криптовалют вже давно трансформувалася з віртуальної в матеріальну. Ті виклики, які постають перед суспільством у зв'язку із обігом криптовалют в Україні, необхідністю чіткого правового регулювання, а також її адаптації в українському законодавстві та кримінальному зокрема, зумовлюють зміни в пріоритетах щодо розвитку та вдосконалення вітчизняного кримінально – правового поля.

Не зважаючи на те, що поняттям «криптовалюта» в світовій практиці вже оперують більше 10 років, особливого акценту це поняття набуло після стрімкого росту її вартості на світових фінансових ринках протягом 2015–2018 років. Україна не стала виключенням в процесі становлення та ствердження криптовалют в економічній площині, а відтак, bitcoin, як одна з домінуючих її різновидностей зайняла свою нішу у вітчизняній економіці та змушує певним чином змінювати і нормативно-правове регулювання обігу цієї та подібній їй «валютних» одиниць.

Неоднозначною щодо офіційного статусу криптовалют в Україні є позиція фінансових регуляторів, в тому числі Національного банку України[1]. Ця позиція радикально змінювалася протягом останніх років від статусу «грошового сурогату», який знаходився поза законом, до статусу «невизначеного», аж до офіційної позиції Національного банку України щодо впровадження технології Blockchain відносно національної валюти гривні та створення власної криптовалют «е-гривні».

В той же час на основі аналізу судової практики в контексті застосування діючих норм законодавства зокрема щодо

фактів «неправомірних» діянь, пов'язаних із процесом видобутку криптовалюти чи то інших операцій з нею, можна зробити висновок, що суд сформулював своє бачення щодо криптовалюти, як такої, що «не має забезпечення реальної вартості» та «не має ознак матеріального світу» [2], що в свою чергу породжує нову проблематику кваліфікації суспільно-небезпечних діянь в так званій ІТ сфері.

Враховуючи сучасний стан нормативно-правової бази, яка повинна була б регламентувати особливості та застосування криптовалюти в Україні, слід констатувати, що на сьогодні такі норми у вітчизняному законодавстві відсутні, що спонукає до пошуку відповідей на конкретні питання, зокрема, в контексті кримінально-правової охорони: чи може бути криптовалюта предметом, зокрема, злочинів проти власності, службових злочинів, або ж чи може процес видобутку криптовалюти («майнінг») мати ознаки об'єктивної сторони злочинів у сфері господарської діяльності?

Визначення статусу криптовалюти в Україні в аспекті кримінально-правової охорони ускладнюється рядом факторів, які потребують не тільки уточнення дефініції «криптовалют» в законодавстві, а й створення в існуючому правовому полі дієвих механізмів функціонування захисту суспільних відносин від протиправних посягань, предметом чи засобами яких може бути криптовалюта.

Фінансові українські регулятори у 2017 році зробили з цього приводу спільну заяву щодо статусу криптовалют в Україні, з якої випливає, що з огляду на чинні норми законодавства України поняття «криптовалюта» та регулювання операцій з нею не підпадають під режим регулювання [1], а саме:

1) вона не може бути визнана грошима (грошовими коштами, коштами, грошовими знаками) у трактуванні українського законодавства;

2) не може бути визнана валютою або законним платіжним засобом іноземної держави, та не є валютною цінністю в трактуванні валютного законодавства;

3) оскільки криптовалюта не випускається банком і не є грошовим зобов'язанням певної особи, вона не може бути визнана електронними грошима;

4) у криптовалюти відсутні ознаки документа та емітента, тобто: не має установленної форми документа з відповідними

реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, не має визначення взаємовідносин емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та не передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливості передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам. А отже, криптовалюта не може бути цінним папером;

5) у криптовалюти відсутні ознаки документа у вигляді грошових знаків, відсутній емітент, а також відсутня мета виготовлення. Таким чином, криптовалюта не може бути визнана грошовим сурогатом.

Вирішення проблематики обігу криптовалюти ускладнюється ще й тим, що на сьогодні не існує вичерпного переліку криптовалют, кількість яких вже давно перевищує тисячу, більше того, виникнення або створення нових видів ще більше ускладнює процес ідентифікації новостворених програмних кодів як криптовалют.

Правовий вакуум з криптовалютами не може існувати довго, доки в результаті неврегульованого їх обігу ступінь суспільної небезпеки в частині діянь та наслідків не набувають чітко виражених та закінчених ознак правопорушення або ж злочину.

Проблематика побудови складу конкретного злочину в контексті використання криптовалюти в першу чергу полягає у фактичному визначенні зокрема її предмету. Тому, на нашу думку, відповідь на це неоднозначне питання слід шукати в площині таких вже сформованих та нормативно закріплених визначень та предметів злочинів як «електронні гроші» та «комп'ютерні програми». А отже нормативно-правове визначення будь-якої криптовалютної одиниці чи то існуючої, чи то такої, яка в майбутньому може набути ознак криптовалюти, та подальшу її ідентифікацію в існуючому кримінально правовому аспекті слід ототожнювати саме з електронними грошима.

Реальними ініціативами, які покликані були б вирішити комплексно проблематику в цьому напрямку є Проекти Законів «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183 від 06.10.2017 року та «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» №7183-1 від 10.10.2017 року. Однак, аналізуючи стан розгляду та прийняття цих законодавчих актів слід констатувати, що протягом тривалого часу ці законопроекти

залишається на стадії розгляду профільними комітетами Верхової Ради. Адже саме закони мають визначити правовий статус криптовалюти та правові засади організації та діяльності суб'єктів криптовалютних трансакцій. Ці регуляторні закони, в тому числі, мали би встановити основні правові та організаційні засади здійснення діяльності професійних учасників ринку та інвесторів в Україні, стимулювання розвитку платіжної та цифрової інфраструктури, що забезпечують добування та обіг криптовалют, забезпечення прав і законних інтересів осіб, що здійснюють видобування криптовалют, та інвесторів [3, 4].

Проте, з точки зору визначеності кримінально-правового статусу криптовалюти, слід відзначити, що запропоновані законопроекти, на нашу думку, не дають в повній мірі відповідь на питання щодо ототожнення криптовалюти з сформульованим поняттям предмету злочину в кримінальному праві. Зокрема, законопроект №7183 від 06.10.2017 року визначає поняття криптовалюти як – програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду) [3]. А от законопроект №7183-1 від 10.10.2017 року формулює поняття криптовалюти як – децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку. Криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом[4]. Отже, криптовалюту пропонується визначити або як програмний код, або ж як цифровий вимір вартості, проте жодним чином не визначено приналежність криптовалюти до «грошей» чи то «коштів», а відтак в самому понятті «криптовалюти» назва «валюта» є недоречною.

До того ж, лише в запропонованому законопроекті №7183-1, а саме в стаття 22 закріплено поняття відповідальності, в тому числі кримінальної для суб'єктів господарювання, що провадять діяльність з надання фінансових послуг на ринку криптовалют, без ліцензії на провадження такої діяльності. Однак, кримінальна відповідальність для таких суб'єктів

передбачена лише за порушення законодавства у сфері провадження діяльності з надання фінансових послуг на ринку криптовалют і тільки як спеціальні суб'єкти – тобто посадові особи суб'єктів господарювання.

Також слід зазначити, що запропоновані нормативні документи вкрай обмежено формулюють поняття діянь, предметом яких може бути криптовалюта. Зокрема, зміст права власності на криптовалюту зводиться лише до можливості зберігання та володіння нею [5, 105]. Не менш суперечливим та неоднозначним в частини визначення дефініції є процес видобутку криптовалюти, а саме «майнінг». Проте проблематика визначення кримінально-правової природи «майнінгу», як можливого елементу об'єктивної сторони окремих складів злочинів є предметом окремого наукового пошуку.

Беззаперечним на сьогодні залишається твердження багатьох науковців з приводу темпів розвитку суспільних відносин, основою яких є криптовалюти, та значне їх випередження в порівнянні з нормативно-правовим забезпеченням явища криптовалют та його регулюванням через важелі державного управління.

Кримінально-правовий статус криптовалюти в існуючому правовому полі України невизначений, що в свою чергу зумовлює невідкладного адаптування національного законодавства до процесу обігу криптовалюти шляхом прийняття спеціального закону, в тому числі змін до Кримінального кодексу України, та низки нормативно-правових актів, які дали би змогу, не тільки контролювати рух криптовалюти на території України, відстежувати легальність її походження та наповнювати бюджет, а й унеможливили б з позиції кримінально-правової оцінки чи то кваліфікації неоднозначність та правову невизначеність.

Список використаних джерел

1. Національний банк України. Офіційне Інтернет-представництво. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні. Прес-реліз від 30.11.2017 року. Електронний ресурс: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?Art_id=59735329&showtitle=true;
2. Рішення Дарницького районного суду м.Києва від 24 березня 2016 року по справі №753/599/16-ц. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56686444>

3. Про обіг криптовалюти в Україні. Проект Закону України № 7183 від 06.10.2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
4. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні. Проект Закону України № 7183-1 від 10.10.2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
5. Лов'як О. О., Лозова Т. І. Окремі аспекти обігу криптовалюти в Україні (цивільно-правовий аспект). Національний юридический журнал: теорія и практика» О.О.О. (Молдова). № 1. 2018. Ч. 1. С. 104–108.

Гацелюк В. О.,

*старший науковий співробітник відділу кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук*

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ОСОБОЮ, ЯКІЙ ЗАБОРОНЕНО В'ЇЗД В УКРАЇНУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯННЯ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» [1] від 18 травня 2004 року з тексту КК України було вилучено статтю 331 «Незаконне перетинання державного кордону». Водночас, відповідні діяння були залишені у складі адміністративних правопорушень (ст. 2041 КУпАП).

Натомість, у жовтні 2018 року парламент ухвалив закон, яким аналогічну за назвою статтю було знову включено до КК, що, у свою чергу, на тлі відсутності «дзеркальних» змін до законодавства про адміністративні правопорушення з метою створення законодавчого підґрунтя для розмежування злочинів і адміністративних правопорушень ставить низку питань.

Зокрема, аналіз статті 3322 КК дозволяє виокремити наступні форми злочину залежно від мети або спеціального суб'єкта:

- 1) Перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави

2) Перетинання державного кордону України особою, якій заборонено в'їзд на територію України

3) Перетинання державного кордону України представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора

При цьому всі вони мають бути вчинені:

А) у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або

Б) в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або

В) в пунктах пропуску через державний кордон України за документами, що містять недостовірні відомості.

Як бачимо, у даній нормі законодавець штучно об'єднав доволі різні саме за характером суспільної небезпеки діяння.

Що стосується перетинання державного кордону України особою, якій заборонено в'їзд на територію України, то відповідно до статті 13 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» в'їзд в Україну іноземцю або особі без громадянства *не дозволяється* (зауважимо, що це обмеження на є юридично тотожним забороні в'їзду):

в інтересах забезпечення національної безпеки України або охорони громадського порядку; якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні; якщо при клопотанні про в'їзд в Україну така особа подала про себе завідомо неправдиві відомості або підроблені документи; якщо паспортний документ такої особи, віза підроблені, зіпсовані чи не відповідають установленому зразку або належать іншій особі; якщо така особа порушила у пункті пропуску через державний кордон України правила перетинання державного кордону України, митні правила, санітарні норми чи правила або не виконала законних вимог посадових та службових осіб органів охорони державного кордону, органів доходів і зборів та інших органів, що здійснюють контроль на державному кордоні; якщо під час попереднього перебування на території України іноземець або особа без громадянства не виконали рішення суду або органів державної влади, уповноважених накладати адміністративні стягнення, або мають інші не виконані майнові зобов'язання перед державою, фізичними або юридичними особами, включаючи пов'язані з попереднім видворен-

ням, у тому числі після закінчення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну; якщо така особа з порушенням встановленого законодавством України порядку здійснила в'їзд на тимчасово окуповану територію України або до району проведення антитерористичної операції чи виїзд з них або вчинила спробу потрапити на ці території поза контрольними пунктами в'їзду-виїзду.

При цьому, у разі невиконання рішення *про заборону в'їзду* в Україну іноземцям та особам без громадянства забороняється подальший в'їзд в Україну на десять років, що додається до частини строку заборони в'їзду в Україну, який не вплив до моменту прийняття повторного рішення про заборону в'їзду в Україну.

Іноземці та особи без громадянства, яким не дозволяється в'їзд в Україну, при спробі в'їзду в Україну в пункті пропуску через державний кордон України не перетинають державний кордон України та в найкоротший строк повертаються в державу, з якої вони прибули, або в державу, яка видала паспортний документ.

Іноземці та особи без громадянства в разі незаконного перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України затримуються та в разі, якщо порушення ними законодавства України не передбачає кримінальної відповідальності, повертаються до країни попереднього перебування у встановленому порядку.

Отже, треба розрізняти осіб: 1) яким в'їзд в Україну *не дозволяється*; 2) яким право в'їзду в Україну *тимчасово обмежено*; 3) в'їзд в Україну *заборонено*. Відповідно, положення статті 332² КК поширюються лише на останню з наведених категорій.

При цьому, варто підкреслити текстуальну відмінність між КК, у якому йдеться про заборону в'їзду *на територію України*, в той час, як Закон та КУПАП (стаття 203¹) – про заборону в'їзду *в Україну*. На перший погляд, ця відмінність видається неважливою редакційною розбіжністю, проте, з огляду на бланкетний характер кримінально-правової норми, варто все ж таки привести її у відповідність із Законом.

В контексті криміналізації незаконного перетинання державного кордону особою, якій заборонено в'їзд в Україну, варто зазначити, що суспільна небезпека перетинання кордону

такою особою в напрямку виїзду з України видається вельми сумнівною, тому варто вдосконалити формулювання кримінально-правової норми шляхом конкретизації відповідальності саме за незаконний вїзд в Україну відповідної особи.

Крім того, виникає конкуренція цієї кримінально-правової норми (про відповідальність за незаконне перетинання державного кордону особою, якій заборонено вїзд в Україну) із нормою КупАП (стаття 203¹), яка передбачає відповідальність за умисне невиконання іноземцем або особою без громадянства рішення уповноваженого державного органу про заборону вїзду в Україну.

З огляду на це, видається доцільним декриміналізувати таке діяння, як незаконне перетинання державного кордону особою, якій заборонено вїзд в Україну, із одночасним вдосконаленням (посилення) адміністративної відповідальності за статтею 203¹ КупАП.

Гловюк І. В.,

*д.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального
процесу Національного університету
«Одеська юридична академія»*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

7 червня цього року у першому читанні було ухвалено законопроект № 7279-д про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Попри цю назву, більша його частина торкається змін та доповнень до Кримінального кодексу України, проте, передбачено і кардинальну зміну режиму розслідування кримінальних проступків, який зараз, хоч і передбачений Главою 25 КПК України, проте, поки що на практиці не діє через відсутність проступків у нормах матеріального права. У частині кримінально-

го провадження стосовно проступків наявні істотні зміни порівняно із чинною редакцією Глави 25 КПК України; фактично, повністю трансформовано досудове розслідування кримінальних проступків. Серед багатьох аспектів, яких торкаються зміни, виділимо ті, які мають певні спірні формулювання та реалізація яких може викликати складнощі на практиці.

Введення нових учасників кримінального провадження – дізнавача та керівника органу дізнання. Відмітимо деяку непослідовність формулювань стосовно повноважень дізнавача: якщо окремо прописано, що дізнавач уповноважений проводити огляд місця події, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або виявлені під час затримання, особистого огляду або огляду речей, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, то виходить, що огляд місця події не відноситься до слідчих (розшукових) дій, що, у свою чергу, суперечить ст. 237 КПК України. Особистий огляд натепер не виділяється як окремий вид огляду у КПК України, тому виникає питання щодо його правової природи особистого огляду та співвідношення із обшуком особи.

Питання повноважень стосовно повідомлення про підозру виписані колізійно: адже у ст. 40-1 передбачено, що дізнавач уповноважений повідомляти за погодженням із керівником органу дізнання особі про підозру в учиненні кримінального проступку, а у ст. 298-4 передбачено, що письмове повідомлення про підозру в учиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням з керівником органу дізнання або прокурором. Проте, враховуючи, що підозра є формою кримінального переслідування, і те, що ст.ст. 22, 277 КПК України передбачають погодження повідомлення про підозру саме з прокурором, що є логічним, враховуючи, що саме прокурор має повноваження щодо затвердження обвинувального акту та висунення обвинувачення, а у суді – і на його підтримання, то положення щодо можливості повідомляти про підозру за погодженням із керівником органу дізнання викликає зауваження, адже воно не синхронізується із повноваженнями прокурора у судовому розслідуванні та конституційною функцією прокуратури з організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішенням відповідно

до закону інших питань під час кримінального провадження, наглядом за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Уточнення порядку початку досудового розслідування: для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідчування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків проти безпеки руху та експлуатації транспорту; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. При цьому затримання особи, особистого огляду або огляд речей прямо не вказані у пропонуваній редакції ст. 214 КПК України як процесуальні дії, що можуть стосовно кримінальних проступків здійснюватися до внесення відомостей до ЄРДР.

Зміна **строків розслідування:** досудове розслідування повинно бути закінчено: 1) протягом сімдесяти двох годин з моменту повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку або затримання особи; 1-1) протягом двадцяти діб з дня повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку у випадках: а) коли підозрюваний не визнає вину; б) необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій; в) учинення кримінального проступку неповнолітнім; 1-2) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку у разі заявлення особою клопотання про проведення експертизи. Передбачено при цьому, що строк дізнання може бути продовжений прокурором до одного місяця в порядку, передбаченому статтею 298-5 КПК; у яких випадках з вищеперелічених, невідомо. Крім того, строк дізнання може бути продовжений прокурором до місяця у випадку необхідності проведення додаткових слідчих та розшукових дій, також – при поверненні кримінального провадження дізнавачу із письмовими вказівками про проведення процесуальних дій. При цьому у разі неможливості закінчити дізнання в термін, визначений статтею

219 КПК, дізнавач чи прокурор звільняє затриману особу не пізніше сорока восьми годин з моменту затримання. Разом з тим, є питання щодо практичної реалізації цієї норми, адже усі строки, передбачені у пропонованій редакції, є більшими, ніж 48 годин з моменту затримання.

Розширення переліку джерел доказів. Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про проступки, крім визначених у статті 84 цього Кодексу, також є пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновки спеціаліста, показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функцію фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а також протокол вилучення знарядь і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Таке формулювання суперечить ст. 95 КПК, яка прямо передбачає, що пояснення не є джерелом доказів. У такому випадку слід також внести зміни до ч. 8 ст. 95 КПК України. Також, виходячи із визначення у ч. 1 ст. 99 КПК України документа – спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, зауваження викликає доцільність позиціонування як окремих джерел доказів висновку спеціаліста, показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функцію фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків проти безпеки руху та експлуатації транспорту, протоколу вилучення знарядь і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Регламентация вилучення речей і документів як окремої процесуальної дії. Речі і документи, що є знаряддям та/або засобом вчинення кримінального проступку чи безпосереднім предметом посягання, виявлені під час затримання,

особистого огляду або огляду речей, вилучаються уповноваженою службовою особою Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України. Передбачено також, що у виключних випадках вилучені речі та документи можуть бути повернуті володільцеві до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді. Залежно від результатів розгляду їх у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві, або знищують. Проте, які саме випадки хоча б приблизно мають кваліфікуватися як виключні, не вказано, а це за ставить під сумнів обмеження права особи на вільне володіння своїм майном «на умовах, передбачених законом», як того вимагає Протокол 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Положення про те, що вилучені під час огляду речі та документи, зазначені в частині першій цієї статті, визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, та приєднуються до матеріалів дізнання, не корелюється із загальними положеннями ст. 98 КПК України, яка не містить норми, що статус речового доказу пов'язується із винесення постанови про визнання матеріального об'єкту таким.

Уточнення кола слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших дій під час досудового розслідування кримінальних проступків. Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені частиною другою статті 264 та статтею 268 цього Кодексу, а також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, проводити медичне освідчування, отримувати висновок спеціаліста і знімати показання технічних приладів та технічних засобів у провадженнях щодо вчинення кримінальних проступків проти безпеки руху та експлуатації транспорту, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Таке формулювання характеризується юридичною невизначеністю у тому аспекті, чи реалізуються останні з перелічених повноважень лише до внесення відомостей до ЄРДР, чи також після цього.

Регламентация особенностей відкриття матеріалів.

У разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, прокурор зобов'язаний забезпечити надання особі, які вчинили кримінальний проступок або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, у тому числі шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. У разі відмови вказаних осіб їх отримати чи зволікання з отриманням, вказані особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання. Про відмову в отриманні копій матеріалів дізнання чи не отримання їх складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, а також прокурором, у разі коли особа не з'явилася для отримання матеріалів дізнання. У описаній процедури немає взаємовідкриття матеріалів, на відміну від процедури ст. 290 КПК України.

У разі встановлення об'єктивної неможливості ознайомитися з матеріалами дізнання у вищенаведеному порядку, суд за клопотанням сторони кримінального провадження вирішує питання про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів дізнання, про що постановляє відповідну ухвалу. Виникає питання, наскільки широко будуть тлумачити суди «об'єктивну неможливість ознайомитися з матеріалами дізнання», і чи не призведе такий підхід до порушення права обвинуваченого мати достатні можливості для захисту. А якщо ширше ставити питання, то навіть якщо така можливість була, а сторона захисту нею не скористалася, то чому надалі сторона має бути обмежена у праві ознайомитися із результатами дізнання? Вважаємо, що у будь-якому випадку суд зобов'язаний за клопотанням вирішити питання про відкриття матеріалів дізнання.

Таким чином, як видно, запропонованим проектом повністю трансформовано існуючу, але не діючу модель кримінального провадження щодо кримінальних проступків. Проте, для забезпечення дієвості цієї моделі необхідно усунути деякі вже очевидні прогалини та колізії відповідних положень.

Гопончук В. В.,

суддя апеляційного суду Волинської області

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ» У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

У Кримінальному кодексі України (КК) передбачено шість складів злочинів, в яких публічні заклики є елементом законодавчих конструкцій статей Особливої частини. Йдеться про публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч.ч. 2, 3 ст. 109), до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ст. 110), до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку (ст. 295), до вчинення діянь, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами (ст. 299), до агресивної війни або до вирішення військового конфлікту (ст. 436), до геноциду (ч. 2 ст. 442). Крім того, дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення публічних закликів, є складовою законодавчої конструкції фінансування тероризму (ст. 258-5 КК).

Нами було вивчено 15 судових рішень, в яких особі ставилося в вину вчинення публічних закликів. Проаналізуємо, яким чином тлумачиться поняття «публічні заклики» в судовій практиці.

Так, в окремих вироках не акцентується увага на тому, що слід вважати публічними закликами. Наприклад, у вироку Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 28.12.2017 р. у справі № 263/15273/17 дії особи кваліфіковані за ч. 2 ст. 109 КК. Встановлено, що особа на мітингу закликала до створення єдиної системи виконавчої влади «ДНР» у м. Маріуполі, забезпеченні їх діяльності організаційно-штатною структурою та загальним підпорядкуванням «ДНР». У вироку Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 26.09.2016 р. у справі № 303/5205/16-к особа обвинувачувалася у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 110 КК. Як зазначено у вироку, ця особа сама написала промова і публічно виступила з нею біля меморіальної пам'ятки –obelіску жертвам угорської революції. У цій промові йшлося про відділення

території Закарпатської області від України. Отже, в цих і подібних вироках суди не мотивують прийнятого рішення про кримінально-правову оцінку дій винних як вчинення публічних закликів і не пояснюють відповідне кримінально-правове поняття. У вирокі Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 30.10.2014 р. у справі № 264/8114/14-к дії особи були кваліфіковані за ст. 295-2 КК. У ньому теж не мотивовано, в чому саме суд вбачає наявність в діях особи наявність публічних закликів. Однак в цьому судовому рішенні більшою мірою, ніж в зазначених попередньо, міститься опис фактичних обставин справи, які свідчать про публічність закликів. Так, у вирокі йдеться про те, що Особа-1 публічно закликав організований їм особисто натовп в кількості не менше 300 осіб, захопити будівлі і споруди військової частини № 3057.

В окремих судових рішеннях наявність публічних закликів на вчинення злочинних дій встановлюється на підставі такого доказу, як висновок експерта. Наприклад, у вирокі Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 22.12.2015 р. у справі № 233/2127/15-к дії міського голови м. Дебальцеве були кваліфіковані за ч. 2 ст. 110 КК. Як встановлено, ця особа виступила на засіданні сесії Дебальцевської міської ради із закликами про зміну меж території і державного кордону України, шляхом проведення референдуму 11.05.2014 р. «Про надання статусу державної незалежності самопроголошеної «ДНР». Доказом наявності в діях цієї особи публічних закликів були висновки експерта експертної установи Служби безпеки України та науково-правової експертизи Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

В окремих вироках суди все ж мінімально обґрунтують наявність публічних закликів. Наприклад, згідно з вирокі Новоайдарського районного суду Луганської області від 26.06.2015 р. у справі № 425/2560/14-к, дії особи були кваліфіковані за ч. 2 ст. 110 КК. У вирокі описано, що особа під час проведення на центральній площі с. Новоайдар Луганської області урочистого мітингу, присвяченого «Дню перемоги», як голова районної ради, публічно і відкрито звернувся до жителів цього села із закликом взяти участь у свідомо незаконне «референдум про визнання акта про державну самостійність «ЛНР». Публічність закликів в цьому випадку пояснюється

судом тим, що ця особа зверталася до невизначеного кола осіб, які перебували на площі під час мітингу.

У вироку Приморського районного суду м. Одеса від 26.05.2016 р. у справі № 522/20509/15-к дії особи були кваліфіковані як публічні заклики до вчинення терористичного акту. Як зазначено у вироку, ці дії виразилося в тому, що особа здійснювала публічні заклики до вчинення терористичного акту шляхом розміщення своїх коментарів у всесвітній мережі Інтернет на сайтах: www.timer.od.ua і www.facebook.com. Аналогічне рішення було прийнято у вироку Зарічного районного суду м. Суми від 09.11.2016 р. у справі № 591/5685/16-к, в якому зазначено, що особа здійснювала публічні заклики шляхом поширення серед невизначеного кола користувачів соціальної мережі «Вконтакте» публікацій, які містять заклики до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Як впливає з формулювання диспозиції ст. 258-2 КК, суд помилився, оскільки і описаних вище діях має місце така форма суспільно небезпечного діяння, як розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення терористичного акту, а не самі публічні заклики до протиправних дій.

В окремих проаналізованих вироках при фактичному встановленні судом публічних закликів на вчинення злочинних дій формулювання обвинувачення особі свідчить про інше. Наприклад, згідно з вироком Центрального районного суду м. Миколаєва від 12.04.2017 р. у справі № 490/6728/16-к дії особи були кваліфіковані за ч. 2 ст. 110 КК. Як було встановлено, ця особа неодноразово виступав на мітингах в м. Миколаєві з закликом підкоритися владі Російської Федерації. Однак формулювання обвинувачення свідчить про вчинення особою іншого діяння: умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Таким чином, як впливає з аналізу судової практики України, сьогодні в ній спостерігаються різні підходи до тлумачення поняття «публічні заклики». Загалом можна зробити висновок, що суди в основному не приділяють уваги тому, щоб обґрунтувати і мотивувати той факт, що особа вчинила саме публічні заклики до вчинення злочинних дій. Зокрема, у проаналізованих судових рішеннях не вказується, чи мали місце

заклики і в чому вони виявилися, в чому саме вбачається наявність публічності закликів. При цьому посилань на докази (зокрема, на висновки експертів), які були покладені в основу відповідних судових рішень і в яких було встановлено наявність публічних закликів в діях винних, недостатньо для належного обґрунтування підстави кримінальної відповідальності в разі вчинення особою відповідних суспільно небезпечних дій. Адже будь-який доказ не має наперед встановленої сили для суду. Крім того, експерти не уповноважені здійснювати кримінально-правову кваліфікацію. На нашу думку, в кожному вирокі, в якому особі інкримінується вчинення публічних закликів до вчинення злочинних дій, у судовому рішенні потрібно мотивувати, чи мали місце заклики у конкретному випадку і в чому вони виявилися; були такі заклики публічними, а також повинен міститися аналіз змісту відповідних закликів.

Городецька М. С.,

*докторант докторантури кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)*

ЩОДО ПОЗБАВЛЕННЯ ПРОКУРАТУРИ ФУНКЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Однією з причин внесення змін до вітчизняних нормативно-правових актів, пов'язаних з позбавленням прокуратури функції досудового розслідування, є виконання Україною зобов'язання, взятого на себе в 1995 році при набутті членства у Раді Європи. Причиною таких вимог було заявлено те, що поєднання в одному органі слідчих повноважень і здійснення нагляду за їх реалізацією є неможливим, бо такий нагляд не може бути об'єктивним.

Саме по собі декларування певних змін нормативно-правових актів не означає внесення таких змін в дійсності. Аналіз повноважень прокурора, викладених у ст. 36 КПК України дає підстави стверджувати про повну можливість прокурора самостійно здійснювати досудове розслідування. Єдиною

відмінністю є те, що відсутній такий суб'єкт провадження як слідчий прокуратури та за законом не передбачено слідчі підрозділи у структурі прокуратури. Отже, по суті позбавлення прокуратури можливості здійснювати розслідування є фікцією. А, враховуючи повноваження прокурора щодо особистого прийняття рішень та проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій, говорити про відсторонення прокуратури від розслідування взагалі не можна. Процесуальний керівник відповідно до чинного законодавства може здійснювати досудове розслідування особисто у повному обсязі.

Грунтуючись лише на аналізі норм кримінального процесуального законодавства, можна зробити висновок, що прокурору як процесуальному керівнику надано такі процесуальні повноваження, використання яких дозволяє йому проводити досудове розслідування самостійно у повному обсязі не залучаючи слідчого чи оперативні підрозділи.

Злиття адміністративної влади, у даному випадку слідчих підрозділів, та прокуратури небезпечно лише у разі здійснення прокуратурою функції загального нагляду. Оскільки у даному випадку прокуратура зможе втручатися у всі сфери держави та бізнесу, використовуючи свої обвинувальні та слідчі функції. У міжнародних трибуналах, створених ООН або за його участю, Управління Обвинувача містить у складі як слідчі підрозділи так і відділи судових обвинувачів. Також відповідно до Уставу Міжнародного кримінального суду управління прокурора відповідає за здійснення розслідування та кримінального переслідування в суді. Отже, саме загальний нагляд є неприйнятним прокуратурі, а не здійснення розслідування. Останнє є характерним для прокуратури, яка здійснює обвинувачення (В. Точилівський).

Отже, щодо позбавлення прокуратури функції досудового розслідування можна зазначити, що здійснення розслідування органами прокуратури у поєднанні із здійснюваним представництвом державного обвинувачення у кримінальному процесі є цілком допустимим з урахуванням позбавлення прокуратури загальнодержавної функції загального нагляду. Аналіз діючого кримінального процесуального законодавства дає підстави для констатації фактичного залишення у прокуратурі повноважень щодо здійснення кримінального розслідування у межах здійснюваної функції обвинувачення.

Горпинюк О. П.,

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ЛьвДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Відповідно до ст. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) на держависторони Конвенції покладаються зобов'язання поважати, захищати та реалізувати права, гарантовані вказаним міжнародним актом. Перша складова має негативний характер, що зобов'язує держави утриматися від втручання у права, а дві наступні мають позитивний характер, коли на державу покладається обов'язок здійснити певні дії. Одним із типів позитивного зобов'язання держави фахівці з означеної тематики називають обов'язки держави вжити всіх розумних заходів для захисту індивідів від порушень їх прав іншими приватними особами («горизонтальний ефект» дії прав людини). Цей позитивний обов'язок може бути забезпечений відповідною державою у разі ухвалення нею достатніх положень національного законодавства, що криміналізують поведінку особи, яка зазіхає на основоположні права інших осіб, гарантовані Конвенцією [1, С. 15]. По-іншому ще цей тип зобов'язань називають створення законодавства. Відповідний тип зобов'язань охоплює принцип заборони дискримінації, встановлення порядку здійснення прав людини та його меж, встановлення засобів ефективного правового захисту, в тому числі процедур для оскарження, встановлення відповідальності за порушення прав людини, тобто конкретних санкцій кримінально-правового або адміністративного характеру [2, С. 250]. У цьому аспекті доцільним видається навести рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), у яких вказується на порушення позитивних зобов'язань даного виду та одночасно проаналізувати оновлене вітчизняне кримінальне законодавство на предмет дотримання Україною відповідних зобов'язань.

Таку справу «Опуз проти Туреччини» від 9 червня 2009 року [3], ЄСПЛ встановив порушення позитивних зобов'язань через

недотримання ст. 3 Конвенції (поводження, що принижувало гідність) через нежиття владними органами адекватних заходів для захисту заявниці та її родини від проявів домашнього насильства. Крім того встановлено порушення ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) через відсутність з боку судової системи адекватного рішення у випадку тяжких проявів домашнього насильства. За обставинами цієї справи злочинні діяння – смертельні погрози, прояви насильства з тяжкими наслідками та замах на вбивство – закривалися після того, як постраждалі відкликали свої скарги внаслідок погроз на свою адресу з боку їхнього нападника. За тогочасним законодавством Туреччини, органи влади не могли продовжувати слідчі дії в силу норми закону, яка забороняла продовжувати переслідування від моменту відкликання скарги заявниками. ЄСПЛ дійшов висновку, що такі законодавчі рамки не відповідають позитивним зобов'язанням держави в питанні захисту від домашнього насильства. Що ж до вітчизняного законодавства, то позитивним кроком слід відзначити внесення застереження до ст. 284 КПК України Законом України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Відповідно до цієї статті потерпілий не може відмовитися від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, якщо провадження стосується злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Водночас законодавець передбачив, що відповідні провадження щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством можуть бути відкриті лише за скаргою самих потерпілих. Зокрема ст. 477 КПК України «Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення» доповнено ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», ст. 151-2 КК «Примушування до шлюбу», ч. 1 ст. 153 «Сексуальне насильство». Однак, цілком слушно звернув увагу О.О. Дудоров на те, що на підставі цього ж Закону виключено норму, згідно з якою зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених ст.ст. 153-155 КК, якщо гвалтівником є чоловік (дружина) потерпілого, відносилося до злочинів, кримінальне провадження щодо яких розпо-

чиналось лише на підставі заяви потерпілого. Автор зазначає, що за таких обставин дещо нелогічним виглядає віднесення (згідно із Законом від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII) домашнього насильства (ст. 126-1 КК) до злочинів, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення [4, С. 10]. Адже у такий спосіб не всі злочини, пов'язані із домашнім насильством належатимуть до проваджень у формі приватного обвинувачення, так як передбачалося запровадити законодавцем, та не всі потерпілі від таких посягань наділяються рівними правами.

У іншій справі «Л., В. та С. Л. проти Австрії» від 9 січня 2003 року [5], ЄСПЛ встановив порушення ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації) та ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного життя). За обставинами справи заявник був засуджений за ст. 209 КК Австрії за гомосексуальні стосунки з неповнолітніми. Стаття забороняла повнолітнім чоловікам вступати у такі стосунки із неповнолітніми віком від 14 до 18 років, навіть якщо останні добровільно погоджуються на це. Заявник стверджував, що саме існування відповідної статті КК Австрії порушувало його право на повагу до приватного життя та заборону дискримінації. У цій справі вирішальне значення мало питання про те, чи можна знайти розумне виправдання тому, що молоді особи чоловічої статі віком від 14 до 18 років потребували захисту від статевих відносин із дорослими чоловіками в той час, як особи жіночої статі того самого віку не захищалися від статевих відносин з дорослими чоловіками чи жінками. Стосовно твердження держави-відповідача про те, що вказана стаття мала за мету відвернути негативний вплив, котрий потенційно може загрожувати гетеросексуальній більшості з боку гомосексуальної меншості, ЄСПЛ зазначив, що самого цього аргументу недостатньо для виправдання різниці у ставленні держави до громадян з різною статевою орієнтацією.

У цьому аспекті КК України враховує позицію вищезазначеного рішення ЄСПЛ. Так, за Законом України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII, ч. 4 ст. 152 «Згвалтування» та ч. 4 ст. 153 «Сексуальне насильство» передбачають відповідальність за відповідні посягання щодо осіб, які не досягли чотирнадцяти років, незалежно від їх добровільної згоди та незалежно від статті. Доречно зауважено, що у такий спосіб у КК

втілено ідею законодавчої конкретизації віку, досягнення якого зобов'язує правозастосувача беззастережно розцінювати сексуальне проникнення в тіло відповідної особи як зґвалтування. З огляду на інформаційне та виховне навантаження аналізованої кримінально-правової заборони, слід визнати виправданою вміщену в ній вказівку саме на певний вік потерпілої особи, а не на її малолітній стан [4, С. 17]. Те саме стосується ч. 4 ст. 153 КК України.

У справі «Ангелова та Ілієв проти Болгарії» від 26 липня 2007 року [6] мало місце порушення ст. 2 (право на життя) у поєднанні зі ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації), яке виявилось у тому, що компетентні органи не спромоглися вжити належних заходів для розслідування расово-мотивованого вбивства родича заявників та домогтися покарання винних. ЄСПЛ встановив, що законодавство Болгарії не виділяло ані склад вбивства з расистських мотивів, ані заподіяння тілесних ушкоджень з таких мотивів, тому не передбачало належні санкції за вчинення цих злочинів. Водночас ЄСПЛ зазначив у цій справі, що відсутність у законодавстві опису складів вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень з мотивів расової ненависті не могло позбавити слідчих можливості провести ефективне розслідування обставин смерті Ангеля Дімітрова чи принаймні завадити їм у цьому. Однак, із незрозумілих причин у кримінальному провадженні строки слідства кілька разів продовжувались. При цьому слідчі дії проводилися не частіше одного разу на рік. У результаті упродовж майже 11 років з часу нападу на родича заявників жодну особу не було притягнуто до відповідальності. Таким чином ЄСПЛ встановив у цій справі недотримання позитивних зобов'язань держави щодо проведення ефективного розслідування та констатував неспроможність правоохоронних органів розпізнати у відповідному порушенні ознаки дискримінаційного поведіння. Чинний КК України передбачає посилення кримінальної відповідальності за вчинення насильницьких злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14, ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122 КК України). Водночас для дотримання позитивних зобов'язань держав-сторін Конвенції залишається актуальним правильна кримінально-правова оцінка діянь, пов'язаних з порушенням рівноправності громадян,

а також ефективне розслідування відповідних кримінальних проваджень, що зокрема було порушено у зазначеній справі.

Таким чином для подальших наукових досліджень та вдосконалення норм кримінального права України правові позиції ЄСПЛ щодо дотримання державами-сторонами Конвенції позитивних зобов'язань становлять значний інтерес. Своєю чергою, враховуючи положення Закону України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» такі позиції мають загальнообов'язковий характер і можуть слугувати підставою для зміни чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Христова Г. О. Типи позитивних зобов'язань держави щодо прав людини у світлі юриспруденції Стразбурського Суду/ Г. О. Христова // Юрист України. – 2013. – № 2. – С. 11–19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2013_2_4.
2. Бадида А., Лемак В. Позитивні зобов'язання держави в контексті розуміння прав людини / А. Бадида, В. Лемак // Публічне право. – 2 (26). – 2017. – С. 245–253.
3. Case of Opuz v. Turkey. – 9 september 2009. – (Application no.33401/02) [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-92945%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-92945%22]})
4. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. посібник / О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. – 92 с.
5. Case of L. and V. v. Austria. – 9 April 2003. – (Applications nos. 39392/98 and 39829/98). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60876%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60876%22]})
6. Case of Angelova and Iliev v. Bulgaria. – 26 october 2007. – (Application no. 55523/00). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2255523/00%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-81906%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2255523/00%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-81906%22]})

Дудоров О. О.,

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами Національної поліції України Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

Письменський Є. О.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ОХОРОНИ СЕКСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Важливим кроком на шляху уніфікації підходів щодо кримінально-правового регулювання сексуальних відносин стало ухвалення та відкриття для підписання 11 травня 2011 р. у Стамбулі Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) [1]. Аналіз цього документу свідчить, з-поміж іншого, про намагання європейського співтовариства виробити і втілити в життя єдині стандарти, за якими має здійснюватись кримінально-правова охорона сфери сексуальних відносин.

Вартує уваги той факт, що станом на серпень 2018 року Стамбульську конвенцію підписали 46 країн та Європейський Союз (серед країн-членів Ради Європи конвенцію не підписали лише Азербайджан і Російська Федерація). При цьому 33 із зазначених країн уже її ратифікували [2]. Як бачимо, більшість європейських країн позитивно сприйняли стандарти, запроваджені Стамбульською конвенцією, включаючи положення стосовно визначення меж протиправності сексуальної поведінки. Стамбульську конвенцію небезпідставно характеризують як революційний документ. Це – перший міжнародний юридично обов’язковий акт, потенційно відкритий для будь-якої країни світу, що забезпечує комплексну низку заходів із

запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству [3, с. 15] (включаючи сферу сексуальних відносин).

Згідно зі Стамбульською конвенцією сторони, що сприйняли її положення, мають вжити законодавчих або інших заходів, спрямованих на визначення у національному законодавстві підстав юридичної відповідальності (зокрема кримінальної) за вчинення таких актів поведінки, що мають сексуальний характер: 1) сексуальне насильство у формі здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою (ст. 36); 2) сексуальне домагання у формі небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища (ст. 40).

Ключовим елементом, за допомогою якого у ст. 36 Стамбульської конвенції визначається злочинний характер поведінки у сфері сексуальних відносин, названої сексуальним насильством, є добровільна згода. Очевидно, що недобровільність є ширшим поняттям, ніж психічний примус або насильство – способи, притаманні виокремленому нами другому типу поведінки у сфері сексуальних відносин. За вказаного підходу межі злочинної поведінки істотно розширюються – передбачається встановлення кримінальної відповідальності за вчинення будь-яких дій сексуального характеру за відсутності добровільної згоди особи на їх вчинення.

Щоправда, незважаючи на те, що в ч. 2 ст. 36 Стамбульської конвенції дається визначення того, яка згода вважається добровільною (наявність вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин), розуміння цієї ознаки здатне викликати чи не найбільше труднощів як у процесі нормотворення, так і під час подальшого правозастосування. Ураховуючи те, що від контексту супутніх обставин (як оцінного поняття) залежить визначення вільності волевиявлення потерпілого, а отже, наявність підстави для кримінальної

відповідальності, викликає занепокоєння можливість неоднозначного тлумачення поняття добровільної згоди на практиці.

На нашу думку, запроваджений Стамбульською конвенцією підхід, який знайшов втілення і в ст. 152 КК України, зобов'язує правозастосовний орган установлювати, що небажання потерпілої особи на вчинення щодо неї сексуальної дії було більш-менш чітко вираженим, явним, переконливим, таким, щоб одна особа зрозуміла, що інша не бажає сексуального контакту, адже відмова на словах, навіть певна фізична протидія не завжди свідчать про дійсне небажання особи. Наприклад, чоловік може сприймати вказану поведінки жінки як кокетство, загравання (елемент сексуальної гри) або прояв сором'язливості; особливо це стосується випадків, коли жінка спочатку дозволяє чоловіку роздягнути себе, пестити свої груди і статеві органи тощо, а потім заявляє, що на сексуальне проникнення не погоджується. З кримінально-правової точки зору це може вказувати на релевантну, а саме вибачливу (сумлінну) фактичну помилку у діях чоловіка та, відповідно, відсутність складу злочину «зґвалтування»¹².

Тут доречно пригадати сумнозвісне рішення Палати лордів Англії у справі Морган (1976 р.). Морган та його товариші були визнані винуватими у зґвалтуванні дружини Морган, яка вчинила ґвалтівникам відчайдушний опір. Засуджені оскаржили вирок, посилаючись на те, що вони повірили Моргану, який розповів їм про те, що його дружина обоюноє насильницьке примушування до сексу. Палата лордів вирішила,

¹² У кримінальному праві визнається, що фактична вибачлива помилка має місце тоді, коли особа за уважного і добросовісного ставлення до оцінки фактичних обставин скоєного не могла уникнути помилки, і, відповідно, згадана помилка не може бути поставлена їй у вину (виключає злочинність діяння). З іншого боку, чи немає підстав у змодельованій нами ситуації (а подібних ситуацій може бути безліч) вести мову про наявність «необережного» зґвалтування, вчиненого за невибачливої фактичної помилки? Очевидно, що розв'язання позначеної проблеми потребує або чітких правозастосовних орієнтирів, або належної законодавчої регламентації. Інакше про прогнозованість судових рішень, у край необхідну в контексті реалізації юридичної визначеності як одного з аспектів верховенства права, можна буде лише мріяти. До речі, у ст. 36 Стамбульської конвенції «Сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування» наголошується на необхідності криміналізації певних форм умисної поведінки.

що засуджені добровільно помилялись, і що у них не було умислу на вчинення насильницького статевого акту, оскільки вони вважали, що жінка погоджується на статеві зносини. Таке рішення викликало лютю у жіночої частини країни, на думку якої у цьому разі група суддів – чоловіків вирішила, що в тому разі, коли, наприклад, п'яний матрос вважає, що жінка, не дивлячись на її сльози та опір, бажає саме насильницького статевого акту, то цей суб'єкт кримінальній відповідальності не підлягатиме [4, с. 392–395]. Наведений приклад може розглядатись як яскравий прояв сексуальної об'єктивації, під якою розуміється процес «опредметнення» жінок, нав'язування суспільству стереотипів на кшталт «усі жінки люблять секс», «усі жінки люблять сильну руку», «жінки самі зваблюють чоловіків» [5, с. 302]. При цьому, як зазначається в п. 192 Пояснювальної доповіді до Стамбульської конвенції, важливо забезпечити недопущення впливу на тлумачення законодавства з питань зґвалтування й розгляд справ за фактом зґвалтування гендерних стереотипів і міфів про чоловічу й жіночу сексуальність [6].

Стислий аналіз Стамбульської конвенції з позиції її впливу на формування кримінально-правової політики європейських держав щодо охорони сфери сексуальних відносин дозволяє сформулювати ряд висновків.

1. Стамбульська конвенція є важливим міжнародно-правовим документом, що з-поміж іншого визначає стратегію формування кримінально-правової політики держав, які її підписали та (або) ратифікували, у сфері охорони сексуальних відносин. Ця стратегія передбачає встановлення уніфікованих стандартів, за якими має визначатись злочинність поведінки у розгляданій сфері.

2. Реалізація цієї стратегії для багатьох європейських держав (включаючи Україну) передбачає перехід від караності усталених (класичних) актів злочинної поведінки, віднесеної нами до другого типу, що з усією очевидністю свідчить про паралізовану волю особи під час сексуального спілкування (фізичне насильство, психічний примус, недосягнення певного віку, наявність психічних або фізичних вад) до криміналізації будь-якої сексуальної поведінки, здійснюваної за відсутності усвідомленого бажання щодо неї з боку потерпілої особи. Тобто наявність добровільної згоди особи на сексуальне

спілкування розглядається як ключовий фактор, за яким визначається правомірність сексуальної поведінки.

3. Незважаючи на спрямованість Стамбульської конвенції посилити захист саме жінок, її новели є рівнозначними та актуальними і для чоловіків, які можуть виступати потерпілими від злочинів сексуального характеру. Принаймні положення статей 36, 40 Стамбульської конвенції жодних гендерних винятків не передбачають.

Список використаних джерел

1. Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence, 11 May 2011, CETS No.210. // Council of Europe. URL: <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home> (дата звернення: 12.08.2018).
2. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Status as of 16 August 2018. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures> (дата звернення: 12.08.2018).
3. Фішер Г. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): довідник для членів парламенту. Київ: «K.I.C.», 2014. 101 с.
4. Флетчер Дж., Наумов А. Основные концепции современного уголовного права. Москва: Юристъ, 1998. 512 с.
5. Харитоновна О.В. Гендерні акценти в методології дослідження статевих злочинів. Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). Івано-Франківськ: РВВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 300–304.
6. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS № 210.

Загине́й Зо́я,

*начальник відділу кримінально-правових дисциплін
Інституту спеціальної підготовки
Національної академії прокуратури України,
доктор юридичних наук, доцент*

Кваша Оксана,

*провідний науковий співробітник відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор*

ОКРЕМІ ПРОЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ (СТ. 368-2 КК УКРАЇНИ)

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення передбачена у ст. 368-2 Кримінального кодексу України (КК), яким визнається набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі. Як вбачається, суб'єктом відповідного складу злочину є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, якою згідно з приміткою ст. 368-2 КК, є особа, зазначена у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Таким чином, диспозиція ч. 1 ст. 368-2 КК у частині визначення суб'єкта злочину – бланкетна, та відсилає для з'ясування змісту відповідної ознаки основного складу злочину до антикорупційного закону.

Водночас відповідальність за незаконне збагачення диференційована законодавцем з урахуванням ознак спеціального суб'єкта злочину: вчинення злочину службовою особою, яка займає відповідальне становище (ч. 2) або службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 3). Дефініції вказаних вище понять закріплено у частинах 2 та 3 примітки ст. 368 КК. Як вбачається з їх аналізу, бланкетність відповідних формулювань пов'язана вже не з Законом України «Про запобігання корупції», а з Законом України «Про державну службу». У цьому, на нашу думку, вбачається недолік нормотворчої техніки конструювання кваліфікованих складів злочинів,

передбачених у ст. 368-2 КК. Адже кваліфіковані склади, як традиційно стверджується у кримінально-правовій науці, повинні включати ознаки основного складу (конститутивні ознаки), а також одну або декілька кваліфікуючих ознак, наявність яких власне й посилює кримінальну відповідальність особи. Однак, як вбачається з аналізу конститутивних ознак незаконного збагачення (ч. 1) та кваліфікуючих ознак відповідного складу злочину (частини 2 та 3), законодавець при конструюванні кваліфікованих складів не додав кваліфікуючі ознаки, а видозмінив їх, змінивши зміст такої ознаки, як суб'єкт злочину. У цьому, на нашу думку, й вбачається недолік нормотворчої техніки, про який йшлося вище.

Аналіз п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» дозволяє зробити висновок, що у ньому містяться певні прогалини, які унеможливлюють віднесення до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, певних категорій осіб, які фактично такі функції виконують, а їх посади є спорідненими до тих, що містяться у переліку, закріпленому у п. 1 ч. 1 ст. 3 цього Закону.

Наприклад, йдеться про таких посадових осіб, як Глава Адміністрації Президента України (АПУ), його перший заступник та заступники. Наприклад, згідно з п. 9 Положення про Адміністрацію Президента України, затвердженого Указом Президента України від 02.04.2010 р. № 504/2010, Глава АПУ здійснює загальне керівництво АПУ, спрямовує її діяльність на ефективне забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень, представляє АПУ у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами та організаціями; подає на підпис Президентові України проекти указів, розпоряджень та доручень Президента України, закони України, що надійшли на підпис Главі держави, проекти пропозицій Президента України до законів для застосування щодо них права вето, конституційних подань Президента України до Конституційного Суду України, листів та інших документів, підписує додатки до актів Президента України; координує діяльність Першого заступника та заступників Глави АПУ, Керівника апарату АПУ, радників Президента України, Прес-секретаря Президента України, уповноважених Президента України, забезпечує координацію роботи структурних підрозділів Адміністрації; забезпечує координацію роботи

консультативних, дорадчих та інших утворених Президентом України допоміжних органів і служб, їх взаємодію із структурними підрозділами АПУ; організовує контроль за виконанням указів, розпоряджень та доручень Президента України; вносить Президентові України пропозиції щодо призначення на посади і звільнення з посад Першого заступника, заступників Глави АПУ, Керівника апарату АПУ, радників Президента України, Прес-секретаря Президента України, уповноважених Президента України; визначає порядок відвідування громадянами та охорони адміністративних будинків і службових приміщень АПУ; затверджує в установленому порядку штатний розпис АПУ, структуру самостійних структурних підрозділів АПУ; реалізовує в межах повноважень, визначених законодавством, державну політику у сфері охорони державної таємниці, тощо.

Глава АПУ, його перший заступник та заступники, на нашу думку, не можуть бути віднесені до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, оскільки відповідні посади не зазначені у жодному з підпунктів п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (підпункти «а» – «з» та підпункт «і»). Не можуть бути віднесені вказані вище посади і до посадових та службових осіб інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим. Адже державним органом згідно з абзацом 4 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» є орган державної влади, в тому числі колегіальний державний орган, інший суб'єкт публічного права, незалежно від наявності статусу юридичної особи, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю. Відповідно до п. 1 Положення про АПУ, Адміністрація є постійно діючим допоміжним органом, утвореним Президентом України відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 106 Конституції України. Отже, АПУ не належить до органів державної влади, оскільки офіційно має статус допоміжного органу. Хоча Керівник апарату АПУ та державні службовці АПУ належать до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (підпункт «в» п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»).

Таким чином, доходимо висновку, що Глава АПУ, його перший заступник та заступники не можуть виступати суб'єктами незаконного збагачення (ч. 1 ст. 368-2 КК).

Згідно з ч. 2 примітки ст. 368 КК під службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368-2, 369 та 382 КК визнаються особи, зазначені у п. 1 примітки до ст. 364 цього Кодексу, посади яких згідно із ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у п. 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Відповідно до ч. 3 примітки ст. 368 КК службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу є: 1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України; 2) особи, посади яких згідно із ст. 6 Закону України «Про державну служ-

бу» належать до категорії «А»; 3) особи, посади яких згідно із ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Як вбачається з переліку осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, Глава АПУ, його перший заступник та заступники не зазначені у переліку службових осіб, які займають особливо відповідальне становище (п. 1 ч. 3 примітки ст. 368 КК України). Не можуть відповідні посади відноситися і до осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище на підставі інших критеріїв, зазначених у примітці ст. 368 КК, оскільки відповідно до ст. 6 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. посади Глави АПУ, його першого заступника та заступника не віднесені до категорії посад державної служби категорій «А» та «Б». Як вказувалося вище, не можуть відповідні особи відноситися до службових осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище й у зв'язку з тим, що вони не є державними службовцями та на них не поширюється Закон України «Про державну службу». Як передбачено у п. 2 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про державну службу», дія цього Закону не поширюється на Главу АПУ та його заступників. Хоча керівник апарату АПУ, а також державні службовці АПУ можуть бути визнані службовими особами, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище (залежно від належності до категорії посад державної служби).

Таким чином, як вбачається, казуїстичні переліки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»), службових осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище (частини 2 та 3 примітки ст. 368 КК), а також невдала відсилка для встановлення суб'єкта злочину, передбаченого у ст. 368-2 КК, у першому випадку до Закону України «Про запобігання корупції», а в другому – до Закону України «Про державну службу», унеможливорює віднесення певних категорій осіб до суб'єктів незаконного збагачення. Хоча за характером повноважень, визначених у законодавстві України, відповідні особи, що обіймають ті чи інші посади (у проаналізованому вище випадку – Глава АПУ, його перший заступник та заступники), могли б бути віднесені до осіб,

уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також до службових осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище. Це, у свою чергу, унеможливило належне та адекватне реагування держави на фактичне вчинення відповідними посадовими особами суспільно небезпечних діянь, які, однак, не містять усіх складових підстави кримінальної відповідальності.

Зеленов Г. М.,

*начальник відділу єдності правових позицій
правового управління (III) департаменту
аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду
кандидат юридичних наук, доцент*

НОВЕЛИ КПК УКРАЇНИ, СПРЯМОВАНІ НА УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Конституційна реформа у сфері правосуддя та подальше реформування кримінального процесуального законодавства були спрямовані на підвищення ефективності кримінального судочинства й приведення його у відповідність до міжнародних стандартів справедливого правосуддя, наслідком чого стали суттєві зміни законодавчого регулювання кримінального провадження, а також запровадження нового механізму забезпечення єдності судової практики.

Говорячи про ці зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), хотілось би підкреслити, що ряд новел стосуються саме касаційного провадження. Вони зумовлені створенням нового Верховного Суду (далі – ВС) на який покладаються великі надії з точки зору підвищення якісного рівня практики правозастосування.

Зміна «архітектури» судової системи загалом та касаційної інстанції зокрема зумовила необхідність запровадження нового механізму забезпечення єдності судової практики адже новий ВС не міг діяти в рамках правового поля, розробленого для Верховного Суду України (далі – ВСУ).

У зв'язку із цим главу 33 «Провадження у Верховному Суді України» було виключено з КПК, а главу 32 «Провадження в суді касаційної інстанції» КПК було доповнено двома новими статтями: 434-1 «Підстави для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду» та 434-2 «Порядок передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду».

Аналіз положення цих статей дає можливість виокремити ряд переваг новоствореного механізму забезпечення єдності судової практики.

По-перше, цей механізм є більш динамічним, оскільки створений в рамках однієї касаційної інстанції – ВС. Це забезпечує можливість формуванню або перегляду правової позиції не після перегляду справи в касаційному порядку (як це було передбачено в ч. 1 ст. 446 КПК), а безпосередньо в суді касаційної інстанції. А це, в свою чергу, сприяє додержанню розумних строків розгляду справи.

По-друге, ініціювати механізм перегляду висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС, можуть не тільки сторони кримінального провадження (як передбачалось у ч. ч. 1 та 2 ст. 446 КПК) але й суд касаційної інстанції (колегія, палата, об'єднана палата ВС). Надання такого права перетворює суд касаційної інстанції з пасивного «очікувача» на активного ініціатора забезпечення єдності судової практики. До речі, аналіз практики Касаційного кримінального Суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) показує, що саме суд, у переважній більшості випадків, був ініціатором передачі справ на розгляд об'єднаної палати або Великої Палати ВС. Проте і сторони кримінального провадження також активно користуються цим правом. Так, наприклад, ухвалою колегії суддів першої судової палати ККС ВС від 03.07.2018 р. (провадження № 51-2436км18) кримінальне провадження було передано на розгляд об'єднаної палати ККС ВС. Це рішення було прийнято на підставі клопотання прокурора, який послався на постанови першої та другої судової палати ККС ВС у яких надано різну кримінально-правову оцінку подібних фактичних обставин при встановленні наявності такої кваліфікуючої ознаки крадіжки як «проникнення у сховище».

По-третє, формування та перегляд правових позицій здійснюють судді ВС у різних складах та «інстанціях». Так, формувати висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах мають право колегії, палати та об'єднані палати ККС ВС, а також Велика Палата ВС. У свою чергу, переглядати такі висновки мають право палата, об'єднана палата ККС ВС або Велика Палата ВС. Наприклад, колегія суддів першої судової палати ККС ВС передала на розгляд об'єднаної палати ККС ВС справу № 180/746/16-к, оскільки на момент її розгляду існували різні правові позиції щодо застосування норм КК про зарахування строку попереднього ув'язнення у строк відбування покарання (ч. 5 ст. 72 КК – т. з. «закон Савченко»). За результатами розгляду цієї справи об'єднана палата ухвалила висновок щодо застосування ч. 5 ст. 72 КК. Однак колегія другої судової палати ККС ВС вирішила відступити від висновку прийнятого об'єднаною палатою ККС ВС та, керуючись ч. 5 ст. 434-1 КПК, передала справу № 663/537/17 на розгляд Великої Палати ВС на тій підставі, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики. За результатами розгляду цієї справи Велика Палата ВС відступила від висновку сформульованого в постанові об'єднаної палати ККС ВС та сформулювала свій висновок. Натомість існуючий раніше процесуальний механізм передбачав, що в процесі забезпечення єдності судової практики бере участь один і той самий склад ВСУ. Так, відповідно до ч. 2 ст. 453 КПК, всі справи про перегляд судового рішення з підстав, передбачених п.п. 1 – 3 ч. 1 ст. 445 КПК, розглядалися виключно Судовою палатою у кримінальних справах ВСУ.

По-четверте, ст. 434-1 КПК чітко регламентує механізм відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС. Наприклад, розгляд питання про застосування ч. 5 ст. 72 КК показав, що вирішення складних правових проблем є не завжди очевидним і простим, і що навіть серед суддів ВС можуть існувати різні позиції щодо тих чи інших питань, але застосувавши механізми, передбачені процесуальним законом, ВС сформував правову позицію, якої слід дотримуватися в майбутньому.

Такий стан справ є цілком нормальним явищем. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), наявність різної практики суддів щодо певного складного питання на етапі формування судової практики є природним і допустимим, якщо вищий судовий орган в межах розумного строку зможе визначитися з остаточною позицією. Такі ж складнощі щодо вирішення складних правових питань можна побачити і на прикладі практики ЄСПЛ де також існують випадки, коли палата приймає одне рішення, а Велика Палата – інше. Натомість у ч. 1 ст. 458 КПК йшлося про те, що суд загальної юрисдикції мав право відступити від правової позиції, викладеної у висновках ВСУ, з одночасним наведенням відповідних мотивів. При цьому як мав діяти ВСУ у КПК визначено не було. Аналіз правових позицій ВСУ за 2010 – 2017 р. р. дає змогу зробити висновок, що він жодного разу не відступив від власних правових позицій. З одного боку це є свідченням додержання принципу верховенства права, складовою частиною якого є принцип правової визначеності та передбачуваності застосування закону, з іншого – зводить нанівець фахову ревізію існуючих правових позицій.

Всі вищезазначені переваги свідчать про те, що зміни до КПК є доволі прогресивними і сприятимуть врегулюванню питання забезпечення єдності судової практики. Однак слід констатувати, що аналізовані зміни також носять незавершений характер та потребують подальшого удосконалення, принаймні, в наступних напрямках:

1. Процесуальний механізм відступу від правової позиції не достатньо детально врегульований КПК. Так, колегія першої судової палати ККС ВС, вважаючи за потрібне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного раніше в постанові ВСУ від 11 лютого 2016 року № 5-331к15 згідно з яким підлягають оскарженню в касаційному порядку судові рішення щодо застосування амністії, передала на розгляд Великої Палати ВС кримінальне провадження № 51-3680ск18. Повертаючи кримінальне провадження до ККС ВС Велика Палата ВС у своїй ухвали від 17.04.2018 р., зокрема зазначила, що відповідно до положень КПК, питання про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати ВС, як це передбачено правилами ст. ст. 434-1, 434-2 КПК, вирішується лише після відкриття

касаційного провадження. Як убачається з матеріалів, які надійшли до Великої Палати ВС, колегією суддів не виконано процесуальні дії з відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою в провадженні № 51-3680ск18, які належать виключно до повноважень ККС ВС, не витребувано матеріали справи за обвинуваченням засудженого. Повернення Великою Палатою ВС даного кримінального провадження з процесуальних підстав заблокувало можливість колегії ККС ВС відступити від висновку ВСУ, оскільки, відповідно до ч. 6 ст. 434-2 КПК, кримінальне провадження, повернуте на розгляд колегії (палати, об'єднаної палати), не може бути передано повторно на розгляд Великої Палати ВС.

2. Главою 32 «Провадження в суді касаційної інстанції» КПК також не регламентуються питання про те, як мають діяти колегії або палати ККС ВС у випадку, якщо питання про відступ від висновку передано на розгляд та вирішення до палати (об'єднаної палати) ККС ВС або Великої Палати ВС. Цілком очевидно, що в такому випадку суду має бути надано право зупинити провадження. Проте відповідні повноваження відсутні і суд має всі підстави ухвалювати рішення не чекаючи результатів розгляду кримінального провадження переданого на розгляд палати (об'єднаної палати) ККС ВС або Великої Палати ВС.

3. Наступне питання, яке стоїть на порядку денному, полягає в тому чи слід переглядати судові рішення Верховного Суду, якщо правові питання ними вирішені іншим шляхом, ніж це передбачено висновком щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, який міститься у рішенні палати (об'єднаної палати) ККС ВС або Великої Палати ВС, і який було ухвалено вже після постановлення відповідного рішення. На сьогоднішній день такої підстави не має серед підстав для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами, передбачених ст. 459 КПК. На мою думку, це може бути визнано однією з підстав здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами за умов, що це покращує положення засудженого та відповідне рішення, на момент перегляду, остаточно не виконано.

4. Ще одне питання полягає в тому, що слід розуміти під виключною правовою проблемою про яку йдеться у ч. 5 ст. 434-1 КПК. Так, повертаючи кримінальне провадження до

ККС ВС, Велика Палата ВС у своїй ухвалі від 30.08.2018 (провадження № 13-40кc18), зокрема вказала на те, що зі змісту ухвали ККС ВС не вбачається одночасного обґрунтування наявності у справі виключної правової проблеми й того, що її передача на розгляд Великої Палати ВС необхідна для забезпечення розвитку права (якщо це можливо без внесення змін у відповідне законодавство) та формування єдиної правозастосовної практики (не наведено жодних прикладів різних підходів у правозастосуванні – застосуванні п. 3 примітки до ст. 364 КК під час ухвалення судових рішень за обвинуваченням осіб за ч. 1 ст. 367 КК).

Формулюючи критерії виключної правової проблем Велика Палата ВС у своїй ухвалі від 18.06.2018 р. (провадження № 14-217цc18) зазначила, що вона має оцінюватися з урахуванням кількісного та якісного вимірів. Кількісний ілюструє той факт, що вона наявна не в одній конкретній справі, а у невизначеній кількості спорів, які або вже існують, або можуть виникнути з урахуванням правового питання, щодо якого постає проблема невизначеності. З погляду якісного критерію про виключність правової проблеми свідчать такі обставини: 1) касаційна скарга мотивована тим, що суди допустили істотні порушення норм процесуального права, які унеможливили розгляд справи з дотриманням вимог справедливого судового розгляду; 2) норми матеріального права були застосовані судами нижчих інстанцій так, що постає питання дотримання принципу пропорційності, тобто забезпечення належного балансу між інтересами сторін у справі.

5. Перед ВС стоїть завдання виконувати його головні функції – розгляд правових питань, що мають важливе та виключне значення, усунення фундаментальних правових помилок, допущених судами нижчих інстанцій, та забезпечення єдності судової практики. ЄСПЛ зазначає, що принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи.

Таку контрольну функцію не слід розглядати як замасковане оскарження і сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини. Перегляд справи не може розглядатися як замаскована апеляція, а сама лише можливість існування двох поглядів на предмет не є підставою для повторного розгляду справи (справа «Христов проти України», заява № 24465/04, рішення від 19 лютого 2009 р.). За таких умов нагальною є потреба запровадження додаткових касаційних фільтрів, які дозволять зменшити кількість кримінальних проваджень, що мають бути переглянуті в касаційному порядку. Це, в свою чергу, дасть змогу ВС зосередитися на досягненні поставлених перед ним цілей.

Цілком очевидно, що ці питання в подальшому обов'язково мають бути належним чином врегульовані нормами КПК.

Калужна Оксана,

*Львівський національний університет ім. Івана Франка,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики*

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПОЗА КРИМІНАЛЬНИМИ ПРОВАДЖЕННЯМИ ПОТРЕБУЄ ПИЛЬНОЇ УВАГИ ЮРИДИЧНОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ

Суспільство завжди намагається убезпечитись на рівні конституції та законів гарантіями від свавільних втручань держави в приватне життя особи. Однією з таких гарантій є підстави і порядок негласної діяльності органів досудового розслідування як *ultima ratio*, тобто як крайній захід, навіть для кримінальної процедури. Іншими словами, таємні прийоми розслідування можуть застосовувати лише у виняткових випадках, як правило, щодо найнебезпечніших злочинних

проявів. Це світовий стандарт. За Кримінальним процесуальним кодексом України, негласні слідчі (розшукові) дії можна проводити лише під час розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів.

В означеному контексті перша половина 2018 року ознаменувалась певним наступом держави, неспрацюванням найістотніших запобіжників супроти її свавілля у кримінальному провадженні, підривом довіри суспільства до слівності держави, що виразилось у проведенні і використанні результатів негласних слідчих дій без дотримання умов і порядку, передбачених КПК України.

Зокрема відомо про кілька справ, що розвивались за однаковим сценарієм щодо усунення прокурорів з посад завдяки здобуттю доказів неетичності їх поведінки шляхом негласних слідчих дій. Найінформативніше оголила подібні сценарії історія з очільником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Н. Холодницьким, який свого часу сам же ж і сприяв подібним сценаріям. Тож своєрідно відплата повернулась до нього бумерангом.

З досадою і подивом доводиться визнати, що держава у цьому «наступі» на кримінально-процесуальні гарантії уособлювали нові органи та установи: Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів та Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, «реформована» Генеральна прокуратура.

Нагадаємо, КПК *використання матеріалів* (відомостей, речей та документів, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій) *для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням*, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб забороняється (ч. 2 ст. 255); *виготовлення копій* протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них – не допускається (ч. 3 ст. 254). Іншими словами, КПК встановив для органів досудового розслідування фундаментальний принцип: відомості (інформація), речі та документи, отримані завдяки таємній діяльності, можуть використовуватись *винятково* у кримінальному провадженні. У будь-якому іншому – адміністративному, господарському, цивільному, дисциплінарному – це не дозволено.

Однак зазначені обмеження Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів та Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду ігнорували. НАБУ та САП копіюють протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та передають їх Кваліфікаційно-дисциплінарній комісії прокурорів для використання у дисциплінарних провадженнях. Своєю чергою, КДКП на основі відомостей (інформації) та документів, отриманих органами правопорядку таємно, притягує прокурорів до дисциплінарної відповідальності. Надалі таку практику «благословляє» Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, який не бачить проблеми в тому, що така практика суттєво та всупереч закону є необґрунтованим втручанням у права людини.

Причому підхід Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду є дещо дивним через елементарне небажання з'ясувати як ситуацію, так і природу, підстави та мету негласних слідчих (розшукових) дій та гарантії захисту осіб під час їх проведення. Сумнівно, чи КАСУ у подібних ситуаціях виконував функцію власне суду – безстороннього, професійного мудрого арбітра, що розуміє баланс публічного та приватного інтересів, а не діяв кон'юнктурно на догоду чиємусь інтересу.

Цитати з рішень КАС у складі ВС є вирваними з контексту механізму кримінально процесуального регулювання і свідченням його нерозуміння. Ось, наприклад, кілька таких: «частина шоста статті 46 Закону України «Про прокуратуру» надає право члену КДКП ознайомлюватися з документами, що стосуються предмета перевірки, *в тому числі і з матеріалами негласних слідчих (розшукових) дій*, та отримувати їх копії», «проступок доводиться поясненнями осіб, іншими матеріалами службового розслідування, які підтверджуються *матеріалами проведення негласних слідчих (розшукових) дій із застосуванням аудіо- та відеоконтролю*» та «посилання позивача на статтю 255 Кримінально-процесуального кодексу України є безпідставним, оскільки положення цієї статті стосуються матеріалів, зібраних в рамках кримінального провадження» [1]. При цьому ж КАС у складі ВС констатує, що «у мотивувальній частині рішення КДКП від 15.11.2017 № 270дп-17 зазначено, що з наявних у КДКП матеріалів щодо ОСОБА_2 вбачається,

що *факт вчинення кримінального та (або) корупційного правопорушення не встановлено вироком суду*. Таким чином, Комісія не вирішувала питання про дисциплінарну відповідальність ОСОБА_2 на підставі пункту 5 частини першої статті 43 Закону України «Про прокуратуру» в частині скоєння прокурором кримінального, корупційного правопорушення» [1]. Перекладаючи приведені цитати на доступну мову, – факт вчинення корупційного злочину, для розслідування якого власне й здійснювались негласні слідчі (розшукові) дії не доведено, однак результати цих НСРД використано для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності.

За таким же сценарієм розвивалась історія з оголошенням догани очільнику САП Н. Холодницькому. Як стало відомо 20 березня 2018 р., працівники НАБУ декілька тижнів прослуховували кабінет глави САП Н. Холодницького. та співпрацювали з департаментом ГПУ. На підставі звукозаписів у кабінеті керівника САП Генпрокурор Ю. Луценко та директор НАБУ А. Ситник звинуватили керівника САП у серйозних правопорушеннях та звернулись до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів з пропозицією звільнити керівника САП з посади. 2 квітня КДКП порушила дисциплінарне провадження [2]. Про притягнення до кримінальної відповідальності мова не йшла, тривало розслідування, а як стало відомо зі ЗМІ наприкінці серпня закрили первинне кримінальне провадження, по якому власне й здійснювалось прослуховування кабінету керівника САП.

Під час виступу у Верховній Раді України А. Ситник заявив: «ми не можемо собі дозволити замовчувати факти, що можуть свідчити про неправомірні дії будь-кого». Однак ці слова – маніпуляція і підміна понять, адже йде мова про *неправомірні дії* різного ступеня суспільної небезпеки – дисциплінарний проступок і тяжкий чи особливо тяжкий злочин, при розслідуванні якого і тільки при розслідуванні якого КПК дозволяє вдаватись до негласних слідчих дій. Між дисциплінарним проступком та тяжким/особливо тяжким злочином – нездоланна прірва у суспільній небезпеці, і доказування першого та другого має відбуватись у рамках визначеної законом процедури: проступок – дисциплінарної, і доступними їй засобами доказування, тяжкий/особливо тяжкий злочин – кримінально процесуальної. Змішування процедур є свавіллям, якою б благою чи медійно привабливою не видавалась мета.

У подібних сценаріях притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності (а насправді слід читати – усунення прокурорів з посад) є ще один важливий момент – розголошенням даних НСРД.

Відповідно до ч. 2 ст. 257 КПК передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється *тільки через прокурора*. Тобто лише прокурор може передавати інформацію, зібрану негласно у кримінальному провадженні, будь-якій третій стороні. Натомість у справі Н.Холодницького керівник НАБУ передав аудіозаписи КДКП листом за власним підписом.

Таким, що вкладається в пазл механізму правового регулювання НСРД та можливості використання їх результатів для дисциплінарної відповідальності є підхід ВРП. Так, 13.02.2018 р. ВРП частково скасувала рішення КДКП про закриття дисциплінарного провадження щодо заступника прокурора Миколаївської області С. Божила (рішення № 461/0/15-18). КДКП не побачила в його діях дисциплінарного проступку, а ВРП так: С.Божило передав результати НСРД стосовно працівника поліції до дисциплінарного органу, на основі яких поліцейського звільнено. ВРП наголосила, що «висновки КДКП про можливість виготовлення копій матеріалів НСРД та додатків до них, їх вільне розповсюдження особами, які не є сторонами кримінального провадження, використання у доказуванні в цивільному, адміністративному та дисциплінарному провадженні після зняття грифу секретності, є передчасними, такими що не ґрунтуються на нормах чинного законодавства та суперечать вимогам КПК України». Тому прокурор С. Божило, передаючи результати НСРД дисциплінарним органам для використання їх у дисциплінарному провадженні, «діяв поза межами та не у спосіб, що встановлені законом, чим вчинив дисциплінарний проступок, передбачений пунктом 1 частини першої статті 43 Закону України «Про прокуратуру» (неналежне виконання службових обов'язків)». Тобто ВРП вважає, що результати НСРД можна використовувати виключно у кримінальному провадженні. а посадові особи, які передають такі результати третім особам (в тому числі дисциплінарним органам), самі є правопорушниками [3]. 25 червня 2018 року вказане рішення ВРП підтримав КАС у складі ВС (справа №9901/507/18).

Таким чином, *по-перше, маємо дві абсолютно протилежних правових позиції в рамках КАС в складі ВС щодо допустимості передачі особами, які ведуть кримінальний процес (прокурорами, слідчими, оперативними працівниками) відомостей, здобутих у рамках негласних слідчих дій у кримінальному провадженні, та використання таких відомостей як підстав для дисциплінарної відповідальності*. Така ситуація є неприпустимою. Вона абсолютно суперечить парадигмі касаційного перегляду судових рішень, впровадженій судовою реформою (Законом 2147), відповідно до якої (ст. 346 КАС) судді КАС не можуть не знати власної судової практики та зобов'язані у разі переконання необхідності відступити від позицій КАС в інших аналогічних справах передати розгляд провадження на палату, об'єднану палату КАС або на Велику Палату ВС.

А, *по-друге, позицію, що відповідає меті правового регулювання здійснення негласних слідчих дій, знаходимо у постанові Касаційного кримінального суду у складі ВС від 21.03.2018 р (справа № 751/7177/14), у якій колегія ККС нагадала прокурорам, що кримінальний процесуальний закон містить запобіжники супроти свавільного використання негласно зібраних органами досудового розслідування матеріалів [4]. А зокрема, «суд з'ясував, що обвинувачення ОСОБА_1 та ОСОБА_2 за ч. 2 ст. 307 КК України переважно ґрунтується на доказах, отриманих у результаті проведених негласних слідчих (розшукових) дій відносно інших осіб та в ході здійснення досудового розслідування відносно іншої особи. Негласні слідчі дії щодо ОСОБА_1 та ОСОБА_2 не проводились, дозвіл було надано на здійснення оперативної закупки наркотичного засобу у ОСОБА_6. У матеріалах кримінального провадження відсутня відповідна ухвала слідчого судді про використання результатів вказаних негласних слідчих дій у іншому кримінальному провадженні, як того вимагає ст. 257 КПК України, тому всі докази, здобуті внаслідок проведених негласних слідчих дій відносно ОСОБА_5 та ОСОБА_6.) суд правильно визнав недопустимими. У зв'язку з цим, колегія суддів погоджується з висновком суду першої інстанції про недопустимість таких доказів, з огляду на положення статей 86, 87 КПК України та вважає, що у зв'язку з зазначеним, суд дійшов обґрунтованого висновку про недоведеність вчинення*

кримінальних правопорушень обвинуваченими ОСОБА_1 та ОСОБА_2. Така позиція суду узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, яка відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовується при розгляді справ як джерело права. Зокрема, ЄСПЛ у своєму рішенні від 05 лютого 2008 року у справі «Раманаускас проти Литви» (скарга № 74420/01) наголошував, що докази, одержані за допомогою застосування спеціальних методів розслідування, можуть вважатися допустимими за умови наявності адекватних і достатніх гарантій проти зловживань, зокрема чіткого та передбачуваного порядку санкціонування, здійснення відповідних оперативно-слідчих заходів та контролю за ними (рішення Суду від 06 вересня 1978 року у справі «Класс та інші проти Німеччини», від 26 жовтня 2006 року у справі «Худобін проти Росії» (скарга 9696/00)). У вказаному рішенні «Раманаускас проти Литви» зазначено, що питання щодо допустимості доказів у справі – це насамперед предмет регулювання національного законодавства і, як правило, саме національні суди уповноважені давати оцінку наявним у справі доказам. Відповідно до ст. 257 КПК України якщо в результаті негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора».

Отже, **маємо повну розштаність судової практики касаційної судової інстанції України**. Єдина надія на передавання чергової аналогічної справи на Велику палату Верховного Суду і благорозумність останньої. Якщо ВП ВС підтримає позицію КАС про можливість використання даних НСРД для притягнення до дисциплінарної відповідальності, для усіх нас це означатиме, що кримінально-процесуальні гарантії про підстави, мету і порядок здійснення НСРД та правила їх використання в доказуванні стають не більше, ніж пустою декларацією, красивою піар-нормою, яка насправді не захищає від свавільних прийомів досудового розслідування. Обмежень негласної діяльності органів правопорядку в Україні не існуватиме, хоча вони й надалі формально-декоративно залишатимуться.

муться у законі. Сьогодні такий сценарій розвивається у справах щодо дисциплінарної відповідальності прокурорів, а завтра він стосуватиметься будь-кого і ми станемо свідками цілком «офіційного» використання негласно отриманих доказів у корпоративних антимонопольних, виборчих та й узагалі – у будь-яких спорах. Тож, як то кажуть, «до поліційної держави залишиться рукою подати».

Насамкінець, а як описаний сценарій притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів виглядає з точки зору здорового глузду? – Кримінальні провадження, у рамках яких здійснювались відповідні НСРД, уже за традицією закриваються, і жодна особа не притягається до кримінальної відповідальності. Тож, іншої розумної версії, як та, що свого часу розпочате кримінальне провадження і НСРД у ньому переслідували не мету кримінального та кримінального процесуального закону, а чиєсь бажання усунути певну посадову особу з посади шляхом дисциплінарного провадження, тобто фактично «посадово-політично-кланові розборки» нема.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.02.2018 у провадженні № П/9901/96/18 800/577/17. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sud-ua.dev.c8data.com/showdoc.php?hid=RWJLWnA0NWs1cDJRUG9XTXN0SUNZZz09>
2. Верховний Суд відхилив скаргу НАБУ на догану Холодницькому. – Електронний ресурс: режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/218589>
3. ВРП скасувала рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів в частині відмови у притягненні до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку заступника прокурора Миколаївської області Божила С. Б. – Електронний ресурс: режим доступу: <http://www.vru.gov.ua/news/3366>.

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.03.2018 у справі № 751/7177/14. – Електронний ресурс: режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72938764>.

Канюка І. М.,

судовий експерт сектору комп'ютерно-технічний видів досліджень та досліджень у сфері інтелектуальної власності відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Івано-Франківського НДЕКЦ МВС України, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧИМІСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Створення широких можливостей виробництва та постачання до споживачів товарів і послуг призводить до збільшення конкуренції між виробниками. Конкурентоспроможний товар чи послуга повинні відповідати не тільки сучасним потребам суспільства але й бути надійно захищеним від виробництва контрафактної продукції. Товари та послуги великих чи малих підприємств індивідуалізуються за допомогою знаків для товарів і послуг (торговельних марок).

Відповідно до Цивільного кодексу України – торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів [цку]. Саме за допомогою торговельних марок, які зображенні на товарах чи містяться в рекламних матеріалах споживач створює своє ставлення до даного товару та формує певні асоціації з фірмою виробником. Чим популярнішим стає товар чи послуга тим міцнішим стає асоціативний зв'язок споживача та виробника, і тим частіше вона стає об'єктом підробок, контрафакції чи інших проявів недобросовісної конкуренції. Контрафактна продукція зазвичай має меншу ціну за рахунок відсутності необхідності створення та просування продукції на ринку, що відповідно є привабливішим для пересічного споживача. Власники зареєстрованих торговельних марок вимушені використовувати всі можливі способи захисту своїх прав. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності в тому числі на знаки для товарів і послуг може здійснюватися двома шляхами як юрисдикційним так і неюрисдикційним. При захисті прав в судовому порядку важливе місце займає судова експертиза інтелектуальної власності.

Судові експертизи інтелектуальної власності є складними зважаючи на їхню новизну та недосконалість вітчизняного законодавства. Предметом дослідження судової експертизи торговельних марок (далі – СЕТМ) є фактичні дані (обставини справи), що належать до властивостей матеріальних та нематеріальних (інформаційних) об'єктів, а також до охороноздатності конкретних об'єктів дослідження. В ході проведення конкретного експертного дослідження експерт на основі спеціальних знань та з використанням засобів і методів вирішує необхідне експертне завдання. Об'єктами дослідження СЕТМ є ТМ (знаки для товарів і послуг), позначення на матеріальних предметах (на упаковці, нашивці, бирці, вивісці тощо), а також відомості, що містяться в матеріалах справи. Необхідно зазначити, що знак для товарів і послуг може досліджуватись як засіб індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та об'єкт авторського права, чи як комерційне найменування, що відповідно змінює і методи, які використовуються при проведенні дослідження.

Визначення типу питань, які вирішуються експертом визначається в залежності від мети проведення експертизи. При проведенні судової експертизи знаків для товарів і послуг виділяють ідентифікаційні та діагностичні питання. До ідентифікаційних питань відносять такі питання, як: Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим зі знаком для товарів і послуг за свідоцтвом (номер) настільки, що їх можна сплутати? Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим з фірмовим найменуванням (назва) настільки, що їх можна сплутати? Чи відтворено у знаку для товарів і послуг за Свідоцтвом № ... домінуючий елемент знаку для товарів і послуг за Свідоцтвом № ...?

До діагностичних питань відносять питання: Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень, що є загальноживаними, як позначення товарів і послуг певного виду? Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень чи даних, що є описовими при використанні зазначених у свідоцтві товарів і послуг або у зв'язку з ними?

Карчевський М. В.,
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка,
доктор юридичних наук, професор

ЧИ МОЖЕ СУЧАСНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН БУТИ ТЕХНОЛОГІЧНО НЕЙТРАЛЬНИМ?

Відповідь на поставлене питання передбачає аналіз проблем, пов'язаних із технологізацією суспільного буття, та необхідністю відповідного кримінально-правового регулювання. Зрозуміло, що дослідити всі аспекти проблеми в межах доповіді неможливо, зупинимось на основних, які, на нашу думку, дозволять сформулювати підходи до розв'язання поставленого завдання. Головні, можна навіть сказати показові, «технологічні» тренди сучасного кримінально-правового дискурсу пов'язані з такими ключовими словами як «штучний інтелект» та «криптовалюта».

Штучний інтелект – не єдиний прогноз, або AI та IA. Найбільш радикальним поглядом на перспективи людства в контексті розвитку технологій є концепція технологічної сингулярності. Її автор, В. Віндж, вважає, що після появи інтелекту, який перевершить людський, швидкість прогресу стане надвеликою. Людство опиниться в «режимі, який відрізняється від нашого минулого не менш радикально, ніж ми, люди, самі відрізняємося від нижчих звірів. Така подія анулює через непотрібність всі людські закони, можливо, в одну мить. Некерована ланцюгова реакція почне розвиватися за експонентою без будь-якої надії на відновлення контролю за ситуацією» [9]. На думку В. Вінджа, до цього приведуть або технології штучного інтелекту (artificial intelligence, AI), або технології підсилення інтелекту людини (intelligence amplification, IA).

Гіпотеза появи AI достатньо широко представлена у літературі. Питання частково розглядалося нами раніше [7]. Своєю чергою, IA потребує певних коментарів. У науці все помітнішою стає скептична думка щодо реальності повноцінного автономного штучного інтелекту. Існує навіть таке неперевірене припущення, що прогнози його появи роблять, як правило, ті, хто дуже поверхово стикається з технічним боком питання. Наприклад, Девід Мінделл на підставі емпіричного дослідження з питань застосування сучасних роботів формулює

так звані «міфи робототехніки», тобто типові хибні уявлення щодо її перспектив [5]. Зокрема, повна автономність штучного інтелекту розглядається як «утопічна ідея про те, що сьогодні або в майбутньому роботи зможуть діяти повністю самостійно» [5, с. 11–12].

Технічний прогрес може піти шляхом фізичної інтеграції людини та технологій. Комплекс означених питань розглядають дослідники проблематики трансгуманізму. За визначенням Ніка Бострома «трансгуманізм – це спосіб мислення про майбутнє, який базується на тій підставі, що людина в її нинішній формі не є кінцем нашого розвитку». Трансгуманізм розглядається як «інтелектуальний та культурний рух, який відстоює можливість і бажаність принципового поліпшення стану людини через застосування, розвиток та надання широкого доступу до технологій ліквідації старіння, посилення людських інтелектуальних, фізичних і психологічних можливостей». Крім цього, трансгуманізм може розглядатися як «вивчення наслідків, потенційних переваг та небезпек технологій, які дають змогу подолати основні людські обмеження, а також пов'язане вивчення етичних питань, обумовлених розробкою та використанням таких технологій» [2].

До соціальних трансформації, що можуть бути викликані використанням технологій трансгуманізму, як правило, відносять наступні. Створення абсолютно контрольованої еволюції людини в інтересах глобальних корпорацій [6]. Поява нових видів реалізації морфологічної свободи (можливість змінювати своє тіло на власний розсуд) та права на репродукцію (допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, донорство генетичного матеріалу, посмертна репродукція, дизайн дітей) [3, 4]. Принципово нові види посягань – біогенетичні та когнитивні [8]. Нові способи вчинення злочинів проти життя та здоров'я.

Отже технологічна сингулярність розглядається як загальний негативний фінал однієї з двох гіпотез: або розвиток автономного штучного інтелекту, або розвиток технологій, які підсилюватимуть здатності людини (технології трансгуманізму). Однак попри аргументи про невідворотність такого сценарію, проведений нами аналіз перспективних завдань права свідчить про те, що людство має можливість зберегти контроль над ситуацією. Розв'язання у ефективному

правовому регулюванні. Основні положення щодо його забезпечення наступні.

1. Розвиток технологій неможливо заборонити. Попри ризик небезпек абсолютна заборона розробки систем штучного інтелекту чи трансгуманістичних технологій є неможливою. Правове регулювання у цій сфері має забезпечувати стимулювання соціально ефективного використання технологій та мінімізацію ризиків зловживання технологією. Окремим завданням правового регулювання в даному контексті має стати обмеження деструктивних впливів глобальних корпорацій.

2. Правове регулювання має забезпечити максимальну диверсифікацію технологічних рішень. Технологія має не обмежуватися, а навпаки стати якомога різноманітнішою. Якщо право буде формувати умови/вимоги для створення якомога більшої кількості різноманітних рішень у сфері технологій, це забезпечить ефективне попередження розвитку негативних наслідків. Наприклад, відомі негативні сценарії «епідемії» імплантатів (заподіяння шкоди людству через порушення роботи всіх імплантованих пристроїв) або «чорного слизу» (знищення біомаси планети наноботами, що виконують програму самовідтворення) будуть просто неможливими, через гарантовану наявність альтернативних технічних рішень.

3. Актуальною та затребуваною для сучасного рівня технологій є класична схема «розробник-власник-користувач». Так, Резолюцією Європарламенту від 16 лютого 2017 року щодо норм цивільного права про робототехніку пропонуються такі механізми як створення системи реєстрації роботів, спеціального фонду страхування цивільної відповідальності, пропорційна відповідальність розробників та власників роботів, залежна від часу, протягом якого власник здійснював навчання робота тощо[10]. Ускладнення технологій вимагатиме переходу до нової, більш складної, схеми правового регулювання. Певно, що правове регулювання соціалізації штучного інтелекту пройде шлях від розгляду робота як об'єкта відносин до наділення його правами, обов'язками та відповідальністю. Потребуватиме розв'язання проблема правового статусу фізичної особи, здатності якої підсилені за допомогою технологій трансгуманізму. Гіпотетично дана проблема не видається складною і може бути розв'язана шляхом додавання пев-

них обтяжуючих або пом'якшуючих обставин, обмежень щодо обіймання певних посад, виконання робіт тощо.

4. Крім традиційної юстиції, ітиметься про появу двох нових видів, умовно назвемо їх «змішана юстиція» та «юстиція штучного інтелекту», функціонування якої буде забезпечувати протидію роботам, що є загрозою для соціального розвитку та стабільності. Юстиція штучного інтелекту буде створена на основі робіт. Така система передбачатиме узагальнення в чіткі алгоритми досвіду, отриманого за час існування традиційної юстиції.

5. Забезпечення правових гарантій реалізації морфологічної та репродуктивної свободи шляхом балансу між реалізацією права певною особою та потребою забезпечити загальну безпеку, стабільність та розвиток.

6. Розв'язання питання про межі кримінально-правового регулювання в сфері біогенетичних та когнітивних утручань, суспільно-небезпечних порушень морфологічної або репродуктивної свободи, а також порушень вимог диверсифікації технологічних рішень.

7. Оскільки контроль за розвитком та використанням певних технологій вимагатиме ефективної системи моніторингу, аналіз юридично значимої інформації стане набагато складнішим та вимагатиме принципово нових професійних компетенцій. Традиційний розподіл завдань між юристами та спеціалістами стане вкрай неефективним. Буде спостерігатися конвергенція юридичних та технічних наук. Потребуватиме розв'язання питання визначення та розвитку нових видів юридичних професій.

Криптовалюта. На відміну від питань, порушених у першій частині доповіді, криптовалюта – факт об'єктивної дійсності. Проблемні питання її регулювання можна розглядати як своєрідний тест правової системи на здатність відображення розвитку технології. Криптовалюта, все, що з нею відбувається, стала топовою темою світового суспільного-політичного та медійного дискурсів. Кількість учасників суспільних процесів, безпосередньо пов'язаних з її функціонуванням, постійно зростає, пропорційним є і зростання задіяного в даній сфері обсягу фінансів. За оцінками експертів світовий об'єм капіталізації криптовалютного ринку у вересні 2018 року складав близько 200 млрд \$ [12]. Порівняно із капіталізацією світового

ринку (у березні 2018 складала близько 70 трлн \$ [13]) це звичайно небагато. В той же час, ВВП України у 2017 році складав 110 млрд \$ [14] і тут вже є над чим замислитись. Природньо, що виникає потреба у правовому регулюванні.

Перспективною для усвідомлення юридичного змісту криптовалюти вбачається систематизація її ознак, які є значимими для правового регулювання. Видається, що найбільш вдалою систематизацією ознак криптовалюти буде традиційна для кримінально-правового регулювання система ознак предмета злочину: фізична, економічна, юридична.

Фізична ознака дає відповідь на питання, що криптовалюта представляє собою з технічного боку. Найкраще визначення технічної сутності криптовалюти пропонується у одній з перших робіт про криптовалюту, опублікованій під псевдонімом Сатоші Накамото: «We define an electronic coin as a chain of digital signatures. Each owner transfers the coin to the next by digitally signing a hash of the previous transaction and the public key of the next owner and adding these to the end of the coin» [1]. Електронна монета визначається як послідовність цифрових підписів, що формується під час транзакцій, коли кожний власник передає монету наступному додаючи до неї свій цифровий підпис, хеш попередньої транзакції та публічний ключ нового власника.

Для цілей правового регулювання достатньо описати принципову схему роботи системи. Щоб мати можливість здійснювати операції з криптовалютою особа, як правило безкоштовно, реєструється у відповідній мережі та отримує так званий «електронний гаманець», у системі Біткоїн він називається також біткоїн-адреса. Для реєстрації в системі не використовуються персональні дані, транзакції здійснюються між деперсоніфікованими «електронними гаманцями». Одна особа може реєструвати невизначену кількість гаманців.

На підставі роботи алгоритму системи «гаманець» отримує позначення з букв та символів, яке криптографічно пов'язане з публічним ключем¹³, є ідентифікатором «гаманця» у мережі. Публічний ключ представляє собою відкриту інформацію, використовуючи його інші учасники системи можуть здійснити

¹³ Наприклад, Bitcoin адреса технічно представляє собою 160-бітний хеш від публічного ключа ECDSA ключової пари [5].

транзакцію до даного «гаманцю», а також переглянути його стан та транзакції, здійснені на нього або з нього. Крім публічного ключа система генерує цифровий підпис особи, яка реєструє «гаманець», його ще називають приватний ключ. Це теж послідовність знаків та цифр, але на відміну від публічного ключа доступ до цієї інформації обмежений. Маючи публічний та приватний ключі певного «гаманця» можна здійснити транзакцію криптовалюти з цього гаманця.

Хешем називають послідовність цифр отриману в результаті криптографічного алгоритму. Алгоритм називається хеш-функція. Використовуючи її будь який текст, набір букв та цифр можна перевести у послідовність цифр заданої довжини. Перевести у зворотному напрямку неможливо, але зміна вхідного повідомлення навіть на один символ та повторне використання для нього хеш-функції приведе до обчислення такого хешу, який принципово відрізнятиметься від хешу оригінального повідомлення.

Транзакції можуть мати один або кілька входів та один або кілька виходів. Як правило сума виходів є меншою суми входів, різниця представляє собою комісію (про це трохи пізніше). Наприклад, якщо є вхідна транзакція на 1 біткоїн і треба перевести на певну адресу 0,6, створюється транзакція із одним входом та двома виходами: 0,6 – переказ, 0,35 – повернення на адресу відправника (для «решти» може створюватися новий «гаманець»), 0,05 – комісія[докладніше див. 11]. В результаті транзакції у системі криптовалюти створюється оригінальний набір даних, що складається з кількості входів, їх хешів, кількості та суми виходів (публічні ключі адресатів), часової мітки, приватного ключу гаманцю з якого здійснюється транзакція та службової інформації.

Накопичення даних про транзакції здійснюється наступним чином. Відомості про транзакції учасників системи об'єднуються у певні групи, які називаються блоками. Коли блок заповнюється, його хеш обчислюється на основі хешу попереднього блоку та всіх хешів транзакцій даного блоку. У такому вигляді блок закривається, дані про подальші транзакції накопичуватимуться у наступному блоці. Аргументом обчислення хешу наступного блоку стане хеш даного закритого блоку. Таку технологію зберігання даних називають Blockchain.

Стабільність, захист даних та залучення достатньої для функціонування кількості обчислювальних ресурсів забезпечується організацією криптовалютних систем за принципом пірингової мережі (p2p, peer to peer – рівний рівному). Блоки зберігають всі учасники системи, що долучилися до неї як «майнери», єдиний центр координації мережі відсутній, у вільному доступі представлено інформацію щодо всіх здійснених транзакцій. Програмне забезпечення для функціонування системи криптовалюти є програмою з відкритим кодом, тобто всі зацікавлені мають можливість ознайомитися з алгоритмом роботи системи.

Через необхідність здійснення великої кількості обчислень для забезпечення функціонування системи необхідним є постійне залучення обчислювальних потужностей. Тому алгоритм функціонування криптовалюти передбачає винагородження для тих, хто такі потужності надає. Таких осіб називають «майнери». Коли накопичується достатня кількість транзакцій для створення чергового блоку, алгоритм системи генерує транзакцію у сумі винагороди за блок (станом на вересень 2018 у системі Біткоїн становить 12,5 одиниць) та всіх комісій транзакцій блоку. Після цього пропонує всім «майнерам» підібрати такий додаток до змісту блоку (у системі Біткоїн він називається попсе і представляє собою певне число), який дозволить отримати хеш блоку із заданою кількістю нулів на початку. Обчислити цей додаток неможливо, завдання розв'язується шляхом перебору можливих варіантів. Складність завдання перебору визначається системою залежно від кількості «майнерів» та швидкості реєстрації у мережі нових транзакцій. Коли один з учасників встановив необхідний додаток, він закриває блок, а всі інші «майнери» після перевірки додають цей блок до своїх копій блоків і наступний рахуватимуть на підставі створеного.

Такий метод накопичення робить захист інформації щодо транзакцій дуже надійним. Як зазначається у згаданій роботі Сатоші Накамото, для того, щоб додати до системи недостовірні дані необхідно змінити вміст блоків у більш ніж половини «майнерів». Зміна інформації одним «майнером» приведе до того, що інші учасники отримають сигнал системи про невідповідність хешів, об'єктивна інформація буде встановлена автоматично. Навіть якщо комусь вдасться отримати конт-

роль над більшою частиною майнерів, такій особі (групі осіб) економічно вигідно буде не змінювати якійсь окремий платіж, а отримувати як мінімум половину «легальних» винагород, що система надає «майнерам».

В результаті роботи такої системи маємо ситуацію, коли на кожний конкретний момент часу система містить захищену, відкриту для ознайомлення інформацію щодо стану кожного «електронного гаманця», більше того кожен «гаманець» буде містити оригінальний вміст оскільки він буде результатом поступового додавання інформації про всі транзакції, що передували даному моменту часу. Таким чином, фізична ознака криптовалюти полягає у тому, що технічно криптовалюта представляє собою інформацію про стан певного «електронного гаманця» даної системи криптовалюти, яка згенерована за допомогою криптографічних методів на підставі всіх попередніх транзакцій, відповідає фактично здійсненим транзакціям та зберігається у достатньої кількості учасників системи.

Економічну ознаку криптовалюти визначає ціна, яку за нею можуть заплатити зацікавлені особи. Ключова позиція тут полягає у тому, що вартість криптовалюти нічим не забезпечена і визначається ситуативно на підставі попиту та пропозиції, єдиний орган, що встановлює курс до національних валют, відсутній. Тим не менше, корисні властивості криптовалюти (захищеність, конфіденційність, децентралізація, майже миттєвий переказ у будь-яку частину світу) забезпечують стабільний попит на неї. Приклади визначення ціни на криптовалюту можна побачити на таких майданчиках як Bitfinex, Bitstamp, Coinbase. Типовий підхід до визначення ціни криптовалюти полягає у тому, що вона дорівнює ціні останньої за часом біржової операції. Також ціна криптовалюти може обчислюватись як середнє арифметичне операцій, проведених за певний період на одному або кількох майданчиках (наприклад, Bitcoin Liquid Index¹⁴).

Варто зазначити, що означена специфіка соціальної ознаки криптовалюти викликає значний комплекс процесуальних питань. Наприклад, особа вимагає певну суму у Bitcoin. Яким чином встановити ознаки предмета злочину? Чи можна

¹⁴ Представлений на сайті <https://bravenewcoin.com>

розглядати відомості інтернет-джерел щодо курсу Bitcoin як достатній доказ для встановлення економічної ознаки відповідного предмету злочину? На сьогодні чіткої відповіді на поставлені питання не має.

Юридична ознака криптовалюти може бути встановлена на підставі послідовного аналізу передбачених чинним законодавством видів об'єктів цивільних прав. Очевидно, що криптовалюта не може бути віднесена до речей. Вона не є грошима і не є електронними грошима. Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» електронні гроші представляють собою «одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі». Натомість, як зазначалося раніше, криптовалюта не є грошовим зобов'язанням, її вартість нічим не забезпечена та визначається ситуативно на підставі попиту та пропозиції.

З означених причин криптовалюта не може бути віднесена й до майнових прав. Наведене описання фізичної ознаки дозволяє стверджувати, що криптовалюту не можна відносити до результатів інтелектуальної або творчої діяльності.

Криптовалюта є інформацією, даними, які відображені в електронному вигляді¹⁵. Відповідно до ст. 177 Цивільного кодексу України інформація є об'єктом цивільних прав. Стаття 5 Закону України «Про інформацію» визначає зміст відносин щодо реалізації права на інформацію. «Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб».

Таким чином, криптовалюта представляю собою дані у електронному вигляді, що мають ціну та є предметом реалізації права на інформацію.

¹⁵ Відповідно до визначення, що наводиться у закон України «Про інформацію» та Цивільному кодексі.

Здійснений аналіз дає можливість відповісти на питання щодо кримінально-правової кваліфікації посягань, пов'язаних з криптовалютою. Так, її вимагання правильно буде кваліфікувати за ст. 189 КК як вимога вчинення дій майнового характеру, заволодіння криптовалютою може містити ознаки складу злочину, передбаченого ст. 192 КК. В той же час, якщо особа, наприклад, здійснила «злам» електронної поштової скриньки, знайшла дані щодо реєстрації «електронного гаманця» та використовуючи їх ініціювала транзакцію в системі криптовалюти, вчинене слід кваліфікувати як несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної мережі, яке привело до підробки інформації (ст. 361 КК). Є підстави розглядати криптовалюту і в контексті таких посягань як ухилення від сплати податків, незаконне збагачення, неправомірна вигода тощо.

Відповідь на питання позначене на початку доповіді: **при технологізації суспільного буття сучасний кримінальний закон має бути технологічно нейтральним.** Приклад криптовалюти наочно демонструє можливості юридичного відображення новітніх технологічних тенденцій за допомогою наявних загальних норм. Швидкість розвитку технологій вимагає відмовлятися від законодавчих формулювань, що вказують на певні види технологій. Наприклад, криптовалюта або електронно-обчислювальна машина. Будь який закон, пов'язаний із конкретною технологією матиме дуже обмежений час корисного існування.

Список використаних джерел

1. Bostrom N. The transhumanist frequently asked questions: a general introduction. *Nick Bostrom's personal site*. URL: <http://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf> (дата звернення: 16.08.2018).
2. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. *Bitcoin project*. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 16.09.2018).
3. Sandberg A. Morphological Freedom – Why We not just Want it, but Need it. TransVision Conference. Berlin, June, 22–24, 2001. *Anders Sandberg's pages*. URL: <http://www.aleph.se/Nada/Texts/MorphologicalFreedom.htm> (дата звернення: 16.08.2018).
4. Vinge V. The Coming Technological Singularity. *Acceleration Studies Foundation*. URL: <http://www.accelerating.org/articles/comingtechsingularity.html> (дата звернення: 16.08.2018).
5. Адреса Bitcoin. Часть I, теория. *Bits.media*. URL: <https://bits.media/bitcoin-address-theory/> (дата звернення 19.09.2018).

6. Базанов С. Биткоин за 5 минут: Блок. *Bitcoin Review*. URL: <https://medium.com/bitcoin-биткоин-за-5-минут-блок-321984df178c> (дата звернення 19.09.2018).
7. Валовой внутренний продукт. *Minfin.com.ua* URL: <https://index.minfin.com.ua/есоpomy/gdp/> (дата звернення 19.09.2018).
8. Карчевський М. В. Правове регулювання соціалізації штучного інтелекту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2. С. 99–108.
9. Комлева Н. А. Трансгуманизм и «гуманитария» как угроза правам человека. *Научная электронная библиотека КиберЛенинка*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transgumanizm-i-gumanitariya-kak-ugroza-pravam-cheloveka> (дата звернення: 16.08.2018).
10. Криптовалюта поки не загрожує світовій економіці – аналітики. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2431069-kriptovaluta-poki-ne-zagrozue-svitovij-ekonomici-analitiki.html> (дата звернення 19.09.2018).
11. Курс биткоина: последние новости. *Кореспондент.net*. URL: <https://korrespondent.net/business/financial/3912444-kurs-bytkoyna-poslednye-novosti> (дата звернення 19.09.2018).
12. Майоров А. В., Потапов А. Д., Волкова А. М. Синтез человека и технологий в XXI веке: основные вызовы и угрозы. *Научная электронная библиотека КиберЛенинка*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sintez-cheloveka-i-tehnologiy-v-xxi-veke-osnovnye-vyzovy-i-ugrozy> (дата звернення: 16.08.2018).
13. Минделл Д. Восстание машин отменяется! Мифы о роботизации. М.: Альпина диджитал, 2015. 164 с.
14. Нормы гражданского права о робототехнике. Резолюция Европарламента от 16 февраля 2017 года. P8_TA-PROV(2017)0051. *Переклад Незнамов А. В. для Robopravo.ru*. URL: http://robopravo.ru/riezoliutsiia_ies (дата звернення: 19.09.2018).
15. Рыбаков О. Ю., Тихонова С. В. Конвергенция технологий, репродукция человека и естественное право: философия трансгуманизма. *Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Гуманитарные и общественные науки*. 2017. № 2. С. 100–105.

Кваша Р. С.,

юрист ТОВ «Юридична фірма «Право та справедливість»

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ПОДІЛУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПОЗИТИВНУ ТА НЕГАТИВНУ

У юридичній науці кримінальну відповідальність поділяють на позитивну та негативну. Витоки такої класифікації містяться у працях радянських вчених другої половини ХХ століття. Одним із фундаторів такого підходу був В. Г. Смирнов, який відзначав, що «про поняття правової відповідальності в загальносоціальному плані можна говорити в двох аспектах: а) про відповідальність як *обов'язок*, встановлений в законі вчиняти дії, що відповідають природі соціалістичного ладу, і б) про відповідальність як *обов'язок*, який виникає внаслідок правопорушення» [1, с. 187].

Кримінальна відповідальність, як відомо, є видом юридичної відповідальності, яка у свою чергу є різновидом відповідальності соціальної. Зрозуміло, що соціальна відповідальність у філософії та соціології розглядається в єдності двох таких аспектів: позитивна (перспективна) відповідальність за майбутню (ймовірну) поведінку та негативна (ретроспективна) як відповідальність за минулу (реальну) поведінку. Звідси сформулювалося уявлення про «подвійну» / «дуалістичну» сутність юридичної відповідальності. Позитивна кримінальна відповідальність – це реалізована необхідність свідомої і добровільної реалізації людиною свого суб'єктивного права, виконання обов'язку, дотримання заборон, що містяться у нормах кримінального права. Тоді як негативна кримінальна відповідальність – *реалізована* необхідність перетерпіння порушником норм кримінального права примусових заходів кримінально-правового впливу, передбачених ними і застосовуваних компетентними органами держави у встановлених процесуальних і виконавчих законодавством формах і межах.

Існує й інша позиція. Усвідомлення можливих наслідків здатне утримати людей від вчинення недозволених дій, але це не дає підстав робити висновок, що в таких випадках відповідальність існує реально або «кримінальна відповідальність проявляється» [2, с. 28].

Отже, у широкому розумінні у доктрині кримінального права виділяють позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну). Позитивна кримінальна відповідальність – це реалізована необхідність свідомого і добровільного здійснення людиною свого суб'єктивного права, виконання обов'язку, дотримання заборон, що містяться у нормах кримінального права. Негативна кримінальна відповідальність – реалізована необхідність перетерпіння порушником норм кримінального права примусових заходів кримінально-правового впливу, передбачених ними і застосовуваних компетентними органами держави у встановлених процесуальним і виконавчим законодавством формах і межах [3, с. 85].

Доречно звернутись і до філософського розуміння видів юридичної відповідальності. В позитивному значенні її визначають як певні взаємовідносини між особою, колективом і суспільством, що характеризуються свідомим і добровільним здійснення суб'єктами вимог, висунутих один одному, прагненням у найбільшій мірі виконати свої обов'язки перед іншою стороною [4, с. 17–23]. Очевидно, що почуття відповідальності перед суспільством і державою має іншу природу, не завжди правову, а швидше морально-етичну. Така позиція щодо позитивної юридичної відповідальності не носить суто юридичного забарвлення, оскільки відносить останню до загальних соціальних меж, яка ґрунтується на почутті відповідальності. Професор Ю.В. Баулін не погоджується із таким поділом, справедливо зауважуючи, що позитивна кримінальна відповідальність пов'язана з іншим розумінням таких питань, як поняття і предмет кримінального права та його суб'єктів; кримінально-правова заборона, кримінально-правовий обов'язок та суб'єктивне право, передбачені нормами чинного КК; регулятивно-охоронювані кримінально-правові відносини; співвідношення норм кримінального права і приписів кримінального закону тощо [5, с. 14].

Критично ставиться до такого поняття також інший сучасний українській правознавець П. П. Сердюк. На його думку, соціокультурне розуміння терміну «відповідальність» з очевидністю вплинуло на науковців і сприяло появі теорії позитивної юридичної відповідальності, яка ототожнюється з позитивною поведінкою суб'єкта. Теорія позитивної юридичної відповідальності має розчинитися в загальних «абсолютних»

правових відносинах, а не бути самостійним теоретичним явищем. Вона є рудиментальним породженням лексично-сміслового терміна «відповідальність», що в суспільних відносинах пов'язувалася з належною поведінкою, але не підкреслювала взаємності прав і обов'язків держави й особи, та дублює зміст загальних (абсолютних) правових відносин [6, с. 369].

Ми підтримуємо позицію Ю.В. Бауліна та інших вітчизняних вчених про некоректність виокремлення позитивної кримінальної відповідальності, і, відповідно, критично оцінюємо намагання вчених привнести у кримінально-правову науку ще й поняття «позитивної вини». Таке поняття дослідник проблем суб'єктивної сторони В. Р. Вереша запропонував для характеристики обставин, що виключають злочинність діяння, з чим ми не можемо погодитись. Вчений визначає позитивну вину як особливе психічне ставлення особи, за якого усвідомлення суспільно небезпечного характеру діянь та їх наслідків і бажання їх настання спрямоване на досягнення суспільно корисного результату [7, с. 26]. На наш погляд, у запропонованому понятті наявна внутрішня суперечність: вина як негативна категорія не може бути позитивною. Якщо діяння спрямоване на досягнення суспільно корисного результату, то як воно може мати суспільно небезпечний, тобто некорисний, характер?

Отже, конструкція «позитивна юридична відповідальність» сформувалася під впливом філософсько-соціологічного, морально-етичного розуміння відповідальності. Позитивна юридична відповідальність розглядається поза логічним зв'язком: норма права – правопорушення – санкція – відповідальність, тобто має іншу, не правову природу. О. Л. Стрельник констатує: тут маємо справу з різними властивостями єдиного складного явища соціальної відповідальності, але розглядати позитивну відповідальність у якості юридичної не можна. Її не можна розглядати також системно з такими категоріями, як правовідносини, юридичний факт, застосування права [8, с. 8].

Погоджуємось із В. В. Мальцевим у тому, що якщо в аспекті теорії права і держави ще якось можна дискутувати про склад правомірної поведінки і визначати місце в цьому складі соціальної відповідальності особистості, то в кримінально-правовому аспекті «склад правомірної поведінки» підриває

єдину підставу кримінальної відповідальності [9, с. 428–429]. Кримінальна відповідальність не може мати позитивного аспекту.

Теоретики права наголошують, що детальний аналіз категорії юридичної відповідальності дозволив дійти висновку про те, що позитивна відповідальність не має юридичної природи, оскільки в її основі лежить насамперед моральний, а не правовий критерій. Відповідальність повинна мати підставу. Позитивна відповідальність підстави не має [9, с. 8], оскільки її реально ще не може існувати.

Отже, поняття «позитивна юридична відповідальність» сформувалася під впливом філософсько-етичного розуміння відповідальності. Оцінка кримінальної відповідальності як різновиду юридичної повинна здійснюватись лише як негативної. Поняття «позитивна відповідальність» є морально-етичним феноменом і тому може застосовуватись лише у контексті соціальної відповідальності людини. Сутність же кримінальної відповідальності полягає в тому, що вона є застосуванням до злочинця передбаченим кримінальним законом заходів державного примусу.

Список використаних джерел

1. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права: предмет, задачи и способы уголовно-правового регулирования / В. Г. Смирнов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1965. – 187 с.
2. Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность / Н. С. Лейкина. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – 130 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Харків: Право, 2016: Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 1064 с.
4. Афанасьев В. С., Сунцова Е. А. Некоторые проблемы теории правонарушений и юридической ответственности / В. С. Афанасьев, Е. А. Сунцова // Право и политика. – 2006. – № 3. – С. 17–23.
5. Баулін Ю. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності // Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. Полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. – Харків: Право, 2018. – С. 11–25.
6. Сердюк П.П. Теорія кримінальної відповідальності в сучасному кримінальному праві: порівняльно-правове дослідження. дис. доктора юрид. наук: 12.00.08 / Сердюк Павло Павлович – Запоріжжя, 2017. – 452 с.

7. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... доктора юрид. наук / Вереша Роман Вікторович. – К, 2017. – 583 с.
8. Стрельник О. Л. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: автореф. дис канд. юрид наук. 12.00.01. – К, 2010. – 19 с.
9. Мальцев В. В. О системе и содержании обстоятельств, исключающих преступность деяния, по уголовному кодексу Российской Федерации / В. В. Мальцев // Современные проблемы уголовно-правового воздействия: межгосударственный сборник научных статей / редкол.: Е. А. Письменский (отв. ред.) [и др.]; МВД Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко, Волгогр. гос. ун-т. – Луганск: РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2013. – С. 422–432.

Ключко Р. Н., Третьяков Г. М.

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ ПОСРЕДСТВОМ ИНФОРМАЦИОННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Современное развитие сферы информационных технологий, телекоммуникаций, их повседневное все более глубокое проникновение в повседневную жизнь, в различные виды общественных отношений определяют тенденцию возникновения и развития новых угроз и рисков в данной сфере. Изучение общественной опасности преступлений, совершаемых посредством информационного воздействия, как основания для совершенствования и повышения эффективности мер по их предупреждению, приобретает все большую актуальность.

Информационная сфера сегодня превращается в системообразующий фактор жизни людей, обществ и государств. Усиливается роль и влияние средств массовой информации и глобальных коммуникационных механизмов на экономическую, политическую и социальную ситуацию. Информационные технологии нашли широкое применение в управлении важнейшими объектами жизнеобеспечения, которые становятся более уязвимыми перед случайными и преднамеренными воздействиями. Происходит эволюция информационного противоборства как новой самостоятельной стратегической формы глобальной конкуренции.

Распространяется практика целенаправленного информационного давления, наносящего существенный ущерб национальным интересам [1].

Возможности современных технологий в настоящее время позволяют создавать средства и методы для информационного воздействия. Потенциально возникает большая социальная опасность применения технологий искусственного изменения поведенческих реакций человека, ограничения свободы его волеизъявления.

В современных условиях наиболее уязвимыми с точки зрения различных форм атаки на информационные инфраструктуры можно рассматривать важные для функционирования государства и обеспечения стабильности общества объекты. Опасность преступных посягательств, совершаемых посредством информационного воздействия, заключается в возможной дестабилизации не только отдельного предприятия, но и региона, и страны в целом, поскольку могут привести к существенным повреждениям объектов жизнеобеспечения, транспорта и связи, энергетики и промышленности, экологической катастрофе и гибели людей.

Преступления, совершаемые посредством информационного воздействия, носят транснациональный характер, их виртуальное содержание обуславливает высокую латентность, распространяемая через средства массовой коммуникации информация приобретает характер долговременного действия.

Изучение такого явления как информационное воздействие в современных условиях приобретает большое значение. Информационное воздействие в современном мире может использоваться на макроуровне как орудие разрушения общества и государства в целях подрыва его политической, экономической и социальной систем, а также на микроуровне как индивидуальное взаимодействие в виде передачи и восприятия информации для достижения общественно опасных последствий. Такое воздействие есть информационная составляющая общественно опасного поведения, при этом оно может иметь накопительный эффект, постепенно формируя определенные паттерны поведения человека, поэтому не всегда являться заметным и очевидным для включения механизмов правового регулирования.

Расширение межличностных коммуникаций посредством передачи информации, в том числе с использованием современных информационных технологий требует выявления новых опасностей и своевременного их предупреждения, в том числе путем установления, унификации и реализации уголовно-правовых запретов. Необходимо обеспечить уголовно-правовую охрану частных, государственных, общественных интересов нормами национального законодательства от общественно опасных посягательств, связанных с информационным воздействием в виде информационной агрессии и информационной пропаганды, с учетом высокой степени латентности такого воздействия и его огромных скрытых ресурсов.

Противодействие преступлениям, совершаемым посредством информационного воздействия, предполагает не только их уголовно-правовую дефиницию, но и выделение следующих основных направлений, требующих совершенствования их правовой защиты, в том числе мерами уголовно-правового воздействия:

1. Защита персональных данных граждан. Одной из проблем современного информационного общества является несанкционированное использование персональных данных граждан в различных целях. Необходима четкая правовая регламентация ответственности за противоправные действия, связанные со сбором, обработкой, распространением, представлением и использованием персональных данных.

2. Повышение эффективности правовой защиты сведений, составляющих государственную, служебную, коммерческую и иную, охраняемую законом тайну. Важной стороной противостояния угрозам преступлений, совершаемых посредством информационного воздействия, является надежная защита данных сведений.

3. Совершенствование правового регулирования борьбы с киберпреступностью.

Специфические особенности закономерностей механизмов развития новых видов преступлений, связанных с использованием средств компьютерной техники и информационных технологий, свидетельствуют о том, что средства компьютерной техники и используемые компьютерные технологии, могут быть как предметом преступного посягательства, так и инструментом совершения преступления.

Состояние криминогенной обстановки в сфере информационной безопасности в Республике Беларусь свидетельствует об увеличении количества совершаемых преступлений в данной сфере, что, в целом, соответствует общемировым тенденциям и свидетельствует об актуальности исследуемой проблемы. Так в 2017 году в сравнении с 2016 годом наблюдается увеличение (+25,4%; с 2 471 до 3 099) количества выявленных киберпреступлений. При этом рост числа таких уголовно наказуемых деяний отмечается не только в столичном регионе, но и во всех остальных регионах Республики Беларусь.

При этом увеличилось (+20,0%; с 651 до 781) количество выявленных преступлений против информационной безопасности (ст.ст. 349–355 Уголовного Кодекса Республики Беларусь). Указанные обстоятельства в первую очередь обусловлены ростом числа выявленных фактов неправомерного завладения компьютерной информацией (в 2,2 раза; с 13 до 29), модификации компьютерной информации (+92,3%; с 13 до 25) и несанкционированного доступа к компьютерной информации (+79,1%; с 258 до 462) [2].

Необходимо своевременное решение вопросов необходимости, целесообразности и эффективности установления уголовно-правовых запретов на совершение действий, совершаемых посредством информационного воздействия, а также вопросов их квалификации с учетом анализа норм различных уголовно-правовых институтов, в том числе стадий совершения преступления, соучастия в преступлении, множественности преступлений, обстоятельств, исключающих преступность деяния и других уголовно-правовых норм, в том числе регулирующих действие уголовного закона в пространстве, во времени и по кругу лиц.

Список использованных источников

1. Об утверждении Концепции национальной безопасности Республики Беларусь: Указ Президента Респ. Беларусь от 9 ноября 2010 г., № 575: по состоянию на 24.01.2014 г. // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
2. Статистические данные за 2017 год [Электронный ресурс] / Министерство внутренних дел Республики Беларусь; управление по раскрытию преступлений в сфере высоких технологий. – Минск, 2018. – Режим доступа: <http://www.mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=3311>. – Дата доступа: 08.09.2018.

Конопельський В. Я.,

*професор кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент*

ПРОБАЦІЙНІ ПРОГРАМИ ЯК ЗАХІД ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Окреслюючи проблему домашнього насильства дослідники звертали увагу на циклічний характер цього явища та здатність до повторення. Починаючись із незначних проявів через деякий час домашнє насильство повторюється все з більшою інтенсивністю, спричиняє все серйознішої шкоди постраждалим та переходить із однієї форми до іншої. Так, часто воно починається з психологічного насильства, до якого через деякий час додається фізичне, економічне, а то й сексуальне насильство.

Згідно з результатами дослідження А. Б. Благої, майже у 60% досліджених нею кримінальних проваджень домашній конфлікт набував затяжного характеру і закінчення окремої сутички не означало ліквідації конфліктної ситуації, внаслідок чого через деякий час сімейні сварки виникали знову і знову. Так, від початку конфліктної ситуації до моменту вчинення злочину він продовжувався певний період часу: до 1 місяця – у 3%; від 1 до 6 місяців – у 7%; від 6 місяців до 1 року – у 6,8%; від 1 до 2 років – у 11,6%; від 2 до 3 років – у 13,1%; від 3 до 5 років – у 9,6%; більше 5 років – у 8,4% [1, с. 195].

Відповідно до статистичних даних Національної поліції України обсяги домашнього насильства в нашій державі щорічно складають більше ста тисяч зареєстрованих випадків. Так, за 12 місяців 2017 року було зареєстровано 110932 заяви, повідомлення про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з насильством в сім'ї. За результатами перевірки фактів за 80842 заявами були складені адміністративні протоколи, а за 3164 заявами – розпочаті кримінальні провадження. Протягом зазначеного періоду часу правоохоронними органами було закінчено 898 кримінальних проваджень щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством та притягнуто до кримінальної відповідальності 678 осіб, які їх вчинили. При чому серед цієї кількості частка тяжких та особливо тяжких злочинів становить менше 20% (172 провадження) [2].

Тобто, більше ніж 80% осіб, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством, може бути призначене покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Це означає, що кривдник продовжить перебувати у своєму домашньому середовищі. Перед системою виконання покарань постає важливе питання: як досягти мети покарання у випадках, коли особа, яка вчинила злочин щодо члена родини і за вироком суду визнана винною в ньому, залишається у своїх старих соціальних зв'язках та сімейних відносинах?

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. суттєво розширив коло суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Наразі його складають чотири категорії таких суб'єктів: 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах (частина перша статті 6 Закону). Окреме важливе місце у цій системі відведене органам пробації[3].

Відповідно до Закону України «Про пробацію» одним із завдань пробації є реалізація пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням (ст. 3). Пробаційна програма – це програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити (ст. 2) [4].

11 червня 2018 року у рамках виконання Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 року № 24, Міністерство юстиції України прийняло два накази – № 1797/5 «Про затвердження пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації» та № 1798/5 «Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації». Ними затверджені такі пробаційні програми для роботи з суб'єктами пробації: «Попередження вживання психоактив-

них речовин», «Подолання агресивної поведінки», «Зміна прокримінального мислення».

В цілому реалізація кожної пробаційної програми передбачає: складання графіка відвідування занять суб'єктом пробації, дотримання ним певних правил поведінки, оцінку результатів та висновок про виконання пробаційної програми. Реалізація пробаційної програми щодо осіб, звільнених з випробуванням, на яких судом покладено такий обов'язок, забезпечується органом пробації. Новація застосування таких програм полягає в тому, що застосування у роботі із засудженими зазначеної категорії програм профілактичного, корекційного та реабілітаційного характеру в період іспитового строку будуть призначатися судом, тобто є обов'язковими для виконання. При цьому здійснювати цю роботу будуть працівники пробації, які пройшли спеціальне навчання[5].

Тренінгова програма «Подолання агресивної поведінки» (яка, серед інших категорій суб'єктів пробації призначається також кривдникам, які вчинили злочини, пов'язані з домашнім насильством) призначена для роботи з особами, для яких характерні спалахи гніву без належного розуміння можливих негативних наслідків, а також низький рівень навичок саморегуляції. Програма передбачає, що особи, які мають проблеми з контролем гніву відчувають дефіцит життєвих навичок подолання важких ситуацій та стресів, мають низьку толерантність до фрустрації. Вони не можуть ефективно використовувати стратегії вирішення і пригнічувати імпульсивність власних дій. Тому програма містить низку втручань, спрямованих на підвищення відчуття та навичок компетентності у взаємодії з іншими людьми (на роботі, вдома, з друзями) та навички асертивності. Крім того, заняття передбачають вивчення ряду корисних словесних відповідей для застосування їх в неприємних ситуаціях, що знімає конфлікт і напругу. Особи, що мають проблеми з гнівом, часто використовують слова, що принижують та знецінюють іншого і це підвищує рівень міжособистісної напруги. Таким чином, підвищення компетентності у використанні вербальних та невербальних навичок комунікації має на меті зменшити частоту проявів міжособистісних конфліктів та агресивним проявам у контакті з іншими.

Основна форма проведення занять – тренінг розвитку навичок, який може реалізовуватися як в індивідуальному, так

і в груповому форматі роботи, хоча останній вважається більш ефективним. Дана форма роботи сприяє розвитку навичок обміну інформацією, вчитися розуміти та висловлювати думку, розвивати та відпрацьовувати на практиці необхідні навички. У процесі тренінгу інформація засвоюється швидше, тому що учасники мають змогу обговорити те, що є незрозумілим, поставити питання й одразу застосувати отримані знання на практиці, формуючи таким чином відповідні поведінкові навички.

Групова робота у межах тренінгу реалізується у різних формах, що охоплюють інформаційні повідомлення та презентації ведучих, пошук творчих ідей за допомогою «мозкового штурму», бесіди та обговорення, роботу в групах, рольові ігри, індивідуальні та домашні завдання. Кожен учасник отримує «Книгу учасника», у якій веде короткий запис вправ кожного заняття, а також записи щодо домашніх завдань.

Програма складається з 12 занять, кожне з яких триває 120 хв. (2 год.): 1. Знайомство. Вступ до програми. Знайомство зі світом емоцій; 2. Вивчай свій гнів; 3. Керуй тілом; 4. Пускові механізми гніву; 5. Спостереження за думками; 6. Способи вираження гніву; 7. Наслідки гніву; 8. Як попередити конфлікт; 9. Конструктивне вираження емоцій; 10. Навички спілкування; 11. Як думати критично, щоб вчиняти раціонально; 12. Моя підтримка на шляху до цілі. Рекомендована періодичність занять – не рідше одного разу на тиждень [6].

Проте, оскільки значна кількість злочинних проявів домашнього насильства не пов'язана з агресивною поведінкою, вважаємо, що слід розглянути можливість розробки та запровадження окремої пробаційної програми.

Список використаних джерел

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія / А. Б. Блага. – Х.: ФО-П Макаренко, 2014. – 360 с.
2. Звіт про результати роботи підрозділів органів Національної поліції України з протидії насильству в сім'ї за 12 місяців 2017 року (форма № 1-НС) [Рукопис]. – МВС України: К., 2018. – 5 с.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству / Закон від 07.12.2017 № 2229-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
4. Про пробацію / Закон від 05.02.2015 № 160-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>

5. Міністерством юстиції України затверджено пробаційні програми для роботи із особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/probation.ua/photos/a.1776100405987334.1073741828.1776068812657160/1997373303860042/?type=3&theater>
6. Подолання агресивної поведінки: тренінгова програма для дорослих [Рукопис]. – Міністерство юстиції України: К., 2018. – 171 с.

Криворучко І. О.,

*перший заступник керівника Калинівської
місцевої прокуратури Вінницької області*

ВИЗНАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У статті 258-3 Кримінального кодексу України (КК) передбачена відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією, або участь в ній, а також організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації. За скоєння відповідного злочину передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Згідно з єдиним звітом про кримінальні правопорушення за 2013 р., у відповідний період було обліковано лише 1 злочин, передбачений ст. 258-3 КК. У наступні роки згідно з відповідними єдиним звітом, кількість врахованих злочинів, передбачених ст. 258-3 КК, збільшилася: 478 – у 2014 р., 849 – у 2015 р., 391 – 2016 р., 277 – 2017 р. Протягом січня – липня 2018 р. був обліковано 126 випадків участі в терористичній організації. Відповідне збільшення кількості врахованих злочинів, передбачених ст. 258-3 КК, обґрунтовується соціально-політичною ситуацією, що виникла у зв'язку зі створенням на окремих територіях Донецької та Луганської областей самопроголошених «Донецької народної республіки» («ДНР»)

і «Луганській народної республіки» («ЛНР»). У зв'язку з цим виникає питання про можливість визнання таких організацій терористичними, а участь в діяльності «ДНР» або «ЛНР» або сприяння їх діяльності – як участь або сприяння діяльності терористичних організацій.

Згідно ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» під терористичною організацією розуміється стійке об'єднання трьох і більше осіб, створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і здійснення терористичного акту. Організація визнається терористичною, якщо хоча б один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [1].

У ст. 24 цього Закону визначаються основні принципи відповідальності організації за терористичну діяльність. Так, організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується (ч. 1). У разі визнання судом України, в тому числі відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань, діяльності організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, терористичною діяльністю, діяльність цієї організації на території України забороняється, її українське відділення (філія, представництво) на підставі рішення суду ліквідується, а належні йому майно і майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскуються (ч. 2). Заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку (ч. 3) [1]. Таким чином, виникає питання про обов'язкове преюдиціальне значення рішення суду щодо визнання організації терористичною для кваліфікації за ст. 258-3 КК. Адже в Україні «ДНР» і «ЛНР» офіційно терористичними організаціями не визнає.

З цього приводу в судовій практиці України є кілька підходів. Дії осіб, які беруть участь або сприяють діяльності терористичних організацій «ДНР» або «ЛНР» кваліфікуються як участь в складі збройних формувань, не передбачених законо-

давством України (ч. 4 ст. 260 КК) (25% проаналізованих вироків); заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК) (5% проаналізованих вироків); як дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК) або посягання на територіальну цілісність або недоторканність України (ст. 110 КК) (5% проаналізованих вироків). У 65% проаналізованих рішень суду відповідні дії були кваліфіковані за ст. 258-3 КК як участь в діяльності терористичної організації або сприяння її діяльності. На сьогодні має місце рішення Верховного Суду (постанова Другий судової палати Касаційного кримінального суду від 05.07.2018 року), згідно з яким визнання організації терористичною здійснюється судом в конкретному кримінальному провадженні на підставі наявних матеріалів. Існування окремого судового рішення, рішення органу законодавчої або виконавчої влади про визнання діяльності терористичної організації для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 258-3 КК, не потрібно [2].

Саме з останнім підходом ми повністю згодні.

По-перше, ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» регламентуються адміністративно-правові відносини по застосуванню до організаціям, які здійснюють терористичну діяльність, адміністративно-правових заходів, а не кваліфікації за ст. 258-3 КК. Таким чином, визнання організації терористичною на підставі ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» не можна поширювати на кримінально-правові відносини.

По-друге, підставою кримінальної відповідальності особи є вчинення ним суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки складу злочину, передбаченого ст. 258-3 КК. У цих статтях не вказано про таку умову притягнення до кримінальної відповідальності, як попереднє визнання організації терористичною. Виходячи з системного аналізу положень ст. 28 КК та ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», терористична організація за своєю правовою природою є однією з різновидів стійких злочинних об'єднань. Встановлення наявності або відсутності у певній організації ознак такого об'єднання і визначення його виду належить до повноважень суду при винесенні вироку про притягнення до

кримінальної відповідальності фізичних осіб за участь у злочинному об'єднанні, оскільки такі ознаки є обов'язковими елементами складів відповідних злочинів.

По-третє, з огляду на загальновідомий факт про те, що «ДНР» і «ЛНР» є терористичними організаціями (наприклад, це передбачено на відповідних сторінках Вікіпедії [3, 4]), навіряд чи виправданими є посилання деяких судів на те, що особа не усвідомлювала і не могла усвідомити приналежність «ДНР» і «ЛНР» до терористичних організацій. Адже, як було показано вище, це – загальновідомий факт.

Таким чином, вважаємо, що іншого порядку притягнення до кримінальної відповідальності учасників терористичних організацій чинним законодавством України не передбачено, а визнання певної групи або організації терористичної є компетенцією суду при розгляді конкретної кримінальної провадження за обвинуваченням особи (осіб) за ч. 1 ст. 258-3 КК. Відповідні висновки суду повинні бути належним чином обґрунтованими і вмотивованими.

Список використаних джерел

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України от 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 03.09.2018 р.).
2. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.06.2018 г. у справі № 225/6151/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241808> (дата звернення: 03.09.2018 р.).
3. Луганська народна республіка: стаття з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0#cite_note-7 (дата звернення: 03.09.2018 р.).
4. Донецька народна республіка: стаття з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 03.09.2018 р.).

Лащук Н. Р.,

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
кандидат юридичних наук*

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНЦЕПЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПУБЛІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЗНАК, ЯКІ ОБТЯЖУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ВЛАСНІСТЬ

Основний обсяг Особливої частини чинного Кримінального кодексу України займають вказівки на кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також примітки до статей, де, переважно, роз'яснюється зміст відповідних ознак. Зараз розділ VI «Злочини проти власності» КК України налічує понад два десятки кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. При цьому немає жодної системи щодо їх використання у кваліфікованих та особливо кваліфікованих складах злочинів. Зокрема: неоднаково визначений вплив на ступінь тяжкості вчиненого злочину (одні і ті ж ознаки у різній мірі впливають на розмір покарання передбачений у санкції); не всі ознаки, які мають однаковий вплив на ступінь тяжкості вчиненого злочину, враховані у статтях (вчинення злочину у співучасті збільшує ступінь суспільної небезпеки злочину, але не у всіх статтях воно враховано як кваліфікуюча ознака; це ж стосується і розміру заподіяної шкоди та рецидиву злочинів); одні і ті ж ознаки наповнені різним змістом (розмір заподіяної шкоди визначений не однаково). Все це веде до порушення принципу справедливості призначення покарання, що перешкоджає досягненню його мети.

Для усунення таких недоліків у Концепції реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні висунуто пропозицію про трансформацію системи кваліфікуючих ознак з урахуванням оголошених засад побудови Кодексу публічних правопорушень України (далі – КПП України). Варто навести ті, які найбільше впливають на систематизацію ознак, які обтяжують відповідальність, зокрема:

– пропонується оптимізувати співвідношення загальних і спеціальних норм, а також норм, що охоплюють посягання

«в цілому» та частину цього посягання. Загалом Концепція спрямована на зменшення кількості спеціальних норм та норм про «ціле». Мету індивідуалізації відповідальності відтак можна більш повно і точно досягти за рахунок кваліфікації за сукупністю публічних правопорушень декількох видів та розрядів, кваліфікуючих ознак із типовою оцінкою їх впливу на ступінь відповідальності;

- якщо вчинене діяння становить публічні правопорушення кількох видів або декілька публічних правопорушень одного виду, то відповідальність настає окремо за кожне з них, а призначені покарання – додаються;

- покарання у виді позбавлення волі застосовується тільки до найтяжчих публічних правопорушень – злочинів. За місцеві правопорушення передбачатиметься покарання здебільшого у виді громадських неоплачуваних робіт або штрафу. За проступки пропонується встановлювати, за правило, покарання у виді обмеження волі (зокрема на тривалі строки) або майнові покарання;

- передбачається встановити розмір майнових покарань, кратним до розміру заподіяної публічним правопорушенням шкоди його «вартісний» компонент (штраф, вартість конфіскованого майна) розподіляється рівними частинами між потерпілим від злочину (якщо така особа є), державою та Фондом відшкодування потерпілим від злочинів;

- кваліфікуючі ознаки, за наявності яких відбудеться типове підвищення покарання за публічне правопорушення у межах його виду та розряду чи перехід до наступного виду та розряду. Стане можливою уніфікація та об'єднання цих ознак із тими, з урахуванням яких зараз відбувається посилення покарання [2, с. 194–206].

Як зазначалося вище розділ VI «Злочини проти власності» КК України налічує понад два десятки кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. При цьому, як зазначалося вище, у кваліфікованих та особливо кваліфікованих складах злочину ці ознаки застосовуються безсистемно. А відповідно, для врахування основних засад побудови КПП, варто їх згрупувати таким чином:

1. Ознаки, що характеризують множинність злочинів:

- вчинення злочину повторно;
- вчинено особою, яка раніше вчиняла однорідний злочин.

2. Ознаки, що характеризують співучасть у злочині:
 - вчинення злочину групою осіб;
 - вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб;
 - вчинення злочину організованою групою;
3. Ознаки, що характеризують розмір заподіяної матеріальної шкоди:
 - вчинення злочину, що завдав значної шкоди потерпілому;
 - вчинення злочину, що завдав шкоди у великих розмірах;
 - вчинення злочину, що завдав шкоди в особливо великих розмірах.
4. Ознаки, що характеризують спосіб вчинення злочину:
 - 4.1. Вчинення злочину, поєднане з погрозою:
 - вчинення злочину, поєднане з погрозою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
 - вчинення злочину, поєднане з погрозою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень;
 - вчинення злочину, поєднане з погрозою вбивства.
 - 4.2. Вчинення злочину, поєднане з насильством:
 - вчинення злочину, поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
 - вчинення злочину, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
 - вчинення злочину, поєднане із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень;
 - вчинення злочину, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.
 - 4.3. Ознаки, що характеризують інший спосіб вчинення злочину:
 - вчинення злочину, поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище;
 - вчинення злочину, поєднане з пошкодженням, чи знищенням майна;
 - вчинення злочину, поєднане з використанням службовою особою свого службового становища;
 - вчинення злочину, шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки;

- вчинення злочину, шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом.

5. Ознаки, що характеризують предмет щодо якого вчинено злочин:

- вчинення злочину щодо земельних ділянок особливо цінних земель, земель в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель.

Врахування засад побудови КПП до вищенаведених груп ознак, що обтяжують відповідальність, з дає підстави запропонувати їх відображення у пропонованому законі таким чином:

1. Передбачити ознаки, що характеризують множинність злочинів, співучасть у злочині в Загальній частині КПП. Адже такі ознаки можуть стосуватися вчинення будь яких публічних правопорушень, передбачених, в Особливій частині КПП.

2. Ознаки, що характеризують розмір заподіяної матеріальної шкоди, враховуються шляхом врахування покарання на засадах кратності щодо завданої посяганням шкоди. Тобто, чим більший розмір заподіяної шкоди, тим більша величина майнового стягнення, яке буде призначатися у трикратному розмірі. Відповідно, додатково враховувати розмір заподіяної шкоди не потрібно.

3. Ознаки, що характеризують спосіб вчинення злочину, і за чинним законодавством містять самостійне діяння, яке поєднується з вчиненням правопорушення проти власності. Тобто, відповідна кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака – це вчинення самостійного публічного правопорушення. Всі вони, за необхідності, будуть передбачені в Особливій частині КПП України як проступки або злочини. Відповідно, вчинення публічного правопорушення проти власності, поєданого з ознаками, що характеризують погрозу, насильство, чи інший спосіб вчинення злочину, потрібно кваліфікувати за сукупністю, як два самостійні публічні правопорушення.

4. Ознака, що характеризує предмет посягання, а саме: «Вчинення злочину щодо земельних ділянок особливо цінних земель, земель в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель» міститься у ч.2 ст.197-1 КК України. Авторами концепції пропонується ці діяння декриміналізувати.

Можливе і інше рішення – встановити відповідальність за такі посягання у загальній нормі про самовільне тимчасове захоплення чужого майна.

З вищенаведеного видно, що систематизація ознак, що обтяжують склад злочину, призведе до суттєвого зменшення обсягу законодавчого матеріалу, уніфікації змісту кваліфікуючих ознак, а також спрощення їх розуміння та застосування. Систематизація ознак, що обтяжують склад злочину можлива і в ході поточного вдосконалення чинного КК України таким чином:

- винести ознаки, що посилюють відповідальність за всі злочини, чи більшість з них, в Загальну частину з вказівкою який вплив має ознака на призначення покарання;

- ознаки, які характеризують спосіб вчинення злочину і одночасно є самостійними складами злочинів, виключити. Вчинення таких діянь кваліфікувати за сукупністю.

- кваліфікуючими ознаками в Особливій частині залишити тільки ті, які зустрічаються рідко і суттєво підвищують ступінь тяжкості злочину.

Список використаних джерел

1. Авраменко О. В., Красницький І. В., Лашук Н. Р., Луцик В. В., Марін О. К., Навроцький В. О., Хилюк С. В., Яремко Г. З. Концепція реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні // II Львівський форум кримінальної юстиції «Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку». Збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. – Київ: ВАІТЕ, 2016. – 206 с.

*Лисаченко С. Л.,
аспірант кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)*

ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ПОЧЕРКУ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із засобів отримання відомостей від особи у кримінальному досудовому провадженні є отримання зразків почерку для проведення експертизи. Такий засіб отримання процесуально значимої інформації від особи під час досудового розслідування фактично може реалізовуватися як добровільно, так і примусово.

У випадку добровільного отримання зразків почерку для проведення експертизи у кримінальному досудовому провадженні спірних питань майже не виникає, оскільки зазначена процедура здійснюється на підставі положень ч. 1 ст. 245 КПК України та з мінімальним ризиком порушення прав та свобод особи. Водночас, у разі примусового отримання у особи зразків почерку виникає проблемне питання щодо законності та правомірності реалізації вказаного процесуального засобу. Приписами ч. 3 ст. 245 КПК України не передбачено дозволу на отримання зразків почерку у примусовому порядку, наведена норма допускає примусову форму лише щодо відібрання у особи біологічних зразків. Крім того, постає актуальним питання щодо можливого порушення права на мовчання, права не свідчити проти себе у перебігу реалізації примусового отримання зразків почерку для проведення експертизи.

Аналіз рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), «Яллох проти Німеччини» свідчить, що право особи на мовчання у ході допиту та право не бути примушеним до дачі показань не обмежується засобами, шляхом здійснення яких від особи отримуються відомості в усній чи письмовій формах. Тобто гарантії права на мовчання, права не свідчити проти себе можуть розповсюджуватися на такий засіб отримання процесуальної інформації від особи як примусове відібрання зразків для проведення експертизи, зокрема примусове отримання зразків почерку.

Поширення гарантії права на мовчання, права не свідчити проти себе на невизначене коло примусових засобів, у тому

числі примусового відібрання зразків почерку зумовлює питання стосовно забезпечення результативності кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування, якісного та оперативного виконання ними завдань кримінального провадження на досудових стадіях. Виникають розумні сумніви щодо ефективності гарантування суспільних інтересів шляхом реалізації примусових засобів одержання зразків від особи для проведення експертизи.

Ознайомлення з рішенням ЄСПЛ «Саундерс проти Сполученого Королівства» свідчить, що право на мовчання, право не свідчити проти себе не поширюється на примусове відібрання окремих зразків (кров, сеча, шкірний покрив), якщо вони отримуються незалежно від волі особи для проведення експертизи.

На наш погляд, критерій «волі особи» щодо примусового відібрання зразків потребує уточнення, оскільки примусовий характер отримання зразків для експертизи вже підтверджує неузгодженість з волевиявленням особи стосовно надання відповідних зразків. Уявляється, що критерієм за яким слід визначати порушення права на мовчання, права не свідчити проти себе у процесі примусового відібрання зразків для експертизи є особливість реалізації вольового елементу відносно активних дій. Якщо застосований примус під час отримання зразків не змушує особу активними діями себе викривати, то право на мовчання, право не свідчити проти себе не порушується. А якщо результатом примусу є активна діяльність із самовикриття, зазначені права вочевидь порушуються у ході відібрання зразків.

З урахуванням того, що отримання від особи зразків почерку є завжди активною діяльністю такої особи, примусова реалізація зазначеного процесуального засобу є порушенням права на мовчання, права не свідчити проти себе.

Лоскутов Т. О.,

*професор кафедри кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз*

доктор юридичних наук, доцент

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

ЩОДО НЕВІДПОВІДНОСТІ ПРЕДМЕТУ РЕГУЛЮВАННЯ КПК УКРАЇНИ ТА ПРЕДМЕТУ РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА РОЗУМНІ СТРОКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

За критерієм охоплення прав і свобод предмет регулювання Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) «відстає» у розвитку від предмету правового регулювання європейських стандартів. Зміст останнього є досконалішим за зміст предмету правового регулювання КПК щодо забезпечення конвенційних прав і свобод. Не є винятком право на справедливий судовий розгляд, що охоплює право на розумні строки здійснення кримінального провадження.

Виявом невідповідності предмету регулювання КПК та предмету регулювання європейських стандартів у частині забезпечення права на справедливий судовий розгляд є норми гл. 23 КПК щодо зупинення досудового розслідування. Незважаючи на вимогу ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) щодо дотримання розумного строку кримінального провадження, положення наведеної глави процесуального закону уможливають тимчасове призупинення перебігу строку, рішення про яке прокурор або слідчий (за погодженням з прокурором) можуть приймати невідзначену кількість разів та на будь-який проміжок часу. У разі прийняття такого рішення ретельність та інтенсивність розслідування закономірно зменшується, а відтак – збільшується фактичний проміжок часу від отримання інформації про кримінальне правопорушення до розгляду обвинувачення незалежним і безстороннім судом.

У справі «Меріт проти України» (2004 р.) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) справедливо зауважив, що не є відповіддю на скаргу заявника твердження, що призупинення кримінального провадження не мало негативного впливу

на його права, адже він міг вільно пересуватися й обрати місце проживання і був лише зобов'язаний з'являтися на виклик суду чи слідчого органу. ЄСПЛ зазначив, що заявник знаходився (жив) у стані невизначеності стосовно долі кримінальної справи щодо нього.

Законодавством передбачена можливість зупинення досудового розслідування, що має наслідком переривання перебігу процесуального строку. Така можливість дозволяє «регулювати» жорсткий строк досудового розслідування у бік його збільшення (Л. М. Лобойко, О. А. Банчук), що призводить, як засвідчує практика ЄСПЛ, до порушення права особи на судовий розгляд обвинувачення щодо неї упродовж розумного строку, що є складовою права на справедливий судовий розгляд (ст. 6 ЄКПЛ).

Через неодноразове зупинення та відновлення стороною обвинувачення перебігу досудового розслідування втрачається сенс правового регулювання жорсткого строку досудового провадження. Чітко визначений процесуальними нормами строк досудового розслідування покликаний забезпечити неможливість затягування строків досудової діяльності за умови відсутності постійного судового контролю на цій стадії кримінального провадження. Але про досягнення зазначеного результату важко вести мову при унормуванні необмеженого дозволу стосовно збільшення часових меж досудового розслідування.

Для приведення предмету регулювання КПК та предмету регулювання європейських стандартів у частині забезпечення права на розумні строки кримінального провадження пропонуємо виключити законодавчі положення гл. 23 КПК щодо зупинення досудового розслідування. Це унеможливить неправомірне розтягування жорстких строків досудового розслідування, а відтак – сприятиме забезпеченню права на справедливий судовий розгляд.

Луцик В. В.,

*завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського
державного університету внутрішніх справ*

PEACE МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю

Процесуальне інтерв'ю – ключова складову процесу розслідування у західних країнах. Оскільки більшість інформації надходить від людей, необхідно мати знання і досвід в проведенні інтерв'ю. Інтерв'ю – це розмова з метою отримати інформацію. Як правило, вони не мають обвинувального характеру. В процесі розслідування слідчий проводить інтерв'ю з усіма свідками і потенційними підозрюваними. Слідчий повинен намагатися ставити відкриті питання, щоб отримати максимальну кількість інформації. Говорити під час розмови повинна здебільшого (75 відсотків часу) опитувана особа. Якщо під час інтерв'ю з'ясувалося, що особа сказала неправду, слідчому не варто одразу ж прямо про це заявляти. В більшості випадків краще повернутися до цього питання під час наступного інтерв'ю або тоді, коли інтерв'юер перейшов до процесу допиту.

Можна виокремити наступні передумови запровадження слідчого інтерв'ю у міжнародній практиці:

- поліція, працівники правоохоронних органів зобов'язані поважати і захищати гідність, фізичну та психічну недоторканість усіх осіб залучених до кримінального провадження в ході допиту;
- існування «традицій зізнання», які стимулюють зловживання;
- зловживання та методи примусу виявляють ненадійну інформацію.
- з точки зору прав людини, слідче інтерв'ю допомагає поліцейським реалізовувати принцип презумпції невинуватості;
- зміна мислення правоохоронців, що використання тортур та зловживань є непродуктивним;
- слідче інтерв'ю допомагає спілкуванню та надходженню великого потоку інформації, і як наслідок цього ефективному розкриттю злочину.

PEACE модель процесуального інтерв'ю була розроблена у кінці 70 років XX ст. у Великобританії. Запровадження даної моделі мало на меті перехід від обвинувальної моделі допиту до необвинувальної моделі інтерв'ю.

Традиційно виділяють наступні етапи процесуального інтерв'ю згідно даної моделі: планування та підготовка, встановлення контакту і роз'яснення процедури, виклад обставин, завершення інтерв'ю, оцінка проведеного інтерв'ю.

Розглянемо коротко кожен з цих етапів.

Перший етап включає в себе:

- отримання якомога більше базової інформації про справу, яка розслідується, включаючи всю відповідну інформацію про особу, яка буде проходити інтерв'ю
- визначення мети інтерв'ю на основі плану розслідування, який включає всі відповідні та конкуруючі версії, що підлягають перевірці, включаючи можливість того, що підозрюваний невинний
- визначення, яка додаткова інформація потрібна і яким чином вона може бути отримана
- підготовка організаційних моментів інтерв'ю (відвідування опитуваного за його місцем знаходження, його транспортування, місце проведення інтерв'ю, необхідне обладнання, залучення адвоката, перекладача тощо).

Другий етап полягає у роз'ясненні процедурних правил проведення інтерв'ю та встановленні психологічного контакту з опитуваним.

Третій етап охоплює вільну розповідь опитуваного, задавання уточнюючих запитань.

Етап завершення інтерв'ю має на меті:

- забезпечити взаємне розуміння розповіді опитуваного;
- переконатися, що всі відомі особі аспекти справи були охоплені шляхом перевірки того, що опитувані дали всю інформацію, яку вони можуть і готові надавати;
- забезпечити цілісність та повноту інтерв'ю, забезпечити законність подальшого кримінального провадження;
- забезпечити відкритість особи для подальшої співпраці.

Етап оцінки проведеного інтерв'ю полягає як в оцінці отриманої інформації так і оцінці самої якості проведеного інтерв'ю.

Запровадження процесуального інтерв'ю в український кримінальний процес може призвести до наступних наслідків:

- може використовуватися працівниками поліції, а також працівниками органів безпеки та розвідувальних органів;
- доведено, що це практично, етично та ефективно;
- не використовуються маніпуляції, примус або катування;
- зменшує упередженість та обмеженість слідчих версій;
- надає більш надійну та достовірну інформацію;
- надає доказову інформацію та запобігає помилкам правосуддя;
- посилює довіру між поліцією та громадянами, верховенство права.

Максимович Р. Л.,

доцент, кандидат юридичних наук

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НОРМИ ПРО ПОСЯГАННЯ НА ВЛАСНІСТЬ

У вітчизняному законодавстві містяться гарантії здійснення права власності та його захисту. Так, відповідно до ч. 4 ст. 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Згідно із ст. 16 Цивільного кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу.

Всім юристам і значній частині пересічних людей відомо наскільки недосконале діюче законодавство. Такий його стан є причиною виникнення суперечок серед науковців і проблемних питань у правозастосуванні. Має місце інколи неузгодженість як за формою (термінологія), так і за змістом. Скажімо, по-різному викладено в КК України зміст поняття «заволодіння». Так, в ст.ст. 190, 262 (ч. 1), 308 (ч. 1), 312 (ч. 1), 313 (ч. 1), 410 (ч. 1) КК України зазначено, що під заволодінням варто розуміти обман і зловживання довірою. Зі змісту ст.ст. 191, 262 (ч. 2),

308 (ч. 2), 312 (ч. 2), 313 (ч. 2), 410 (ч. 2) КК України впливає, що під заволодінням розуміється обернення на свою користь відповідного майна шляхом зловживання службовою особою службовим становищем. У ст.ст. 320 (ч. 2) і 357 (ч. 1) зазначено, що заволодіння може бути здійснено шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем. У п. 1 примітки до ст. 289 КК України роз'яснено, що під незаконним заволодінням транспортним засобом у цій статті слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі. У ч. 3 ст. 357 КК України прямо вказано, що заволодіння паспортом або іншим важливим особистим документом є кримінально караним, якщо воно здійснюється будь-яким способом.

Між адміністративними правопорушеннями і злочинами переважають спільні ознаки. Головною з яких є те, що суб'єкт суспільно небезпечного діяння вчиняє його проти охоронюваних суспільних відносин. У ч. 2 ст. 1 КК України передбачено, що КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Тобто, наш законодавець по суті зазначає, що суспільно небезпечні діяння ним описані не тільки в КК України, а й в інших нормативно-правових актах.

У діючому законодавстві України посягання на власність розміщені не тільки в розділі VI Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України «Злочини проти власності» (16 статей), але й в інших розділах Особливої частини КК України (41 стаття), а також в КУпАП (42 статті). Багато із цих статей змінювались законодавцем.

Так, на даний час окрім загальних складів злочинів проти власності, які містяться в ст.ст. 185, 186 (ч. 1), 190, 191 КК України є і статті в інших розділах КК України, що передбачають спеціальні і складені норми за ознакою предмета складу злочину (158, 158-1, 262, 308, 312, 313, 357, 358, 388, 410, 432), а також ст. 51 КУпАП. Запропоновано запровадити відповідальність за ці дії в одній статті майбутнього Кодексу публічних правопорушень: «Викрадення чужого майна».

Склади злочинів, які містяться в ст.ст. 186 (ч. 2), 187, 189 КК України не варто окремо передбачати у майбутньому Кодексі публічних правопорушень. При вчиненні ж діянь, які є ознакою

об'єктивної сторони зазначених складів злочинів це потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів викрадення чужого майна і застосування відповідного виду насильства.

Склад злочину, який передбачено в ст. 188-1 КК України доцільно виключити із цього нормативно-правового акту, а також це ж саме стосується і ст.ст. 101, 102, 103-1, 103-2, оскільки відповідні суспільно небезпечні діяння охоплюються складом злочину, що міститься в ст. 192 КК України.

Склад злочину, який передбачений в ст. 192 КК України має бути збережено в майбутньому Кодексі публічних правопорушень із зазначенням типових форм заподіяння майнової шкоди та розміру при досягненні якого настає кримінальна відповідальність. Недоцільно також існування ст.ст. 148-1, 184-1 КУпАП, оскільки це не тягне за собою додаткового змістового навантаження.

Склад злочину, який міститься в ст. 193 КК України доцільно декриміналізувати, оскільки на думку розробників Кодексу публічних правопорушень достатньо цивільно-правових засобів впливу у випадках вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння.

У ст. 194 КК України передбачено відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна, а окрім того наявна ціла низка інших статей КК України у яких передбачено відповідальність за посягання на окремі види майна чи за це діяння, коли воно є способом вчинення основного діяння (206 (ч. 2), 206-2 (ч. 2), 258, 265 (ч. 2, 3), 265-1 (ч. 2, 3), 270-1, 292, 294, 296, 347, 347-1, 352, 355 (ч. 2), 378, 388 (ч. 1), 399, 411, 433 (ч. 1)). В КУпАП також є статті у яких передбачено відповідальність за такі ж діяння (74, 75, 95, 164-3 (ч. 2, 3)). Відповідальність за умисне знищення чи пошкодження пропонується передбачити аналогічно до викрадення чужого майна – в одній статті майбутнього Кодексу публічних правопорушень.

У ст. 195 КК України передбачено відповідальність за погрозу знищення майна, а окрім того наявна ціла низка інших статей КК України у яких передбачено відповідальність за погрозу знищення окремих видів майна чи майна належного спеціальним потерпілим (206 (ч. 1), 280 (ч. 1), 295, 345 (ч. 1), 345-1 (ч. 1), 346 (ч. 1), 350 (ч. 1), 355 (ч. 1), 377 (ч. 1), 386 (ч. 1), 398 (ч. 1), 405 (ч.1)). Зазначені статті про погрозу знищення того чи іншого чужого майна доцільно уніфікувати і залишити одну

у майбутньому пропонованому нами нормативно-правовому акті.

Щодо так званих складених складів злочинів, то пропонується в майбутньому Кодексі публічних правопорушень відповідні суспільно небезпечні діяння кваліфікувати за сукупністю. Наприклад, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем за яке передбачено відповідальність в ч.2 ст. 191 КК України має бути оцінено як викрадення і зловживання владою або службовим становищем.

У ст. 24 Конституції України зазначено, що громадяни є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. В КК України цей принцип не відображений. Проте, згідно зі ст. 8 Конституції України вона має вищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, а тому видається, що наявність розглядуваного положення в КК України є зайве. Разом з тим, варто відзначити, що відповідно до ст.ст. 2, 18 КК України відповідальності підлягає особа, а не тільки громадянин, а тому варто говорити про рівність осіб перед законом. Виходячи насамперед із окресленого принципу видається необґрунтованим виділення спеціальних кримінально-правових норм, які б містили відповідальність за окремі способи посягання на майну спеціальних потерпілих.

У ст. 196 КК України передбачено відповідальність за необережне знищення або пошкодження чужого майна, а також про це йде мова і в інших статтях у яких розміщені спеціальні чи складені норми (270 (ч. 1, 2), 412, 413). За таке суспільно небезпечне діяння передбачено і адміністративну відповідальність в ст.ст. 83-1, 124, 128-1 (ч. 2), 139, 140 (ч. 4), 154 (ч. 2), 172-12 КУпАП. У майбутньому Кодексі публічних правопорушень за це не планується передбачати відповідальність.

У ст. 197 КК України передбачено відповідальність за порушення обов'язків щодо охорони майна. За такі дії має наставати цивільно-правова відповідальність після прийняття Кодексу публічних правопорушень.

У ст. 197-1 КК України передбачено відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки і самовільне

будівництво. В низці статей КУпАП передбачено відповідальність за подібні діяння (53-1, 56, 57, 96-1). За такі дії також має наставати цивільно-правова відповідальність після прийняття Кодексу публічних правопорушень.

Таким чином, за приблизними підрахунками авторів запропонованої Концепції можна обійтися у майбутньому менш ніж десятком статей у Кодексі публічних правопорушень.

Марчук В. В.

О РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА РАВЕНСТВА В ПРАВОТВОРЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ И ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В части 3 ст. 3 УК Республики Беларусь сформулирован принцип равенства всех перед уголовным законом, который базируется на положении, закрепленном в ст. 22 Конституции Республики Беларусь. Данный принцип, по своей сути, является одним из индикаторов, свидетельствующем о справедливости или несправедливости существующих норм УК.

Однако анализ норм УК показывает, что многочисленные несоответствия требованиям равенства всех перед законом. Это касается не только норм Особенной части, которые имеют непосредственное отношение к квалификации преступления. К примеру, в Общей части действующего УК предусмотрены институты освобождения от уголовной ответственности и наказания. Анализ некоторых нормативных предписаний, содержащихся в главе 12 УК, позволяет говорить о том, что подход законодателя в отношении лиц, совершивших преступление, по некоторым вопросам освобождения от уголовной ответственности и наказания не является одинаковым. Например, в первоначальной редакции ст. 90 и 119 УК, регламентирующих вопросы условно-досрочного освобождения, допускалось досрочное освобождение в отношении любого осужденного, отбывающего срочный вид наказания независимо от категории и вида совершенного им преступления. Такой законодательный отражал идею, закрепленную в ст. 22 Конституции Республики Беларусь: в контексте условно-

досрочного освобождения уголовный закон предъявлял одинаковые требования в отношении лиц, осужденных за преступление. Каждый из них, при наличии оснований и условий, предусмотренных ст. ст. 90 и 119 УК, вправе был претендовать на условно-досрочное освобождение. Однако Законом Республики Беларусь от 5 января 2008 г. N 315-З «О внесении дополнений и изменений в некоторые законы Республики Беларусь по вопросам государственной защиты детей в неблагополучных семьях» ст. 90 УК была дополнена ч. 7 следующего содержания: «Лица, обязанные возмещать расходы, затраченные государством на содержание детей, находящихся на государственном обеспечении, осужденные за преступления, предусмотренные статьей 174 настоящего Кодекса, и за иные преступления, совершенные в период работы в организациях на основании судебного постановления, не подлежат условно-досрочному освобождению от наказания». Аналогичным положением была дополнена и ст. 119 УК. Введение в ст.ст. 90 и 119 УК ограничений по условно-досрочному освобождению ставит в неравное положение лиц, претендующих на освобождение от уголовной ответственности. Получается, например, что лицо, допустившее особо опасный рецидив, имеет шанс на условно-досрочное освобождение, а лицо, осужденное за преступление, не представляющее большой общественной опасности, – ст. 174 УК – нет. Кроме того, следует заметить, что подобные ограничения противоречат не только равенству всех перед законом, но и порождают противоречия в системе уголовно-правовых норм. Если введен запрет на условно-досрочное освобождение в отношении указанных категорий лиц, то непонятно, почему он не применен применительно к замене наказания более мягким (ст. 91 и ст. 120 УК)? Почему к лицу, убедительно доказавшему исправление в процессе отбывания наказания, например, за уклонение от содержания детей (ч. 1 ст. 174 УК), нельзя применять условно-досрочное освобождение, но можно заменить назначенное наказание более мягким лишь при наличии данных, подтверждающих его частичное исправление (например, заменить наказание в виде ограничения свободы общественными работами)? Возможно, подход, закрепленный в ч. 7 ст. 90 УК и ч. 6 ст. 119 УК, способствует достижению цели общей превенции. Однако иные цели уголовной ответственности в данном случае игнорируются. Применительно к осужденному

назначенное наказание в этой ситуации фактически будет выполнять только функцию кары.

Известно, что относительно направленности реализации принципов уголовного права они адресованы не только правоприменителю, но и законодателю. Однако результаты правотворческого процесса показывают, что как законодатель, так и разработчики соответствующих законопроектов при конструировании уголовно-правовых норм достаточно часто не соблюдают требования принципа равенства всех перед законом. Специалистам государственного учреждения «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь» приходится иногда сталкиваться с этим явлением при проведении криминологических экспертиз соответствующих законопроектов¹⁶.

Например, в поступившем на криминологическую экспертизу в апреле 2018 г. проекте Закона Республики Беларусь «Об изменении некоторых кодексов Республики Беларусь», в частности предлагалось исключить ст. 242 УК, предусматривающую ответственность за уклонение индивидуального предпринимателя или должностного лица юридического лица от погашения в крупном размере кредиторской задолженности по вступившему в законную силу судебному постановлению. Одновременно указанным законопроектом вносились коррективы в ст. 423 УК, в которой установлена ответственность за неисполнение должностным лицом вступившего в законную силу приговора, решения или иного судебного акта либо воспрепятствования их исполнению. В предлагаемом проекте закона редакции ст. 423 УК после слов «иного судебного акта» предлагалось сделать оговорку «, за исключением судебного постановления о взыскании кредиторской задолженности». Подобные коррективы в системе действующего законодательства Республики Беларусь привели бы к тому, что уклонение от уплаты кредиторской задолженности влекло бы только административную ответственность.

¹⁶ В соответствии с Указом Президента Республики Беларусь от 29 мая 2007 г. № 244 «О криминологической экспертизе», в Республике Беларусь криминологическую экспертизу уполномочено проводить государственное учреждение «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь».

Предложенные изменения в УК вступали в противоречие с принципом равенства всех перед уголовным законом (ч. 3 ст. 3 УК). Следует понимать, что ст. 423 УК направлена на защиту интересов добросовестных граждан, в том числе и кредиторов. Нарушение принципа равенства всех перед законом в данном случае могло криминализировать противоправные инициативы со стороны кредиторов, направленные на принуждение должников к выполнению неисполненных ими обязательств.

Несоблюдение принципа равенства всех перед законом при конструировании уголовно-правовых норм закономерно влекут проблемы и в правоприменительной практике. Иногда такого рода правовые конструкции порождают противоречия с другими принципами уголовного права в процессе применения уголовно-правовых норм, в частности, при квалификации соответствующих преступлений. Например, ст. 418 УК предусматривает уголовную ответственность за «уклонение осужденного от наказания в виде штрафа, назначенного приговором суда, при возможности его уплатить». Законодательная оговорка в диспозиции нормы о штрафе, назначенном «приговором суда», порождает вопрос о квалификации уклонения осужденного от уплаты штрафа, примененного не на основании обвинительного приговора, а по определению суда в порядке замены неотбытой части наказания более мягким наказанием. Например, согласно ч. 6 ст. 52 УК в случае возникновения в период отбывания лицом исправительных работ обстоятельств, предусмотренных ч. 3 этой статьи¹⁷, суд по представлению органа, на который возложено исполнение приговора, освобождает лицо от дальнейшего отбывания наказания или *заменяет неотбытую часть наказания на более мягкое наказание*. Исходя из смысла ст. 418 УК неуплата штрафа лицами, которым штраф был назначен по определению (постановлению) суда в порядке замены неотбытой части наказания более мягким наказанием не будет образовывать

¹⁷ В части 3 ст. 52 УК Беларуси указаны лица, которым исправительные работы не могут быть назначены: лица, не достигшие шестнадцатилетнего возраста; лица, достигшие общеустановленного пенсионного возраста; беременные женщины; лица, находящиеся в отпуске по уходу за ребенком; инвалиды I и II группы; военнослужащие и резервисты; иностранные граждане и не проживающие постоянно в Республике Беларусь лица без гражданства; лица, больные активной формой туберкулеза, не имеющие постоянного места работы.

основания уголовной ответственности, что формально соответствует требованиям принципа законности. Согласно ч. 2 ст. 3 УК «Нормы Кодекса подлежат строгому толкованию». Однако в таких случаях нарушается принцип равенства всех перед уголовным законом, поскольку применение ст. 418 УК зависит, в частности от того, каким видом судебного акта был назначен штраф. Но в таких случаях лица, не уплачивающие штраф, оказываются в неравном положении перед уголовным законом лишь на том основании, что это наказание было назначено разными судебными актами. Отсутствие равенства перед уголовным законом в данном случае влечет нарушение другого принципа: принципа неотвратимости уголовной ответственности.

Равенство перед законом в уголовном праве не означает равенство ответственности для всех. Известно, что уголовный закон обращен к «неравным» людям, отличающимся друг от друга физическими и социальными качествами, материальным благосостоянием и т. д. Представляется, что идею о равенстве всех перед уголовным законом правильнее рассматривать в контексте реализации принципа социальной справедливости. Еще со времен Аристотеля в справедливости стали выделять два аспекта: уравнивающий и распределяющий. Распределяющий аспект справедливости в уголовном праве проявляется при решении вопросов об определении формы реализации и меры уголовной ответственности. При решении этих вопросов суд должен учитывать характер и степень общественной опасности совершенного преступления, мотивы и цели содеянного, данные о личности виновного, обстоятельства, смягчающие или отягчающие ответственность, и другие факторы. Но содержание уравнивающего аспекта справедливости определяют в уголовном праве как равенство перед законом. И в этом смысле равенство перед законом приобретает значение прежде всего для квалификации преступлений. При осуществлении квалификации преступления лицо, ведущее уголовный процесс, должно исходить из того, что уголовный закон предусматривает для всех одинаковые основания уголовной ответственности (ст. 10 УК). Кроме того, в процессе квалификации преступления предполагается единый подход в применении положений о малозначительности деяния (ч. 4 ст. 11 УК), о действии уголовного закона во времени и пространстве, в уголовно-правовой оценке общественно опасных деяний одного вида.

Маслак Н. В.,
кандидат юридичних наук,
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого
(м. Харків),
кафедра кримінального права № 1

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ: КРИМІНАЛЬНО – ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

Поява в економічному та соціальному просторі феномену криптовалют (найбільш відомими серед більш ніж тисячі яких є Bitcoin, Litecoin, Namecoin, Ethereum, Dash, Ripple, Peercoin, Quark тощо) неодмінно породжує в площині кримінального права питання про предмет та обсяг кримінально-правової охорони пов'язаних з цим явищем суспільних відносин та виклики, які ставляться у зв'язку з цим до чинних норм КК України.

На сьогодні під криптовалютою неофіційно прийнято розуміти вид цифрової валюти, емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні і застосуванні різних криптографічних методів захисту, зокрема, таких як Proof-of-work та/або Proof-of-stake, функціонування чого відбувається децентралізовано в розподіленій комп'ютерній мережі на базі блокчейну – системи взаємопов'язаних блоків інформації, де інформація про різноманітні транзакції постійно оновлюється і зберігається.

Основною проблемою в питанні про доцільність і межі правового регулювання криптовалют в Україні, є надання криптовалютам правового статусу грошових коштів або засобу платежу. На думку багатьох дослідників, на даний момент вважати криптовалюту грошовими коштами передчасно, оскільки із трьох функцій валюти вона фактично виконує лише одну – збереження коштів [1; с. 23]. Наразі в Україні відсутній апарат контролю за обігом криптовалют, та й взагалі відсутні фахівці з цього питання. Надавши статусу валюти криптовалютам, – означає поставити всю масу транзакцій, з ними пов'язаних, під державний контроль, наприклад, потрібно буде застосувати до них весь обсяг і валютного регулювання, і валютних обмежень, починаючи від обмеження сум на переказ через кордон, граничний розмір придбання фізичними особами в банках, отримання індивідуальних ліцензій

Національного Банку України тощо, а також надати цим транзакціям кримінально-правову охорону.

Враховуючи це, видається визнання криптовалюти валютою і надання їй в такий спосіб кримінально-правової охорони не вигідною державі, економічно недоцільною і політично необґрунтованою, а отже, на даний момент ілюзією. Це у непрямий спосіб транслює і сама держава вустами регулятора, який, зокрема у роз'ясненні НБУ від 10.11.2014 року щодо правомірності використання в Україні віртуальної валюти/криптовалюти, зазначив, що вона повинна розглядатися як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися як засіб платежу, а також рекомендував утриматись від використання криптовалют для обміну на товари чи грошові кошти, оскільки їх використання у такий спосіб становить ризик залучення до діяльності з легалізації (відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму). Актуально склалася така ситуація, що пересічні громадяни володіють невеликою кількістю криптовалют і за відсутності правового регулювання сприймають свої втрати від хакерських атак чи фізичного викрадення криптогаманців як ризик, пов'язаний із підприємницькою діяльністю, природній елемент вільної від регулювання сфери. Ті ж структури суспільства, для яких криптовалюта – мана небесна, а саме організована злочинність, звичайно, не прагнуть швидкого надання їй правового статусу.

Наразі криптовалюти і не набули експотенціального вибухового поширення, якого всі очікували під час швидкого зростання курсу криптовалют восени-взимку минулого року, коли курс біткойна до долару США становив 1 біткойн за близько 20 000 тисяч доларів США, тому що (але не виключно) криптовалюта виявилася найбільш зручною у розрахунках за тіньові операції та у розрахунках міжнародної злочинності та таким чином дещо дискредитувала себе. Наркотрафік, торгівля забороненими предметами, зброєю і таким іншим, проводиться за біткойни, які: а) ніхто не відстежує; б) на будь-яку суму, вільну від фінансового моніторингу; в) переказ відбувається миттєво; г) в будь-яку точку світу. Вітчизняні криміналісти, зокрема О. Е. Радутний, досліджуючи виклики, які становить для української кримінальної юстиції обіг криптовалют, наводять величезний перелік складів злочинів, для

яких вони є «вигідним фінансовим інструментом» [2; с. 169], зокрема в корупційних злочинах, ухиленні від сплати податків, вимаганні, шахрайствах (ст.ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 212, 205, 305, 309, 147, ст.ст. 189 та 190 КК). Про таке поширення криптовалют свідчить і наявна в Україні, хоч і незначна судова практика.

Однак, обіг криптовалют невпинно поширюється, і вже зараз Україна входить у топ-5 країн за кількістю зареєстрованих криптогаманців. Видається, що в сфері застосування кримінального закону актуальними вже стають питання у наступних аспектах:

1) посягання на свободу, життя та здоров'я її власників, метою чого, наприклад, є заволодіння унікальним паролем від анонімного криптовалютного гаманця, тобто такі посягання, коли володіння криптовалютою **зумовлює особу потерпілого** (в Кримінальному кодексі України в якості правового інструментарію захисту від таких посягань передбачено відповідальність за злочини проти життя і здоров'я особи: ст.ст. 115, 121 КК та інші);

2) посягання, коли криптовалюта є **предметом злочину** у тому чи іншому вигляді. Наприклад, пов'язані з заволодінням криптовалютою (у різний спосіб: шляхом незаконного втручання в діяльність криптовалютних бірж, хакерські атаки на біржі, хакерські атаки на криптогаманці, фізичне викрадення фізичних носіїв криптовалют тощо). Аналіз статей Кримінального кодексу, які могли розглядатися як такі, що захищають інтереси власників криптовалюти саме від незаконного заволодіння нею, спонукає звернутися до Розділу VI Особливої частини КК, який передбачає злочини проти власності. Уявляється, що на сьогодні криптовалюта напевне може бути визнана предметом злочинів, передбачених ст. 189 КК (вимагання) та ст. 190 КК (шахрайства). А от вирішення питання, чи може вона бути предметом, наприклад крадіжки чи інших злочинів проти власності, вбачається спірним та залежить від питання про надання їй статусу грошових коштів.

3) посягання, в яких криптовалюти **пов'язані із засобами вчинення злочинів**, наприклад виступають в якості платежу у вчиненні вищезазначених злочинів: оплата роботи виконавців, підкупу, сплата за незаконне постачання товарів тощо (перелік складів злочинів, у яких, але невичерпно, криптовалюти

можуть розглядатися як засоби вчинення злочину, наведено вище).

Враховуючи позицію регулятора, зазначену в цитованому вище роз'ясненні НБУ, хоча наразі він і відмовився від такої рекомендації, можливо слід говорити про четверту групу кримінально-правових викликів, а саме: 4) ризик для власників криптовалют долучення у формі причетності до легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, фінансування тероризму, ухилення від сплати податків і т. д. Так позиція, звичайно, є спірною, однак не враховувати «натяки» НБУ в цьому питанні не можна.

У зв'язку з актуальністю цієї проблематики, виникає питання, чи готовий Кримінальний кодекс України до таких викликів. Кримінально-правовий інструментарій охорони суспільних відносин в сфері обігу криптовалют, крім зазначених статей КК, складається із Розділу XVI Особливої частини, що передбачає відповідальність за злочини в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Навіть прискіпливий аналіз ст.ст. 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1 КК не дозволяє поширити предмет цих злочинів на криптовалюту чи інші продукти блокчейну. Більшість науковців, які займалися такою темою в Україні, пов'язують вчинення таких злочинів із наявністю фізичних, матеріальних носіїв інформації. Відомою і акцентованою тут є і теоретична проблема віднесення інформації до предмета злочину [3].

Уявляється, і інші наявні в кодексі кримінально-правові засоби захисту суспільних відносин пасують перед технологічними викликами реальності.

Підводячи висновки, можна зазначити, що як будь-яка система, криптовалюта прагне до стійкого стану і сама починає себе регулювати. Так, на відміну від 2008–2011 років, зараз для придбання будь-якого криптогаманця, та й для більшості транзакцій через банки та криптовалютні біржі, потрібна багатоступенева система верифікації персональних даних. Криптовалюти вже встановлюють найпрозоріші механізми безпеки і захисту всередині себе, адже в кінцевому рахунку це вигідно як їх розробникам, так і власникам та утримувачам. Це в певному сенсі було б вигідним і державі, адже запровадження блокчейну, наприклад, в системі державних реєстрів Украї-

ни, унеможливить «стирання» інформації про транзакції, от як наразі зникнення записів про державну реєстрацію іпотеки, заборон чи арештів, яке спричиняє численні шахрайства при продажу майна. Однак, для кримінально-правової охорони утримувачів та власників криптовалют, потрібно надання їм певного правового статусу – статусу валюти, грошових коштів тощо. Для кримінально-правової охорони від використання криптовалют як засобів вчинення злочинів, необхідним є більш точний і сучасний правовий і теоретичний інструментарій, формулювання як нових складів злочинів, так і формулювання ознак вже існуючих у КК складів злочинів по-новому, з урахуванням відмінностей, які диктує сьогодення.

Список використаних джерел

1. Васильчак С. В., Куницька-Ільяш М. В., Дубина М. П. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризику// Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького. – 2017. – Т. 19. – № 76. – С. 19–25.
2. Радутний О. Е., Ганжа О. Г. Криптовалюта як нова дотична фінансового і кримінального права. Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 4–5 жовтня. 2017 р.). Харків. Асоціація фінансового права України. – 2017. – 264 с. – С. 168–171.
3. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю: монографія. Харків: «Ксілон». – 2008. – 202 с.

Навроцька В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВІДМОВА ПРОКУРОРА ВІД ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ У РАЗІ СТВОРЕННЯ ГРУПИ ПРОКУРОРІВ

Достатньо непростю є ситуація відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення у разі створення групи прокурорів. Згідно ч. 1 ст. 37 КПК України, прокурор, який буде здійснювати повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні визначається керівником відповідного органу прокуратури. За потреби такий керівник може визначити групу прокурорів та старшого прокурора цієї групи (який буде керувати діями інших прокурорів).

Такі групи переважно створюються у провадженнях стосовно багатоепізодних чи резонансних злочинів, а також коли місце проведення досудового розслідування віддалене від місця дислокації слідчого (та його процесуального керівника) і треба залучати до складу цієї групи прокурорів місцевих прокуратур за місцем вчинення злочину. У цьому разі публічне обвинувачення в суді зазвичай здійснює прокурор місцевої прокуратури, якого було введено до складу групи.

При цьому питання співвідношення повноважень прокурорів, котрі були включені до складу групи, у КПК не врегульовано зовсім. Частково ж про те, як мають співвідноситися повноваження прокурорів, включених до складу прокурорської групи, йдеться у наказі Генерального прокурора від 19.12.2012 р. № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні».

Відповідно до п. 2.4 та 2.5 цього Наказу керівники прокуратур усіх рівнів та галузевих підрозділів апаратів (і галузевих підрозділів апаратів) відповідною постановою можуть у разі потреби створювати групи прокурорів і призначати старшого прокурора такої групи. Члени групи перед прийняттям процесуальних рішень повинні доповідати про них старшому прокурору групи, рішення якого є остаточним.

Суть діяльності старшого прокурорської групи полягає у:
1) загальному плануванні; 2) розподілі обов'язків між членами

групи; 3) організації обміну зібраною інформацією; 4) контролюванні за вчасністю та правильністю проведення слідчих та інших процесуальних дій.

Прокурор, що входить до складу прокурорської групи повинен здійснювати процесуальні дії у конкретному кримінальному провадженні у межах дорученої ділянки роботи (при цьому не втрачаючи процесуальної самостійності), а процесуальні рішення – узгоджувати із старшим групи.

Питання про те, хто ж із групи прокурорів за наявності до того підстав повинен ініціювати питання про відмову прокурора від підтримання публічного обвинувачення, є не вирішеним.

Нормами КПК України (ч. 1 ст. 341 цього Кодексу) передбачено необхідність погодження постанови про відмову від підтримання публічного обвинувачення з прокурором вищого рівня. Обов'язок ініціювати питання про відмову від підтримання публічного обвинувачення (і скласти мотивовану постанову про це) покладено на прокурора, котрий брав участь у розгляді справи в суді (незалежно від його ролі у групі прокурорів).

Відповідно до п.п. 21.1–21.4 Наказу, у разі встановлення за результатами судового розгляду підстав для відмови від підтримання публічного обвинувачення треба погоджувати відповідну постанову із керівником органу прокуратури, а підписувати відповідний процесуальний документ має старший групи прокурорів. Якщо ж підтримання публічного обвинувачення здійснюється групою прокурорів, до складу якої входять службові особи прокуратур різних рівнів, то відповідний процесуальний документ має бути погоджений із керівником прокуратури вищого рівня.

Отож, наказ Генпрокурора від 19.12.2012 р. №4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (на відміну від норм КПК України!) виключає можливість підписання постанови про відмову від обвинувачення прокурором, який не є старшим групи.

Відповідно до зазначеного Наказу, прокурор, який підтримує публічне обвинувачення в суді і не є старшим групи прокурорів, повинен ініціювати питання про відмову від підтримання публічного обвинувачення перед старшим групи. При цьому ані форма, ані зміст такої ініціативи законодавчо

не закріплені. Також не врегульованим є питання стосовно необхідних процесуальних дій старшого прокурорської групи, котрий не згоден з позицією публічного обвинувача про потребу відмови від обвинувачення.

Це на практиці призводить до ситуації, коли через незгоду старшого прокурора групи із позицією працівника підпорядкованої прокуратури про необхідність відмови від підтримання публічного обвинувачення, прокурор прокуратури нижчого рівня змушений підтримувати публічне обвинувачення всупереч внутрішньому переконанню.

В юридичній літературі пропонується шлях вирішення такої проблеми: радять внести зміни, відповідно до яких кожен прокурор, введений до складу групи прокурорів, може виступити з ініціативою про потребу відмови від підтримання публічного обвинувачення, виклавши мотиви такого рішення у відповідній постанові. Ця постанова надається старшому прокурорській групі, котрий зобов'язаний звернутися для її погодження до керівника прокуратури відповідного рівня. Якщо ж старший прокурор групи із нею не згоден, то він має подати на розгляд керівника прокуратури: 1) постанову про відмову від підтримання публічного обвинувачення, 2) постанову про відмову в її задоволенні. Остаточне рішення при цьому приймає керівник прокуратури. Якщо ж прокурор вищого рівня відмовляє у погодженні постанови про відмову від підтримання публічного обвинувачення, він: 1) усуває від участі у розгляді справи прокурора, котрий виступив з відповідною ініціативою та 2) самостійно бере участь у кримінальному провадженні (або ж робить відповідне доручення іншому учаснику прокурорської групи)¹⁸.

Такий підхід не зовсім виправданий: якщо відповідно до запропонованих змін старший прокурор групи у будь-якому разі повинен повідомити керівника прокуратури про відмову від обвинувачення (і коли він погоджується з такою відмовою, і коли виступає проти), то чи не простіше передбачити право

¹⁸ Крайнікова О. В. Проблеми відмови прокурора від обвинувачення у суді у разі створення групи прокурорів / О. В. Крайнікова // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – Випуск 5. – С. 321. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2016/5/67.pdf>

прокурора, що підтримував обвинувачення, напряду звертатися з цього приводу за відповідним погодженням до керівника прокуратури?

Окрім того, надій на внесення швидких законодавчих змін нема. А діяти прокурору (у тому числі й відмовлятися від підтримання публічного обвинувачення, та погоджувати таку відмову) треба тут і зараз.

Та й вносити жодних змін для цього не потрібно. У такій (та подібних ситуаціях) слід керуватися колізійним ієрархічно-правовим принципом, відповідно до якого у разі суперечностей між положеннями нормативно-правових актів різної юридичної сили, перевагу має вищий за юридичною силою. Поза всяким сумнівом, закон (КПК України) повинен мати пріоритет над підзаконним нормативно-правовим актом (хай навіть і наказом Генерального прокурора!).

Тому «рядовому» прокурору, який входить до складу групи прокурорів та котрий прийшов до висновку про необхідність відмови від підтримання публічного обвинувачення, слід діяти таким чином:

1) все-таки спочатку звернутися до старшого прокурорської групи з тим, аби останній підписав відповідний процесуальний документ і щоб, своєю чергою можна було б погодити таку постанову із керівником органу прокуратури (таким чином, і наказ Генпрокурора буде дотримано, і положенням КПК України це не буде суперечити);

2) якщо ж все-таки старшого групи прокурорів переконати з якихось причин не вдалося, то звертатися із клопотанням про погодження відмови від обвинувачення слід напряду до керівника органу прокуратури (мотивуючи це тим, що у ч. 1 ст. 341 КПК не йдеться про жодних «посередників» за допомогою чи за сприянням яких публічний обвинувач може контактувати із керівником органу прокуратури).

Навроцький В. О.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
(Львівський форум кримінальної юстиції)

МОДЕЛЬ РОЗДІЛУ «ПОСЯГАННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ» ПРОЕКТОВАНОГО КПП: ПОНЯТТЯ»РОЗКРАДАННЯ ЧУЖОГО МАЙНА»: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ ТА МАЙБУТНЄ

Серед злочинів проти власності в кримінальному праві традиційно в окрему групу виділяють ті з них, які пов'язані з вилученням чужого майна з володіння іншої особи та зверненням на користь інших осіб із корисливих мотивів. Їх було прийнято називати розкраданнями.

З'явилося таке поняття в першій третині минулого століття, спочатку в перших радянських декретах, згодом і в кримінальних кодексах та некодифікованих актах кримінально-правового характеру. Його поява обумовлена, насамперед, політичними міркуваннями – потребою підкреслити необхідність застосування самих суворих засобів репресії щодо осіб, дії були спрямовані на перехід майна із сфери державної та колективної (соціалістичної) власності до сфери володіння окремих осіб. В сумновідомому, драконівському за своїми санкціями, Законі СРСР від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації і зміцненні суспільної (соціалістичної) власності» термін «розкрадання» використовувався як узагальнюючий для вказівки на такі посягання проти соціалістичної власності як крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство, привласнення та інші, пов'язані зі зверненням державного або колективного майна на користь окремих осіб.

Цей закон – його ще іменували (не лише на жаргоні, а й у розмовній мові юристів) законом «7-8» (за числом та місяцем прийняття) чи «законом про три колоски» (оскільки і їх викрадення, принаймні формально, було достатньо для застосування покарання у вигляді смертної кари або позбавлення волі на строк до 10 років) – всіх осіб, які вчинили розкрадання соціалістичної власності іменував «ворогами народу» незалежно від способу та розміру розкрадання, послужив юридич-

ною підставою для суворих і часто необґрунтованих репресій. У подальшому поняття «розкрадання соціалістичної власності» також використовувалося в нормативних актах, у тому числі і в КК для позначення відповідної групи злочинів, служило обґрунтуванню тези про необхідність посиленої охорони соціалістичної власності, порівняно з власністю окремих осіб, першочергової протидії тим, хто прагнув збагатитися за рахунок суспільства.

Слід зазначити, що використання в законодавстві, правозастосовній практиці та теорії тогочасного кримінального права поняття «розкрадання» привело до того, що були виокремлені та детально розроблені його ознаки, які поширювалися на цілий ряд посягань. Відтак:

- забезпечувалася однаковість та послідовність у визначенні змісту ознак складів злочинів, які охоплювалися цим поняттям;
- існувала єдність правозастосовної практики щодо відповідних категорій кримінальних справ;
- достатньо чітко проводилося розмежування від інших злочинів;
- основні юридичні конструкції, створені щодо «розкрадання» успішно поширювалися на ряд злочинів, що відносилися до інших груп;
- вищі судові органи орієнтували правозастосовні органи шляхом видання спеціальних постанов, які стосувалися точно визначеної категорії злочинів;
- теорія кримінального права мала свій визначений предмет дослідження серед злочинів проти власності;
- у навчальному процесі можна було уніфікувати значну частину матеріалу, що спрощувало його засвоєння.

Загалом, чисто в юридичному плані (і абстрагуючись від політичних моментів), використання поняття «розкрадання» у вітчизняному кримінальному законодавстві та праві періоду 30-80 років минулого сторіччя мало, безсумнівно, позитивне значення. Це поняття ще порівняно довго використовувалося в законодавстві, правозастосовній практиці та кримінально-правовій теорії України і після відновлення її державної незалежності.

Закріплення ж у Законі України «Про власність» та Конституції України положення про забезпечення рівного правового

захисту всіх форм власності обумовило те, що в КК 2001 р. відсутня диференціація відповідальності за злочини проти власності залежно від форми власності. Водночас законодавець відмовився від використання в КК терміну «розкрадання», яке було атрибутом норм про злочини проти державної і колективної (раніше – соціалістичної) власності. Це було неоднозначно сприйнято в середовищі українських правників. Аналіз публікацій, які з'явилися в перші місяці та роки дії КК 2001 р., виступів на наукових конференціях показує, що українські юристи по-перше, майже однотайні у необхідності збереження поняття «розкрадання», а, по-друге, неоднозначно ставляться до відповідного терміну. Одним із небагатьох, хто висловив протилежну думку є В.Кундеус, який вважає, що вилучення з КК поняття «розкрадання» є однією з насправді революційних законодавчих новел [1].

У зв'язку з цим виникли питання:

1) чи слід надалі використовувати поняття «розкрадання» в теорії кримінального права та правозастосовній практиці при сучасному стані законодавства?

2) яким терміном можна позначити поняття, яке вказує на злочини, які полягають у вилученні майна від власника і зверненні його на користь іншої особи?

3) чи варто в майбутньому реанімувати поняття «розкрадання» у ході розробки нових нормативно-правових актів?

Видається, що поняття «розкрадання» слід використовувати й надалі, не зважаючи на те, що воно втратило статус законодавчого і залишилося лише теоретичним. Щоправда, в сучасних умовах воно змінило свій зміст, не має політичного забарвлення. Зараз суть цього поняття – в позначенні групи злочинів, вчинення яких спрямоване на зміну вже не форми власності, а володільця майна.

На користь подальшого використання поняття «розкрадання» в теоретичних роботах, навчальному процесі, правозастосовній практиці можна навести такі аргументи:

1) поняття «розкрадання» мало не лише політичне значення, але і цілком конкретний юридичний зміст. Те, що відпали політичні засади, які свого часу викликали його появу та існування, не означає, що втратили чинність юридичні фактори, що спричиняють необхідність його використання;

2) в кримінальному законодавстві була і зараз передбачена відповідальність за ряд злочинів, які характеризуються спільними ознаками, насамперед – схожі за характером суспільної небезпеки. Ці ознаки в своїй основі такі ж, як і в понятті «розкрадання»;

3) виключення з КК поняття «розкрадання» водночас поєднується зі збереженням у цьому законі інших понять, які використовувалися раніше для характеристики окремих форм і видів розкрадання. Це вказує на те, що по-суті законодавець відмовився від використання терміна «розкрадання», а не від самого поняття;

4) поняття «розкрадання» давно утвердилося в літературі та правозастосовній практиці, наявне і в досі формально не скасованих постановках пленуму Верховного Суду України. З ним поєднано вирішення цілого ряду кримінально-правових питань, які стосуються як відповідальності за злочини проти власності, так і за ряд інших злочинів;

5) у кримінально-правовій літературі досі навіть не запропоновано, чим же замінити аналізоване поняття. Навпаки, висловлюються думки на користь його збереження як вже не законодавчої, а теоретичної конструкції. Існуючі спроби для позначення відповідної групи злочинів використовувати інші терміни поки що видаються невдалими. Наприклад, у деяких підручниках відповідні посягання об'єднані назвою «злочини, пов'язані з обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб» [2; 3] у іншому виданні пропонується назва «злочини проти власності, що пов'язані з заволодінням чужим майном» [4]. Однак, поняття «обертання на користь» або «заволодіння» охоплюють і ті злочини, які не пов'язані з вилученням майна з чужого володіння, наприклад, привласнення знайденого чужого майна. Вже тому його не можна вважати вдалим заміником поняття «розкрадання»;

6) намагання від використання терміну «розкрадання» та розкриття значення відповідного поняття веде до явного збідніння теорії кримінального права. Досить сказати, що у багатьох виданнях про злочини проти власності, автори яких не використовують відповідний термін, водночас не аналізуються спільні ознаки таких злочинів, що не дає змоги розкрити їх юридичну суть та соціальну природу [5]. Інколи ж відмова від використання терміну «розкрадання»

аргументується з позитивістських засад – відсутність вказаного терміну в чинному КК [6];

7) відмова від використання поняття «розкрадання» негативно впливає на рівень оволодіння кримінально-правовими положеннями особами, які вивчають кримінальне право та правозастосовну практику;

8) слідчі, прокурори та судді, професійне становлення яких відбулося в умовах відмови від поняття «розкрадання», схильні допускати численні правозастосовні помилки, обумовлені неврахуванням його ознак. Поширеними, не побоюся сказати, типовими, зараз є випадки обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого ст.191 КК України, і, водночас, відсутні навіть спроби довести факт звернення майна на свою користь чи користь інших осіб – достатнім вважається встановлення відсутності факту певного майна на підприємстві, де працює підозрюваний;

9) законодавець, відмовившись від загального поняття «розкрадання», водночас включає до КК України статті про злочини, які становлять спеціальні види розкрадання. При цьому, намагаючись (чи, принаймні, декларуючи прагнення) посилити відповідальність, насправді створює привілейовані види злочинів, які за своєю суттю є розкраданнями (ст. 206-2, 233 КК України). Очевидно, знаючи і розуміючи, що таке розкрадання як юридичний феномен, законотворці цього б не вчиняли.

Таким чином, є цілий ряд позитивів від подальшого звернення до поняття «розкрадання» навіть в умовах його невикористання законодавцем, та негативних моментів від його ігнорування в теорії та на практиці. Тим більше, що йде мова лише про те, що саме явище, яке охоплюється вказаним поняттям, існувало, існує та буде мати місце, допоки буде існувати кримінальне право. Мова йде не стільки про поняття, скільки про відповідний термін.

З міркувань, викладених вище, правильною видається позиція, згідно якої потрібно і далі використовувати поняття «розкрадання» для характеристики злочинів, які передбачені ст.ст.185-191 КК. Що ж до самого терміну «розкрадання», то з одного боку навряд чи він вдалий, враховуючи:

- обставини, за яких він з'явився в законодавстві;

- значення, яке надавалося цьому терміну в радянський період розвитку кримінального права;
- відсутність цього терміну в КК 2001 р.
- семантичне значення слова «розкрадання», під яким звичайно розуміють красти час від часу, частинами [7].

З іншого ж боку, цей термін увійшов не лише в законодавство та професійну мову юристів, але й міцно утвердився в українській літературній мові. Досить сказати, що він наводиться як у тлумачних словниках, так і в академічному словнику синонімів української мови – в синонімічному ряду до слова «зłodій» вказано й «розкрадач» (поряд із «крадій», «шахрай», «торбохвaт») [8].

Певно, слід було б шукати якийсь новий термін для позначення відповідного поняття. Враховуючи семантику української мови, такими термінами могли б бути «викрадення» (однак, на заваді стоїть його використання в КК в більш вузькому значенні, для вказівки на ознаки лише окремих злочинів проти власності), «зłodійство», «крадіж» чи якісь інші. Однак, враховуючи існуючі традиції та стереотипи, консерватизм юристів (безумовно позитивне явище), складнощі з введенням нового терміну у вжиток, за умови його відсутності в нормативно-правових актах, доводиться визнати, що на сьогодні найбільш прийнятним є збереження старого, добре всім відомого терміну «розкрадання». З врахуванням же сучасних реалій слід лише уточнити його значення, вести мову про розкрадання чужого майна.

Є достатні підстави пропонувати використовувати відповідне поняття і в майбутньому. У ході ж кардинального реформування законодавства (зокрема, при реалізації ідеї об'єднання всіх статей, які передбачають публічні правопорушення в єдиний Кодекс публічних правопорушень – далі – КПП України) цьому поняттю можна і треба надати ширший зміст. Зокрема:

- уніфікувати всі норми про посягання, які становлять собою розкрадання та зараз передбачені як в КК, так і в КпАП України;
- відмовитися від складених норм про посягання на власність, скоєне у відповідних випадках кваліфікувати за сукупністю (як розкрадання та застосування насильства, зловживання службовим становищем тощо);

- вартість викраденого майна враховувати не «ступінчасто» (виділяючи дрібний розмір, значний розмір та заподіяння значної шкоди потерпілому, великий та особливо великий розміри), а поставити відповідальність у лінійну залежність від вартості викраденого. Для цього за основне покарання встановлювати штраф у розмірі трьохкратної вартості викраденого з виділенням з нього частини державі, потерпілому (крім відшкодування збитків), фонду компенсації жертвам тих злочинів, щодо яких держава не виявила винних;

- врахувати, що суспільна небезпека окремих способів (чи як ще їх називають у літературі – форм розкрадання) по суті однакова. Підтвердженням цього є як аналіз санкцій статей чинного КК (якщо виключити з них частку покарання за злочин, що входить до складеного), так, і ще більше, реальної практики призначення покарань за відповідні злочини. Ще одним доводом є позиція КпАП України, який більшість способів розкрадання охопив в одній і тій же статті з однаковою санкцією. Логічним висновком із цього є можливість встановлення відповідальності за всі розкрадання в одній статті особливої частини пропонованого нормативно-правового акту. Вагомі аргументи на користь такого рішення свого часу наводив А. О. Пінаєв [9; 10]. Видається, що висловлені цим вченим аргументи зберегли свою актуальність і досі, а релевантність практичних даних буде перевірена новими дослідженнями;

- кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки посягань на власність (як і всіх інших) можуть бути зосереджені в Загальній частині КПП України. Це не лише дозволить уникнути повторень та істотно скоротить обсяг законодавчого матеріалу, але й дасть змогу надати їм адекватну «ціну»;

- численні спеціальні норми про розкрадання окремих видів майна також повинні охоплюватися єдиною нормою. Специфіка ж суспільної небезпеки, яка полягає у заподіянні шкоди іншим об'єктам правової охорони, повинна бути врахована шляхом кваліфікації скоєного за сукупністю з іншими статтями КПП про відповідальність за посягання на здоров'я населення, громадську безпеку та порядок тощо.

Очевидно, що при кардинальній переробці законодавства, доцільно вирішити і термінологічні питання. Оскільки при законотворенні не буде обмежень у використанні терміну «викрадення» в окремих статтях (щодо окремих форм цих пося-

гань), то саме він видається найбільш вдалим для позначення відповідного поняття.

І, звісно ж, реабілітація вказаного поняття повинна супроводжуватися не лише уточненням його назви – використанням більш вдалого терміну «викрадення», який буде використовуватися для позначення. Але й полягати у розкритті у тексті КПП України його змісту шляхом вказівки на істотні, необхідні та достатні ознаки викрадення чужого майна: а) предмет – чуже майно в його широкому значенні; б) протиправність; в) безоплатність; г) двоактність діяння, яке охоплює як вилучення майна у власника чи законного володільця, так і його звернення на користь окремих фізичних чи юридичних осіб; д) подвійний зміст наслідків, які полягають як у «збіднінні» власника, так і у «збагаченні» винного чи інших осіб за його вибором; е) наявність умислу та корисливого мотиву.

Список використаних джерел

1. Кундеус В. Поняття викрадення у кримінальному праві // Українське право. – 2002. – № 1. С. 210.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. професорів В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ: Юрінком Інтер, 2007. – С. 157–158.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – С. 560.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: злочини проти власності / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Дакор, 2017. – С. 15.
5. Кримінальне право (Особлива частина): підручник. Том 1. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Луганськ: Елтон, 2012. – С. 368–370.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 10-е вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: ВД «Дакор», 2018. – С. 569.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – С. 1056.
8. Словник синонімів української мови: у двох томах. Том 1. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 614; Там же. – Том 2. – С. 549.
9. Пинаев А. О. Уголовно-правовая борьба с хищениями. – Х.: «Вища школа», 1975. – 191 с.
10. Пинаев А. А. Проблемы дальнейшего совершенствования советского уголовного законодательства об ответственности за хищения. Диссертация ...д.ю.н. – Х., 1983. – 439 с.

Пасека О. Ф.,

*завідувач кафедри кримінального права і кримінології
факультету № 1 ІПФПНП ЛьвДУВС,
кандидат юридичних наук*

ОКЕРМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДИВЕРСІЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Огляд наукових публікацій, а також аналіз практики застосування положень ст. 113 КК України дає підстави звернути увагу на такі проблеми кримінально-правової регламентації відповідальності за диверсію:

1. Хоча погляди науковців щодо предмета складу диверсії загалом співпадають (ним є об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; об'єкти радіоактивного забруднення; об'єкти тваринного світу; об'єкти рослинного світу), однак немає єдності з приводу того, що саме до них належить. Лише окремі з цих понять знайшли своє відображення у законодавстві України, а саме поняття «об'єкти тваринного світу» та «об'єкти рослинного світу». Натомість інші різновиди предметів диверсії (об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; об'єкти, що можуть зазнати радіоактивного забруднення) свого відображення у законодавстві України не знайшли. Це у свою чергу зумовлює потребу у визначенні загалом переліку об'єктів, які мають народногосподарське чи оборонне значення та об'єктів, що можуть зазнати радіоактивного забруднення (в останньому випадку це взагалі може бути будь-який об'єкт), і, крім того, визначити з них ті об'єкти, які мають саме важливе народногосподарське чи оборонне значення. Щодо останнього слід зазначити, що на сьогодні визначення «важливості» того чи іншого об'єкта буде інтуїтивно, звісно з урахуванням всіх обставин справи, вирішуватись особою, яка розслідуватиме справу. Це, безумовно, свідчить про неефективність використання законодавцем саме такого формулювання предмета диверсії, і відповідно, потребує внесення змін до ст. 113 КК України.

2. Дискусійним в теорії кримінального права також є визначення можливості вчинення диверсії не лише активними діями, а й бездіяльністю.

Одні науковці стверджують, що диверсія з об'єктивної сторони характеризується виключно активними діями, натомість як інші підтримують позицію, що вказаний злочин може бути вчинено як дією, так і бездіяльністю.

Так, на думку окремих науковців, надані положення в частині встановлення форм об'єктивної сторони диверсії свідчать про те, що розглянутий злочин може бути вчинено тільки активними діями. Про що свідчить і законодавче формулювання ст. 113 КК України, яка підкреслює таку обставину словосполученнями «здійснення з метою...», «...або інших дій...», «...здійснення з такою самою метою дій...». Отже, і законодавець, і більшість відомих дослідників підтримують тезу про можливість учинення такого злочину тільки активними діями [1, С. 68–69].

Натомість інші автори стверджують протилежне. До прикладу, В. Курляндський і Є. Смирнов підкреслюють, що здійснити диверсію можна шляхом як активних дій, так і бездіяльністю. Причому шляхом бездіяльності, як відзначають дослідники, можливо здійснення всіх форм диверсії [2, С. 19; 3, С. 137]. Підтримку такої позиції можна знайти й у працях Д. І. Богатікова, І. А. Бушуєва тощо [4, С. 19].

Загалом зважаючи на положення ст. 113 КК України вчинення диверсії шляхом бездіяльності законодавцем відкидається, оскільки об'єктивна сторона свідчить про необхідність вчинення винним саме активних дій («вчинення вибухів, підпалів або інших дій»). Однак, не важко собі уявити можливість вчинення диверсії й шляхом бездіяльності, що вочевидь свідчить про доцільність коригування об'єктивної сторони цього злочину.

3. Проблемним аспектом кримінальної відповідальності за диверсію є невиправдане використання у ст. 113 КК України, при формулюванні об'єктивної сторони цього злочину, множини. Так, ч. 1 цієї статті вказує на вчинення вибухів, підпалів та інших дій, що свідчить про наявність у діях особи складу злочину лише при вчиненні щонайменше двох вибухів, двох підпалів чи інших дій. Таке припущення виникає з огляду на трактування подібних положень й в інших статтях КК України (наприклад, бюлетенів – ст. 158, боєприпасів – ст. 262 КК України тощо). Відповідно ця проблема повинна бути вирішена у новій редакції ст. 113 КК України.

4. Через наявність такої кількості форм об'єктивної сторони виникає певна дискусія в частині встановлення моменту закінчення такого злочину. Так, П. П. Михайленко визнає диверсію закінченим злочином з моменту фактичного руйнування чи пошкодження предмета посягання, а також після вчинення масових отруєнь чи поширення епідемій і епізоотій [5, С. 163]. Г. З. Анашкін також стверджує, що диверсію треба вважати закінченим злочином з моменту вчинення руйнівної дії (вибуху, підпалу і т. д.), якщо від дій винного настали зазначені в законі наслідки, незалежно від характеру і розміру заподіяного збитку [6, С. 181].

Однак, іншими науковцями вказується на формальний склад диверсії. На думку М. І. Хавронюка, диверсія є закінченим злочином з моменту вчинення вибуху, підпалу, затоплення, обвалу чи інших дій відповідної спрямованості, незалежно від того, чи сталося фактично настання тих або інших наслідків (наприклад, у результаті вибуху у зв'язку зі слабкою потужністю заряду можуть узагалі не статися будь-які помітні наслідки: через дощ може не зайнятися підпалене укриття чи отрута або патоген виявляться неефективними). Наявність і тяжкість фактичних наслідків у вигляді загибелі людей, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, руйнування чи пошкодження певних об'єктів, радіоактивне забруднення, масове отруєння, епідемії, епізоотії чи епіфітотії враховуються судом при призначенні покарання [7, С. 240].

Окрім того, окремі науковці диверсію відносять до злочинів з усіченим складом і визнають її закінченим злочином з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених у законі дій (вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на настання вказаних у законі небезпечних наслідків) незалежно від фактичного спричинення смерті, тілесних ушкоджень, радіоактивного забруднення тощо [8, С. 35].

5. Заслужовують на увагу й певні труднощі щодо кваліфікації диверсії у разі, якщо такі дії призвели до смерті людей, спричинення їм тілесних ушкоджень, знищення чи пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення тощо. Проблема полягає у тому, що складом диверсії настання таких наслідків не охоплюється, оскільки законодавець у ст. 113 вказав лише на спрямованість дій на їх настання.

Як з цього приводу зазначається у науковій літературі, якщо при цих діях заподіюється смерть або тілесні ушкодження, якщо руйнуються або пошкоджуються об'єкти, що мають важливе народногосподарське або оборонне значення, відповідальність настає за сукупністю вчиненого – як диверсія і, відповідно, як злочин проти особи чи власності [9, С. 267].

Однак на думку окремих науковців така кваліфікація не є правильною.

Така кваліфікація, на думку окремих авторів, буде свідчити про порушення одного з основоположних принципів кримінального права – принципу законності [10, С. 197].

6. Проблемою відповідальності за диверсію є одна із ознак суб'єктивної сторони складу цього злочину, а саме – мета. Оскільки законодавець прямо у статті визначив, що мета ослаблення держави є обов'язковою ознакою диверсії, то її відсутність свідчить про те, що складу саме цього злочину немає. Це у свою чергу, спричиняє можливість особи, яка фактично вчинила диверсію, ухилитись від кримінальної відповідальності взагалі. Так, у разі неможливості доведення умислу винного саме на досягнення зазначеної мети при, наприклад, руйнуванні чи пошкодженні об'єкта, що має важливе народногосподарське чи оборонне значення його дії не можуть кваліфікуватися за ст. 113 КК України. Якщо ці дії спричинили шкоду у великому розмірі (250 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), вони можуть бути кваліфіковані за ст. 194 КК України. Якщо ж шкоду спричинено меншого розміру склад злочину у діях особи взагалі відсутній. З урахуванням того, що й судова практика, як правило, не вбачає доцільним враховувати цю ознаку, то, як видається, від неї можливо відмовитись.

Очевидно, що згаданими проблемами недосконалість складу диверсії не обмежується. Відповідно подальші наукові пошуки з цієї проблематики є актуальними.

Список використаних джерел

1. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика / О. А. Чуваков: дис. ... д-ра. юрид. наук: спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінології; кримінально-виконавче право // Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова МОН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. – 2017. – 468 с.

2. Особо опасные государственные преступления / Д. И. Богатилов и др.; под общ. ред.: В. И. Курляндский, М. П. Михайлов. – Москва: Госюриздат, 1963. – 216 с.
3. Смирнов Е. А. Особо опасные государственные преступления (вопросы квалификации в связи с применением уголовно-правовой нормы): учеб. пособие. – Киев: Изд-во КВШ, 1974. – 180 с.
4. Богатилов Д. И. Особо опасные государственные преступления / Д. И. Богатилов, И. А. Бушуев, А. Н. Игнатов, В. И. Курляндский и др.; под общ. ред.: В. И. Курляндского., М. П. Михайлова. – М.: Госюриздат, 1963. – 216 с.
5. Уголовный кодекс Украинской ССР: науч.-практ. комм. / М. И. Бажанов и др.; под ред. В. И. Зайчука. Киев: Изд во полит. лит. Украины, 1969. – 542 с.
6. Курс советского уголовного права: Общая часть: в 2 т. / под ред.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. – Москва: Наука, 1970. – Т. II. – 516 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. А. Музика та ін.; за ред.: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. 3-є вид. Київ: Атіка, 2005. 1064 с.
8. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 680 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренко, Є. В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
10. Москвичова А. В. Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення диверсії / А. В. Москвичова // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 8. – С. 195–200.

Радутний О. Е.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри кримінального права № 1
доктор філософії в галузі права, доцент
(ідентифікатор ORCID orcid.org/0000-0002-6521-3977
Researcher ID: E-6683-2015)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА ОХОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ОБІГОМ КРИПТОВАЛЮТ: ВІД ІЛЮЗІЇ ДО ФАКТУ

Вже сьогодні кримінально-правова охорона суспільних відносин, пов'язаних з обігом криптовалюти, не є ілюзією, але є фактом.

Так, зокрема, належну кримінально-правову оцінку може одержати посягання на життя людини з метою протиправного отримання унікального коду (програми) від криптовалютного гаманця (п.п. 6, 11 ч. 2 ст. 115 КК України), або з тією самою метою посягання на здоров'я його власника (ст.ст. 121, 122, 125 КК України), примушування останнього вчинити інші дії щодо обігу криптовалюти, які суперечать його волі (ст.127 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України) тощо.

В тому випадку, коли криптовалюта є засобом вчинення злочину, відповідальність може наставати, наприклад, за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 2 ст. 110-2 КК України), або за перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК України), або у випадку криптовалютного майнінгу (видобування, від англ. *mining* – видобуток корисних копалин – діяльність з підтримки розподіленої платформи і створення нових блоків з можливістю отримати винагороду в формі емітованої валюти і комісійних зборів у певних криптовалютах на рахунок безпосередньої підтримки роботи всієї системи) та якщо останній пов'язаний з певним кримінальним правопорушенням – за викрадення електричної енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України) тощо.

Таким чином, навіть своїми традиційними нормами кримінальне право вже сьогодні без будь-яких змін та доповнень здатне певною мірою реагувати на новітні виклики, пов'язані з обігом криптовалют, що доводить тезу про неілюзорність відповідних кримінально-правових відносин охорони, регулювання та запобігання. Такий стан речей жодною мірою не виключає й можливості подальшого розвитку кримінального права, галузевого та міжгалузевого законодавства.

Отже, питання йде про перспективу у зазначеному напрямку. Але при цьому слід зважити на наступне.

Насправді, за своєю сутністю будь-яка держава не може бути прибічником появи та розвитку криптовалют у нинішньому їх вигляді. В якості ініціативи знизу вони підривають звичний порядок взаємовідносин між державою, з одного боку, та людиною і суспільством, з іншого боку. З появою криптовалют та поширенням їх обігу держава втрачає можливість контролю над засобами платежу, в тому числі над емісією грошей, впливу на економічні, політичні та інші відносини, зокрема, можливість регулювати їх у так званому штучному ручному режимі. Жодній державі чи пануючому класу це вкрай не сподобається.

І якщо б всі або більшість впливових держав відреагували на появу криптовалют однаково, узгоджено та у спосіб одностайної заборони, то у відповідних нормативних актах зарубіжних країн та КК України просто з'явилася би стаття під умовним номером 203-3 та умовною назвою «Дії з криптовалютою», аналогічно до того, як це мало місце щодо ст. 203-2 («Заняття гральним бізнесом») КК України на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» № 2852-VI від 22.12.2010 р. у розвиток положень Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» № 1334-VI від 15.05.2009 р.

Тоді кримінальне право розвивалося би тільки у напрямку боротьби з будь-якою діяльністю, пов'язаною з криптовалютами. Його ефективність стала би в один рядок з протистоянням таким явищам, що супроводжують всю історію людства, як крадіжка, вбивство, корупція тощо. На цей важливий напрямок з більшим, або меншим успіхом витрачалися би державні кошти, створювалися нові підрозділи, окремі представники

яких наживалися би на вічному протистоянні між бажанням та заборонаю, створювали би відповідні дахи над незаконною діяльністю, бадьоро звітувалися тощо. Криптовалюту вдалося би остаточно знищити, якби відмовитися від використання електричної енергії та мережі Інтернет, але на це ніхто не пішов би.

Але історія вже повернула за інший ріг. Інтрига полягає у тому, що відразу виявилися настільки просякнуті ідеєю громадянського суспільства державні уряди, які дійсно підтримали ідею криптовалют і взялися до її розвитку та запровадження. З цього моменту точка неповернення була остаточно пройдена. За таких умов кожний, хто відтепер спробує забороняти криптовалюту або вести боротьбу з ними, залишиться на узбіччі економічного, науково-технічного та іншого розвитку. Справжньою ілюзією у сучасному глобалізованому світі є хибне уявлення про можливість залишитися осторонь процесів, пов'язаних з криптовалютами.

Дуже схожі на анахронізми закиди про те, що криптовалюти використовують злочинці, доволі легко та цілком очікувано розбиваються контраргументами про аналогічне використання правопорушниками доларів США, національних валют, зброї, комп'ютерної техніки та, навіть, предметів побуту, які не спадає на думку забороняти.

Таким чином, перспектива щодо криптовалют полягає у тому, якби державі спромогтися очолити цей процес та, за можливості, взяти його під власний контроль, що, з свого боку, входить у системне протиріччя з ключовою ідеєю блокчейну про децентралізацію розподілу та обробки будь-якої інформації та транзакцій.

Наразі в питаннях регулювання відносин, пов'язаних з обігом криптовалют, але й не тільки з їх приводу, державі слід поступово позбуватися застарілих поглядів про меншовартість інтересів окремої людини або суспільства по відношенню до інтересів держави, хоча на всіх рівнях декларативно й проголошується протилежне.

Численні міжнародні та національні нормативні акти, а так само рішення з практики ЄСПЛ, покладають на державу певні негативні обов'язки (напр., утримуватися від конкретних дій), позитивні обов'язки (зокрема, вчинювати конкретні дії або надавати гарантії недопущення небажаної поведінки)

та процесуальні обов'язки (в тому числі щодо дотримання певної процедури), у зв'язку з невиконанням яких вона може визнаватися учасником правопорушення (наприклад, у справі «A. v. United Kingdom» 1998 р.) та(або) суб'єктом відповідальності (напр., виплата компенсації фізичній особі за рішенням ЄСПЛ).

Держава, як суверенна правова особа, обсяг поняття якої не співпадає з поняттям звичайної юридичної особи, навіть повинна звикати до можливості нести не тільки певну юридичну (цивільну, адміністративну тощо), але й кримінальну (або квазікримінальну) відповідальність по відношенню до окремого громадянина або суспільства у цілому, і, як один з перших кроків у цьому напрямку, виключити з ч. 1 ст. 96-4 КК України вказівку про свою недоторканість («... заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 96-3 цього Кодексу, можуть бути застосовані судом до підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій») та подібні йї.

В наш час жорсткий етатистський підхід поступово стає виглядати дикунським з огляду на вищезгадану практику ЄСПЛ та схвалений Співтовариством демократій Сеульський план дій А/57/618 від 19 листопада 2002 р., в якому сформульовані основні елементи представницької демократії та комплекс заходів щодо її заохочення. Але у кримінальному праві паростки ідеї відповідальності держави тільки починають обговорюватися.

Між тим, більшістю міжнародної правової спільноти за державою вже не визнається право на необмежену владу робити зі своїм народом все, що їй заманеться, нав'язувати йому таку свою волю, яка гальмує розвиток суспільних відносин та науково-технічний прогрес.

Отже, не має іншого вибору у сучасної правової держави, ніж належним чином інтегруватися у суспільні відносини, які пов'язані з обігом криптовалюти.

Таким чином, повноцінне регулювання діяльності, пов'язаної з обігом криптовалют, є безальтернативним фактом найближчого майбутнього і повинне повною мірою відбутися на рівні цивільного, господарського, фінансового та інших галузей права, на підґрунті чого у межах кримінально-правових відносин з'явиться можливість здійснення охоронної та превентивної функцій не тільки на підставі чинних традиційних норм, але й в обережний розвиток вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Садова Т. В.,

*доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківського юридичного інституту Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА АНГЛІЇ

Кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн, зокрема країн західної Європи, останнім часом є об'єктом пильної уваги українських правників. Це зумовлено, насамперед, тим, що сучасне кримінальне процесуальне законодавство піддається перманентній зміні і реформуванню, перебуває в пошуку оптимального балансу інтересів держави, суспільства та окремих учасників кримінального процесу, а базою для цих змін часто стає зарубіжний досвід законодавчого регулювання та правозастосування. Як цілком слушно стверджують Ю. М. Грошевий та В. Я. Тацій, будь-яка сучасна галузь національного права і національного законодавства не може бути побудована на ідеях якоїсь однієї школи права. І якщо вона (школа права) претендує на свою науковість і своєчасність, то вона «приречена» синтезувати в своїх поглядах кращі ідеї інших напрямків у тій чи іншій галузі права з урахуванням їх сучасних модифікацій [1, с. 55].

Кримінальний процес Англії і Уельсу в порівнянні з країнами континентальної Європи характеризується деякою розрізненістю своїх норм і положень, оскільки єдиного

законодавчого акту (кодексу), який би визначав основні положення і процесуальний порядок здійснення кримінального провадження у всіх його стадіях, не існує. Можливо, з цієї самої причини в Англії і Уельсі принципи кримінального процесу як окремий процесуальний інститут не розглядаються, в процесуальній літературі належної уваги їм не приділяється [2, с. 22].

Проте, це не означає, що ті базові положення, які в кримінальному процесі країн континентальної Європи відносяться до категорії принципів, в Англії і Уельсі не діють. Оскільки принципи в континентальному розумінні в основному є гарантією захисту прав і свобод учасників провадження у кримінальних справах, в Англії і Уельсі законодавчі норми, що гарантують захист цих прав, знаходяться в різних законодавчих актах і просто не зібрані в єдиний блок.

Одним з основних принципів кримінального процесу Англії та Уельсу вважається принцип змагальності. За змагальної системи тягар досудової підготовки справи лягає на сторони, які збирають докази і представляють їх на розгляд суду (присяжних). Суд є арбітром у спорі і не має права за власною ініціативою приймати участь в зборі доказів, його позиція в процесі повинна бути і є неупередженою. Те, на чію сторону в кінцевому підсумку стане суд, часто залежить не від безумовної істинності фактів, а від ступеня їх доведеності тією чи іншою стороною.

Елементом змагальної системи також вважається принцип верховенства права (rule of law), згідно з яким поліція, органи, що виконують функцію обвинувачення, суди, органи виконання покарань мають право вчиняти виключно ті дії або приймати ті рішення, які прямо передбачені законодавством [3].

З цим принципом тісно пов'язаний принцип презумпції невинуватості, згідно з яким тягар доведення вини обвинуваченого шляхом встановлення факту вчинення злочину, доведення всіх елементів складу злочину, збирання доказів вини обвинуваченого з метою переконати поза розумних сумнівів суд або присяжних у винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину, покладається на сторону обвинувачення. В англійському кримінальному процесі обвинувачення може бути пред'явлено лише при наявності реальної перспективи при-

тягнення обвинуваченого до відповідальності, якщо сторона обвинувачення приходить до висновку, що докази не підтверджують вину обвинуваченого, або є явно недостатніми для її підтвердження, обвинувач зобов'язаний відмовитися від обвинувачення. Виправдувальний вердикт присяжних є остаточним і не підлягає перегляду.

Важливим принципом кримінального процесуального права Англії і Уельсу є принцип винесення подібних рішень в подібних справах. Основою доктрини прецедентного права є те, що суди при винесенні рішень повинні керуватися судовими рішеннями в подібних справах, ухвалених раніше, більш того, в англійській системі права мова йде саме обов'язок, а не право. Згідно з цією доктриною всі суди при прийнятті рішень повинні керуватися рішеннями вищестоящих судів, Апеляційний суд зобов'язаний керуватися своїми ж рішеннями, ухваленими у справах, розглянутих ним раніше.

Право обвинуваченого на захист також є основним положенням для англійського кримінального процесу, хоча норми кримінального процесуального законодавства передбачають більш широкі можливості обмеження реалізації даного права.

Затриманий має право на захист, поліція зобов'язана повідомити підозрюваному про наявність у нього такого права і надати допомогу в його реалізації. Затриманий має законне право на доступ до адвоката (solicitor) під час перебування у відділенні поліції в будь-який час доби до першого допиту. Закон про поліцію і докази у кримінальних справах зобов'язує поліцію розміщувати у відділках поліції інформаційні плакати, що містять відомості щодо можливості отримати правову допомогу.

Не дивлячись на це, право на безпосереднє отримання безоплатної правової допомоги застосовується переважно у випадках вчинення більш тяжких злочинів, у відношенні інших злочинів це право обмежується консультаціями адвоката зі служби захисту у кримінальних справах (Criminal Defence Service (CDS)) по телефону. У певних випадках поліція має право затримати особу до 36 годин без пред'явлення обвинувачення і заборонити їй доступ до адвоката, якщо особа підозрюється у вчиненні злочину, що переслідується за обвинувальним актом (indictable offence). Рішення про відстрочку в реалізації права на правову допомогу має право прийняти поліцейський

в званні суперінтенданта і вище. Підставами для відстрочки у використанні права на правову допомогу можуть бути: достатні підстави вважати, що, скориставшись цим правом, підозрюваний буде мати можливість знищити або спотворити докази, чинити тиск або завдавати шкоди іншим учасникам, попередити можливих співучасників, а також достатні підстави вважати, що використання зазначеного права може утруднити чи унеможливити вилучення майна, отриманого в ході вчинення кримінального правопорушення [4, с. 115].

Реалізація права на правову допомогу може бути відкладена також у разі, якщо офіцер поліції має достатні підстави вважати, що адвокат, залучений підозрюваним, може передати повідомлення або здійснити інші дії, що перешкоджають розслідуванню. В такому випадку підозрюваному можуть запропонувати вибрати іншого адвоката (Додаток Е до Зводу правил С).

Згідно ст. 6 Європейської конвенції обвинувачений має право на справедливий розгляд його справи судом і ухвалення справедливого рішення в розумний строк.

Обвинувачений також має право на невтручання в його особисте і сімейне життя, захист особистої інформації, яке у певних випадках може вступити в конфлікт з принципом гласності та відкритості судового провадження. У разі існування загрози здійснення впливу засобів масової інформації на результат розгляду виробництва гласність судового розгляду може бути обмежена. Суд має право прийняти рішення про заборону висвітлювати в ЗМІ певні аспекти приватного життя обвинуваченого.

Привілеї свідка відмовитися свідчити проти себе або близьких родичів у кримінальному судочинстві Англії і Уельсу діють, проте вони не є абсолютними. Єдиним абсолютним привілеєм є право адвоката не давати показання у справі його клієнта.

Обвинувачений має право відмовитися давати показання, це положення походить з принципу забезпечення права обвинуваченого на захист і принципу презумпції невинності. Однак, в Англії і Уельсі це право може бути обмежене на підставі ст. 35 Закону про кримінальне судочинство і громадський порядок 1984р. Суд і присяжні можуть зробити відповідні висновки про винуватість обвинуваченого, якщо останній відмов-

ляється подавати докази і давати показання в суді без вагомої причини. Такі ж висновки можуть бути зроблені, якщо обвинувачений без вагомої причини відмовлявся відповідати на запитання під час досудового розслідування. Вагомими причинами є наявність привілеїв свідка або дозвіл суду не відповідати на поставлене запитання [5].

Серед інших принципів можна назвати принцип недоторканності житла, поваги до честі і гідності особи, заборону бути двічі притягненим до відповідальності за одне і теж кримінальне правопорушення та деякі інші. Ці положення логічно впливають з норм кримінально-процесуальних актів та не розглядаються окремо в якості принципів, тим не менш, їх порушення тягне за собою серйозні наслідки для здійснення кримінального провадження в цілому.

Список використаних джерел

1. Тацій В. Я. Проблеми зближення європейських правових систем як умова гармонізації законодавства України: матер. науково-практичної конференції [«Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом»], (жовт. 1998 р.) / В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий. – Київ, 1998. – С. 54–55.
2. Барабанов П. К. Уголовный процесс в Великобритании. – М.: Издательство «Спутник+», 2015. – 702 с.
3. Comparative Criminal Law and Enforcement: England and Wales – Law Enforcement: The Police And Prosecution, Prosecutors: Crown Prosecution Service, Criminal Courts: Pre-trial And Trial – JRank Articles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.jrank.org/pages/660/Comparative-Criminal-Law-Enforcement-England-Wales.html#ixzz4Z8h8vME6>
4. Heavens, Lewis. Calvert's Powers of Arrest and Charges / Lewis Heavens. – [9th ed.]. – London, Dublin, Edinburgh: Butterworth, 1995. – 243 p.
5. Criminal Justice and Public Order Act 1994. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents>

Телефанко Б. М.,
*професор кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського
державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНОГО

Місце і роль особи в правовій системі суспільства найбільш повно можна охарактеризувати через категорію правового статусу, яка дає можливість розкрити реальне становище людини в суспільстві. Правовий статус особи – це закріплені у відповідних джерелах права і гарантовані державою суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи. Правовий статус індивіда – одна із найбільш важливих політико-юридичних категорій, яка нерозривно пов'язана із соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності[1, с. 28]. Формування правової держави, побудова громадянського суспільства в Україні неможливі без надійного правового захисту кожної особи, забезпечення прав і свобод громадянина.

Практика засвідчує, що Україна має значні проблеми у сфері дотримання основних прав і свобод людини. Незважаючи на демократичне законодавство, правоохоронні органи держави, що мають безпосередньо забезпечувати захист прав і свобод людини, часто самі грубо порушують ці права. Передусім це стосується діяльності поліції, прокуратури, суду, системи виконання кримінальних покарань. Про такі факти свідчать численні скарги на адресу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правозахисних та громадських організацій, а також звернення до Європейського суду з прав людини.

Світова громадськість постійно звертає увагу на порушення в Україні життєво важливих прав людей, які тимчасово або довічно позбавлені свободи. Через грубі порушення прав людини і громадянина Україна займає четверте місце в світі за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини [2, с. 1].

У таких умовах значно зростає роль і місце науки у формуванні сучасної кримінально-виконавчої політики України, яка гармонійно відповідала б не тільки вимогам міжнародного права, але й адекватно віддзеркалювала б позитивні результа-

ти проведених реформ у сфері протидії злочинності. Протидія злочинності – одне із основних завдань держави і його вирішення пов'язане із всіма сферами політики, в тому числі, кримінальної, складовою частиною якої є кримінально-виконавча. Необхідно сказати, що за спостереженнями окремих криміналістів кримінальне право зазнає нині певної кризи. Це пояснюється тим, що запропоновані людством кримінально-правові заходи виявилися нездатними суттєво вплинути на злочинність, яка має усталену тенденцію до зростання. На думку автора, покарання у виді позбавлення волі на певний строк не завжди виправляє засудженого, а тільки затримує в часі вчинення повторного злочину, про що свідчить рівень рецидивної злочинності в нашій державі. Усі кримінологічні праці видатного французького юриста Г. Тарда (1843–1904) пронизані думками про стратегію боротьби зі злочинністю. Якби сьогодні написані ним слова про те, що «ліберальна влада будучи завжди не міцною дозволяла у нас злочинності рости, а влада авторитарна, почавши хитатися, дозволяла їй міцніти»[3, с. 1]. Звідси Г. Тард робить висновок, що на злочинність впливає не природа влади, а її міцність.

І. В. Шмаров відзначив, що «на формування стратегії політики в сфері виконання покарань надають вплив динаміка і структура злочинності. При стабільному рівні злочинності або його зниженні політика у даній сфері, як правило, більш гуманна. Однак ріст злочинів, особливо тяжких, перш за все насильницьких, негативно впливає на моральні і правові уявлення у суспільстві, стимулює більш жорсткі політичні і правові рішення» [4, с. 6].

З позицій забезпечення правового статусу засуджених виправна система України – це єдиний процес безпосереднього відбування ними призначених судом заходів кримінально-правового характеру і застосування до них у цей період відповідних засобів виправного впливу. Виправний вплив є застосуванням до засуджених системи встановлених законом основних засобів виправлення і ресоціалізації, згідно ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України, а саме встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загально-освітнє і професійно-технічне навчання, пробація та громадський вплив.

Удосконалення правового статусу засуджених є одним із основних напрямів кримінально-виконавчої політики держави. Обмеження засуджених у правах, застосування до них специфічних обов'язків, характерних призначеному їм покаранню, заподіяння неминучих моральних страждань у рамках закону повинно мати розумні межі. Перед ними не ставиться мети відплати, приниження честі і гідності особистості винних. Вони необхідні лише для цього, щоб з однієї сторони, засуджений зрозумів негативне відношення до себе суспільства, з іншої – було задоволено почуття соціальної справедливості [5, с. 96].

Діюче законодавство України, яке встановлює позитивний статус громадян України, одночасно є джерелом обмежень прав засуджених. Варто погодитись з Ю. А. Чеботарьовою, що дуже важко (а деколи й неможливо) точно і з вичерпною повнотою визначити об'єм всіх обмежень в правах засуджених, передбачених тією або іншою галуззю законодавства [2, с. 9]. Звідси особливі труднощі зазнають представники адміністрації установ виконання покарань при роз'ясненні засудженим їх прав і обов'язків у період відбування покарання, закріплених у нормах різних галузей законодавства. Думається, що не треба забувати ще й ті обмеження прав засуджених, які є у різних наказах Міністерства юстиції та у наказах Міністерства оборони України щодо засуджених військовослужбовців. У нормативних актах, що регулюють виконання покарань і є формами вираження кримінально-виконавчої політики, чітко проглядається курс на подальшу диференціацію і індивідуалізацію правового статусу засуджених у процесі виконання покарань. Підкреслюючи динамічність правового статусу засудженого в часі, необхідно зауважити: відбувши визначену законом частину строку призначеного покарання, засуджений може бути переведений, наприклад у межах конкретної установи з однієї дільниці в іншу або переведений у виправну установу, де умови тримання є більш легкими або більш важкими, порівняно з попередніми [6, с. 203]. На даний час застосування саме такої форми кримінально-виконавчого впливу як зміна умов відбування засудженими кримінального покарання є одним з найбільш ефективних засобів досягнення цілей кримінального покарання, а разом з тим і гарантією конституційних прав засуджених.

Таким чином, кримінально-виконавча система – це похідна не тільки від законодавства, але і від традицій, моралі, рівня його економічного розвитку, а також соціально-політичного стану суспільства. Глибоке з'ясування сутності та змісту правового статусу засуджених має велике не тільки теоретичне, але й чимале практичне значення, тому що визначення кола прав і обов'язків засуджених є неодмінною умовою забезпечення законності при виконанні покарань.

Список використаних джерел

1. Общая теория прав человека / под ред. Е. А. Лукашевой. – М.: Норма, 1996. – 228 с.
2. Чеботарьова Ю. А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. А. Чеботарьова. – Харків, 2005. – 22 с.
3. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы / Г. Тард; [сост. и предисл. В. С. Овчинского]. – М.: ИНФРА – М, 2004. – VIII, 391 с. – (Библиотека юриста).
4. Уголовно-исполнительное право: Учебник/ Под ред. проф. И. В. Шмарова. – М.: Юристъ, 1996. – 576 с.
5. Соблюдение, обеспечение и реализация прав человека как приоритетные направления уголовной и уголовно-исполнительной политики России: отечественный и зарубежный опыт: материалы междунар. научн.-практ. конф. 28 апр. 2006 г., г. Владимир / Владим. юрид. ин-т; редкол.: В. М. Морозов [и др.]. – Владимир, 2007. – 192 с.
6. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужа. – К.: Атіка, 2010. – 752 с.

Хилюк С. В.,

*керівник магістерської програми «Права людини»
Українського католицького університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИП РІВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ В СВІТЛІ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Після скасування станових привілеїв у кримінальному праві криміналісти видихнули з полегшенням і принцип рівності відійшов на задній план, як питання вирішене і не актуальне. Разом з тим, еволюція концепції рівноправності на фоні утвердження поваги до верховенства права, змушує поновому подивитися на реалізацію принципу рівності у кримінальному праві.

Канадійські вчені, проаналізувавши практику Верховного Суду своєї країни за кілька останніх десятиліть, дійшли висновку, що попри загальне визнання принципу рівності на доктринальному рівні, у багатьох ситуаціях, коли рівноправність порушується на етапі застосування норм матеріального кримінального права, про дотримання рівності як аргумент у формуванні правової позиції, навіть не згадується ані сторонами, ані судом¹⁹. Такий стан речей вони ілюструють прикладами з судової практики, коли виражена у чіткій вербальній формі не згода жінки на статеві зносини за відсутності активного фізичного опору кваліфікується як згода на статеві зносини, а відтак справа про зґвалтування закінчується виправдальним вироком, або ж погроза потерпілої розірвати шлюб оцінюється судом як провокативна поведінка, яка пом'якшує відповідальність за умисне вбивство потерпілої тощо²⁰. Такий підхід судових органів свідчить про те, що зосередившись на обвинуваченому його мотивах та сприйняттю реальності, суди «не

¹⁹ Roberts D. E. The Meaning of Gender Equality in Criminal Law // Journal of Crimtnal Law & Criminology. – 1994. – Vol. 85, № 1. – P. 1-14; Way R. M. Incorporating Equality into the Substantive Criminal Law: Inevitable or Impossible // Journal of Law & Equality. – 2005. – P. 203-240.

²⁰ Way R. M. Incorporating Equality into the Substantive Criminal Law: Inevitable or Impossible // Journal of Law & Equality. – 2005. – P. 203-240.

помітили», що гідність та фізична автономія потерпілої також потребують рівноцінного захисту та поваги.

Чи краща ситуація в Україні? Мабуть, це – питання риторичне. Тоді як виявити ці «точки болю», коли окремі кримінально-правові положення та/або їх застосування можуть порушити принцип рівності? Як один з варіантів вирішення цього завдання пропоную звернутись до: а) теоретичного визначення рівності як загальноправового принципу; б) практики Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), як джерела права, в якому відображене сучасне розуміння принципу верховенства права.

Переконливими є аргументи С. П. Погребняка який пропонує трактувати правову рівність як диференційовану рівність з можливістю позитивних дій, що означає, що усі, хто знаходиться в однаковому становищі, мають рівні права, свободи та обов'язки та є рівними перед законом та судом; права, свободи та обов'язки є різними коли: а) право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами; б) створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб з метою компенсації існуючої фактичної нерівності. Тобто рівність як загальний правовий принцип не передбачає «однаковості» усіх. Відтак ключовим питанням є – які «розумні й об'єктивні відмінності між особами» потребують різного правового регулювання.

У Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – Конвенція) принцип рівності відображений у ст. 14 «Заборона дискримінації», ст. 5 Протоколу № 5 «Рівноправність кожного з подружжя», ст. 1 Протоколу № 12 «Загальна заборона дискримінації», проте з огляду на зміст конвенційних положень та наявну судову практику, детальніше зупинюся на стандартах ст. 14 Конвенції. Дозволю собі нагадати, що ця стаття не застосовується самостійно, а лише в поєднанні з іншою статтею Конвенції, так як передбачає заборону дискримінації у користуванні правами та свободами, визнаними Конвенцією.

Аналіз судової практики показує, що ЄСПЛ торкався питання реалізації рівності у матеріальному праві в таких трьох аспектах:

1. Домашнє насильство та протидія йому кримінально-правовими засобами. Перш за все, варто звернути увагу, що держави-члени Ради Європи мають позитивний обов'язок

відповідно до ст. 3 Конвенції «карати всі форми домашнього насильства та забезпечити гарантії захисту потерпілих» (ECtHR, *Opuz v. Turkey*, 09.06.2009, application no. 33401/02, § 145). Неспроможність держави забезпечити захист потерпілих від домашнього насильства оцінюється як порушення її права на рівність перед законом за ознакою статі (ECtHR, *T. M. and C. M. v. the Republic of Moldova*, 28.01.2014, application no. 26608/11, § 57). Непротягнення винних у домашньому насильстві до кримінальної відповідальності, а застосування до них адміністративних стягнень у вигляді штрафу, з урахуванням гендерно-спрямованого насильства розглядається як порушення ст. 3 «Заборона катування» у поєднанні з ст. 14 «Заборона дискримінації».

2. Незастосування довічного позбавлення волі до окремих категорій осіб. Велика палата ЄСПЛ у справі *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* (рішення від 24.01.2017, applications no. 60367/08 and 961/11) дійшла висновку, що не можна вважати дискримінаційними кримінально-правові положення, які передбачають, що довічне позбавлення не призначається неповнолітнім, жінкам та особам старше 65 років. Визнавши, що між різними категоріями осіб є об'єктивні відмінності, які потребують різного правового регулювання. В якості аргументів у формуванні своєї правової позиції ЄСПЛ покликався на те, що: (а) держави користуються широкою свободою розсуду щодо формування своєї кримінальної політики; (б) є загальноєвропейський консенсус щодо незастосування довічного позбавлення волі до неповнолітніх з огляду на їхні інтелектуальні та емоційні особливості; (в) незастосування довічного позбавлення волі до осіб старше 65 років є своєрідним способом забезпечити право на надію, що відповідає стандартам Конвенції; (г) є публічний інтерес у виключенні жінок з переліку осіб, до яких може бути застосовано довічне позбавлення волі, з огляду на необхідність захисту жінок від гендерно-обумовленого насильства та зловживань в умовах позбавлення волі, інтересів захисту материнства тощо. Тобто, у цій ситуації ЄСПЛ констатував наявність об'єктивних відмінностей, які потребують різного правового регулювання.

3. Встановлення спеціальних підстав для звільнення від кримінальної відповідальності чи відбування покарання для окремих категорій осіб. У справі *Alexandru Enache*

v. Romania (рішення від 03.10.2017, application no. 16986/12, § 77) ЄСПЛ підтвердив, що встановлення спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності та/або відбування покарання для жінок, які мають дітей не може оцінюватися як дискримінація чоловіків, що засуджені до позбавлення волі, покликавшись на те, що материнство потребує додаткового захисту. Також ЄСПЛ покликався на ч. 2 ст. 4 Конвенції ООН про подолання всіх форм дискримінації щодо жінок, що запровадження додаткових охоронних заходів для материнства не може оцінюватися як дискримінація.

Таким чином, стандарти захисту прав людини, закріплені у Конвенції:

(а) не вимагають «однаковості» усіх, коли мова йде про вирішення питань про злочин та покарання;

(б) передбачають ряд позитивних обов'язків держави щодо покарання гендерноспрямованого насильства;

(в) оцінюють неповнолітній та похилий вік осіб, які вчинили злочини, як об'єктивну обставину, яка виправдовує більш сприятливе становище у вирішенні питань про покарання;

(г) трактують створення більш сприятливих умов для жінок з огляду на потребу додаткового захисту материнства у вирішенні питань покарання за злочин, як захід, який не призводить до дискримінації чоловіків за ознакою статі.

Разом з тим, варто пам'ятати, що чимало питань, які стосуються рівності у кримінальному праві, станом на цей момент не були предметом розгляду у ЄСПЛ, а, отже, описаними вище правовими позиціями досліджувана проблематика не вичерпується.

Шаблистий В. В.,

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ РЕФОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ВІДБУЛАСЯ БЕЗ ВЧЕНИХ-КРИМІНАЛІСТІВ

Тільки тоді кримінальний закон
може відповідати законності, коли
він достатньо обговорювався і при-
ймався парламентом²¹.

Петер-Алексіс Альбрехт

Законом України від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [1] та Законом України 7 грудня 2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2] вітчизняне в першу чергу кримінальне законодавство зазнало суттєвих змін та доповнень, більшість з яких наберуть чинності 11 січня 2019 року. Враховуючи дату набрання чинності, обговорення такого актуального напрямку реформування вітчизняного кримінального права під час чергового Львівського форуму кримінальної юстиції виглядає нагальною проблемою, проте яка вже втілена у Кримінальному кодексі (далі – КК) України. Ось лише деякі свідчення того, що вчені-криміналісти не мали жодного відношення до цього процесу.

По-перше, без будь-якого фахового обговорення доповнено Загальну частину КК України – з'явився Розділ XIII¹ «Обмежувальні заходи», тобто такі, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили домашнє насильство. Це реальний приклад «апогею» кримінально-правової законотворчості – но-

²¹ Цит. за: Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. Х.: Право, 2012. С. 50 (184 с.).

вий розділ складається аж з однієї статті, аналогу якому як мінімум в КК країн пострадянського простору не має. Лише в КК Республіки Молдова (у ст. 3201) [3], яка також ратифікувала вказану Конвенцію, проте з урахування національного правозастосування, встановлено кримінальну відповідальність за невиконання заходів захисту жертви насильства в сім'ї, встановлених захисним приписом. Самі заходи захисту містяться у відповідному законі про запобігання домашньому насильству, що повністю узгоджується із покладеними Конвенцією на молдавського законодавця обов'язками.

По-друге, ратифікована Україною Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [4, с. 31] містить, серед всього іншого, ст. 38 наступного змісту:

«Ст. 38 «Каліцтво жіночих геніталій». Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

а) видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора;

б) примушування жінки до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до цього;

с) підбурювання, примушування дівчини до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до цього».

Як же цю прийнятну для всього цивілізованого світу норму запровадили у нас? Відповідь просто шокує та змушує черговий раз висловитися «ненауковою лексикою». Всім відома ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження» тепер матиме нову ознаку «**каліцтво статевих органів**». Чинні правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, навіть при їх кричущій неактуальності, ніхто ніколи б в житті не посмів би доповнити такою ознакою тяжкого тілесного ушкодження [5, с. 90].

По-третє, вже згаданим законом «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї ст. 1732 КУпАП повернули давно забутий штраф – сьогодні він мінімально становить 170 грн. Шляхом нескладного обчислення мною встановлено, що разом із обов'язковим судовим збором за розгляд справи

про домашнє насильство у 2018 році (352 грн 40 коп.) з сімейного бюджету за скаргу в першу жінки на свого чоловіка про вчинення ним домашнього насильства доведеться заплатити мінімум 522 грн 40 коп. [5, с. 130].

По-четверте, враховуючи особливості української ментальності, можемо припустити, що потенційними суб'єктами злочину, передбаченого ст. 1512 КК України «Примушування до шлюбу» стануть жінки та близькі родичі нареченої. Більш того, це буде злочином середньої тяжкості з покаранням від трьох до п'яти років позбавлення волі.

По-п'яте, враховуючи обмежений обсяг наукової доповіді, останнє. Сексуальне насильство (ст. 153 КК України), наприклад, у вигляді щипка однієї людини за «п'яту точку» іншої безапеляційно каратиметься позбавлення волі до п'яти років. Тут і коментувати не хочеться.

Отже, знову слід говорити про черговий приклад формального виконання вимог світового співтовариства, які лише зайвий раз стануть подразником для представників науки кримінального права та, цілком прогнозовано, непомітними через нереальність застосування для правозастосовників.

Хотілося б, щоби обговорення піднятих мною проблем на IV Львівському форуму кримінальної юстиції розвіяло мої песимістичні настрої щодо ключових реформ національного кримінального права у сфері гендерно обумовленого насильства.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII: *Голос України* від 11.01.2018 року № 6.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Голос України* від 06.01.2018 року № 4.
3. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>. (Дата звернення 08.09.2018 р.).
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. К.: Видавництво «К.І.С.», 2011. 196 с.
5. Шаблістий В. В. Критичний погляд на останні зміни та доповнення до Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального пра-*

ва, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 2 березня 2018 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 89–92.

6. Шаблистий В. В. Критичний погляд на останні зміни та доповнення до КК України. Продовження... *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2018 р.).* Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 129–132.

Укладачі:

Тарас Іванович Созанський,
кандидат юридичних наук, доцент;
Ірина Богданівна Газдайка-Василишин,
кандидат юридичних наук, доцент

«Кримінальна юстиція: quo vadis?»

IV Львівський форум кримінальної юстиції

Збірник матеріалів міжнародної
науково-практичної конференції

Опубліковано в авторській редакції

Макетування *Г. Я. Шушняк*

Підписано до друку 27.12.2018 р.
Формат 60×84/16. Умовн. друк. арк. 9,77.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.